

Himne na tlu Hrvatske u 20. stoljeću

Kučinić, Tomislav

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Music Academy / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:031876>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
MUZIČKA AKADEMIJA

VIII. ODSJEK ZA GLAZBENU PEDAGOGIJU

TOMISLAV KUČINIĆ

HIMNE NA TLU HRVATSKE
U 20. STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

VIII. ODSJEK

HIMNE NA TLU HRVATSKE
U 20. STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Mojca Piškor

Student: Tomislav Kučinić

Ak. god. 2018./2019.

ZAGREB, 2019.

DIPLOMSKI RAD ODOBRILO MENTORICA

doc. dr. sc. Mojca Piškor

Potpis

U Zagrebu, _____

Diplomski rad obranjen _____

POVJERENSTVO:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

OPASKA: PAPIRNATA KOPIJA RADA DOSTAVLJENA JE ZA POHRANU KNJIŽNICI
MUZIČKE AKADEMIJE

Sažetak

Svečana pjesma ili himna je uz grb i zastavu jedan od elemenata državnog, nacionalnog i narodnog identiteta. Ona je glazbena osobna iskaznica na političkoj i povijesnoj karti Europe i svijeta. Dvadeseto stoljeće obilovalo je sudbonosnim promjenama i prevratima, pa su tako hrvatski narod, država i himna zajedno podijelili sudbinu većine europskih naroda. Od početaka himničkih izričaja na hrvatskom povijesnom tlu krajem 18. stoljeća, pa sve do uzbudljivih i strelovitih izmjena u 20. stoljeću postojalo je nekoliko napjeva i popijevaka koje su obilježile narodnu glazbenu identifikaciju i preuzele ulogu neformalnih, povremeno prihvaćenih, zatim opet odbacivanih svečanih pjesama. Kroz pet državnih tvorevina na tlu današnje Hrvatske izdvojile su se dvije popijevke. Jedna je krajem 19. stoljeća proglašena za „narodnu himnu“, a druga je postala sveslavenska oda. Za napjev *Lijepa naša domovino* još uvijek nije utvrđeno glazbeno autorstvo; iako je gotovo 130 godina figurirala kao himna hrvatskoga naroda, postala je službeno priznata tek 1972. te danas predstavlja državnu himnu Republike Hrvatske. Napjev *Hej Slaveni* ima tekst godinu dana stariji od *Lijepa naše*, ali puno stariju melodiju i premda je bila svečana pjesma, poput neželjena djeteta dobila je službeni status tek 1988. godine. Danas se još može čuti u svojoj izvornoj melodiji kao himna Republike Poljske. Sudbina je htjela da i treća skladba ima burnu i dugovječnu povijest kao i prve dvije. Nastanak *Gott erhalte* također je kontroverzan i povezuje se s glazbenom baštinom hrvatskoga naroda. Stoga, iako se taj treći napjev prestao izvoditi u svojstvu hrvatske himne 1918. godine, još uvijek je prisutan kao himna Savezne Republike Njemačke.

Ključne riječi: himna, Hrvatska, dvadeseto stoljeće, napjev, popijevka, *Gott erhalte*, *Hej Slaveni*, *Lijepa naša domovino*

Summary

The ceremonial poem or the anthem is, along with the coat of arms and the flag, one of the elements of the national, ethnic and public identity. It is a musical identity card on the political and historical map of Europe and the world. The twentieth century was abundant with fatal changes and twists, leaving the Croatian people, the country and the anthem to share the destiny of the majority of Europeans. From the beginnings of the anthem's appearance on the Croatian historical ground, from the end of the 18th century, and to the exciting and striking changes happening throughout the 20th century, there were several songs and chants that impacted the national musical identification and took on the role of informal, occasionally accepted and later again neglected festive songs. Through five of Croatia's work present, two chants could have been distinguished. One was declared as the "national anthem" by the end of the 19th century, while the second one became a Slavic ode. For the chant *Lijepa naša domovino* has not yet been found musical authorship; despite for being almost 130 years considered as a hymn of the Croatian people, it only became officially recognized in 1972 and today it represents the national anthem of the Republic of Croatia. The chant *Hej Slaveni* has a text one year older than the one from *Lijepa naša* but owns a much older melody and although it was a festive song, as an unwanted child got the late official status in 1988. Whereas today, it can be heard in its original melodic form as the hymn of the Republic of Poland. Also, a destiny wished for the third piece to have a rough and long-lasting history as same as the first two. The creation of *Gott erhalte* is also controversial and links with the musical heritage of the Croatian people. Therefore, although this third chant ceased to perform as a Croatian anthem in 1918, it is still present as a hymn of the Federal Republic of Germany.

Keywords: the anthem, Croatia, the twentieth century, the chant, the song, *Gott erhalte*, *Hej Slaveni*, *Lijepa naša domovino*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. CARSKA I KRALJEVSKA (KuK) AUSTRO-UGARSKA	3
2.1. Himna <i>Gott erhalte</i>	3
2.2. Himna <i>Lijepa naša domovino</i>	11
2.3. Popijevka <i>Bože živi</i>	16
2.4. Himna <i>Lijepa naša domovino</i> kao narodna himna	17
3. POD KRALJEVINOM KARAĐORĐEVIĆA	29
3.1. Himna SHS	29
3.2. Himna u Banovini Hrvatskoj	36
4. (NE)ZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA	40
4.1. Himna NDH	40
4.2. Himna <i>Lijepa naša domovino</i> u partizanima	45
4.3. Himna <i>Hej Slaveni</i>	48
4.4. Himne u Drugom svjetskom ratu u Hrvatskoj	59
5. DRUGA JUGOSLAVIJA	62
5.1. Himne u novoj Jugoslaviji	62
5.2. Himna <i>Lijepa naša domovino</i> u novoj Jugoslaviji	75
6. REPUBLIKA HRVATSKA	83
6.1. Državna himna <i>Lijepa naša domovino</i>	83
6.2. Pitanja i odgovori	88
6.3. Zvukopisi hrvatske himne	90
7. ZAKLJUČAK	93
8. LITERATURA	95
9. ZVUČNI ZAPISI	103
10. POPIS SLIKOVNOG MATERIJALA	110

1. UVOD

U povijesti jednoga naroda glazba je oduvijek bila važan dio identiteta i kulture. Umjetnost je područje u kojem se čovjek mogao uvijek više-manje slobodno izražavati, ostvarujući svoju kreaciju, prikazujući svoje osjećaje, stajališta i ideje. Do danas su prisutne pojedine melodije, ritmovi i tekstovi nastali prije nekoliko stoljeća, iako su se njihova namjera pa i izričaj podosta promijenili. Smatram da su jedan od najviših oblika svjetovne glazbe skladbe (uglavnom) aklamacijom izabrane za nacionalne, odnosno, kad su se pojavile države, državne himne. Državna himna je jedan od tri glavna identifikacijska stupa pojedine zajednice, uz grb i zastavu, a hrvatski narod imao je samo u prošlom dvadesetom stoljeću, po mojem mišljenju, takvu nesreću da se nalazio u pet različitih državnih tvorbi.

Ideja o pisanju diplomskog rada na temu državne-nacionalne himne na teritoriju Hrvatske u 20. stoljeću došla je iz saznanja da je *Oda radosti* iz 9. simfonije Ludwiga van Beethovena izabrana za službenu himnu Europske unije (čijom članicom Republika Hrvatska postaje 2013. godine), a već sam ranije znao da je i glazbu himne bivše centralnoeuropske unije poznatije kao Austro-Ugarska također napisao jedan predstavnik Prve bečke škole, Joseph Haydn. Ovo je zaista zanimljivo saznanje, ako se uzme u obzir da tzv. seriozna klasična glazba nije osobito prihvaćena i razumljiva širokoj populaciji, a u ovom su kontekstu čak dvojica predstavnika tradicije europske klasične glazbe. Zatim sam krenuo u istraživanje i ostalih službenih i državnih himni na našem tlu te je ovaj rad prilog opisu sadržaja, načina i vremena upotrebe napjeva na hrvatskom tlu, koji su proglašavani za državnu, odnosno nacionalnu himnu.

Svečane pjesme ili himne već su više od dvjesto godina dio društva. Djeca odmalena slušaju svoju himnu, na svakoj značajnijoj priredbi, manifestaciji ili događaju izvodi se državna, odnosno nacionalna himna (što ne mora biti sinonim – i to ćemo pokazati upravo na našem primjeru). U školama se obvezno poučava pjevanje himne, uči se tekst, upoznaje se s autorima, putuje na izlete ili na pojedina mjesta koja su s autorima himne povezana. U nekim sredinama, ideološki drugačijima od naše, himna se uči čim dijete progovori i stvar je ponosa, identiteta i indoktrinacije. Nastankom modernih nacionalnih država, stvaranjem nacionalnog identiteta, jedna od ključnih značajki postaje i državna/nacionalna himna. U politički burnom dvadesetom stoljeću na zemljopisnom prostoru hrvatskoga naroda događalo se mnoštvo korjenitih promjena. Njihova priroda nije bila samo politička, već i svjetonazorska, ideološka, egzistencijalna, pri čemu se pojedinac često nalazio u pogibeljnoj situaciji u svojem ionako kratkom životnom vijeku.

U ovom radu razmatrao sam samo ovih stotinu godina 20. stoljeća u kojima se očituje sva burna sudbina jednog naroda, vidljiva i u uzvišenim svečanim napjevima koji često nisu bili službeno, zakonski potvrđeni, ali su bili izraz narodne težnje za vlastitom identifikacijom i potreba nacionalnog izjašnjavanja u vremenima tuđinskih dominacija i svakojakim režimima. Postoji već vrlo veliki stupanj znanstvene potvrde doprinosa hrvatske glazbene tradicije europskom prostoru, a ovdje ću na jednome mjestu pokušati objediniti saznanja povezana s muzikološkim spoznajama o izboru državnih i nacionalnih himni na tlu Hrvatske.

2. CARSKA I KRALJEVSKA (*KuK*) AUSTRO-UGARSKA

Početak 20. stoljeća zatekao je Hrvatsku u srednjoeuropskoj megatvorevini Austro-Ugarskoj. Godine 1867. potpisana je Austro-Ugarska nagodba, čime počinje ustavna transformacija Habsburške Monarhije na bipolarno carstvo, pri čemu hrvatski narodni korpus ostaje razdijeljen u nekoliko jurisdikcijskih cjelina. Iako formalno postoje pojedini atributi autonomnosti, poput parlamenata (Hrvatski sabor u Zagrebu, Dalmatinski sabor u Zadru i Istarski sabor u Poreču), ona je podijeljena između ugarskog (mađarskog) dijela u kojem se nalaze ondašnja Hrvatska, Slavonija i grad Rijeka i austrijskog dijela s Istrom i Dalmacijom. Velikom ratom koji je počeo 1914. godine započinje preslagivanje na svjetskoj političkoj sceni uz goleme žrtve. Nakon pada četiri carstva (njemačkog, austrougarskog, ruskog i turskog) hrvatski narod na skupnoj zajedničkoj sjednici svih narodnih zastupnika iz svih dijelova Trojedne kraljevine (Hrvatske, Slavonije i Dalmacije) u Zagrebu, 29. listopada 1918., donosi odluku o samostalnosti i osnivanju kratkotrajne, nikad međunarodno priznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Sjednica ovog Hrvatskog sabora popraćena je pjevanjem nacionalne himne *Lijepa naša domovino* (Kučinić 2018). U to vrijeme odvijale su se brojne zakulisne političke igre, pa ovaj naivni pokušaj samoodređenja nije uspio. Tada rat još traje i mjesec dana postojanja formalnopravnog vakuuma poslužilo je sudionicima novog europskog poretka da završe započete strateške ciljeve.

2.1. Himna *Gott erhalte*

Kao reakcija na Francusku revoluciju i njihovu borbenu pjesmu *Chant de guerre pour l'armée du Rhin* iz 1792. godine (kasnije prozvanu *La Marseillaise*¹), koja postaje himna nacije i države, pojavila se u Habsburškoj Monarhiji potreba za isticanjem pripadnosti državi i naciji. Budući da nije postojao nacionalni identitet u današnjem smislu, car Franjo II. odlučio se na hitnu uspostavu političkog identiteta pripadnosti Carevini (Schwertberger 2009), što je uz carsku krunu, grb i zastavu značilo i himnu (Suppan 2016). Na tekst koji je napisao Lorenz Leopold Haschka, zamoljen je Joseph (Josef) Haydn da napiše glazbu, prema uzoru na Englesku *God save the King*. Kraći osvrt na nastajanje nacionalnih himni možemo naći i u zajedničkoj studiji pod naslovom „Izmišljanje tradicije“, koju su uredili Eric Hobsbawm i

¹ Vjekoslav Klaić to navodi u svojoj „Hrvatskoj pjesmarici“ iz 1893.

Kako su se tijekom vremena carevi i kraljevi izmjenjivali, svoj konačni tekstualni oblik himna dobiva za vrijeme Njegovog Carskog i Kraljevskog Apostolskog Veličanstva Franje Josipa I., 1854. godine. U hrvatskom narodu ostala je upamćena kao *Carevka* ili *Kraljevka*, himna caru i kralju.³

Österreichische Volkshymne.
Einstimmig mit Begleitung. Josef Haydn.

Singstimme.

1. Gott er - hal te, Gött be - schü - tze un - sern Kai - ser, un - ser
 2. Fromm und bie - der, wahr und of - fen lasst für Recht und Pflicht uns
 3. Was des Bür - gers Fleiß ge - schaf - fen, schü - tze treu des Krie - gers
 4. Lasst uns fest zu - sam - men - hal - ten; in der Ein - tracht liegt die
 5. An des Kai - sers Sei - te wal - tet, ihm ver - wandt durch Stamm und

Clavier
oder
Orgel.

1. Land! Mäch - tig durch des Glau - bens Stü - tze führ' Er uns mit wei - ser
 2. stehn, lasst, wenn's gilt, mit fro - hem Hof - fen muth - voll in den Kampf uns
 3. Kraft; mit des Gei - stes hei - tern Waf - fen sie - ge Kunst und Wis - sen -
 4. Macht, mit ver - ein - ter Kräf - te Wal - ten wird das Schwer - ste leicht voll -
 5. Sinn, reich an Reiz, der nie ver - al - tet, uns - re hol - de Kai - se -

cresc.

1. Hand! Lasst uns Sei - ner Vä - ter Kro - ne schir - men wi - der je - den Feind;
 2. geh! Ein - ge - denk der Lor - beer - rei - ser, die das Heer so oft sich wand,
 3. schaff! Se - gen sei dem Land be - schie - den, und sein Ruhm dem Se - gen gleich;
 4. bracht. Lasst uns, eins durch Brü - der - ban - de, glei - chem Ziel ent - ge - gen - gehn;
 5. rin. Was als Glück zu - höchst ge - prie - sen, ström' auf Sie der Him - mel aus:

f.

1. In - nig bleibt mit Habs - burgs Thro - ne Ö - ster - reichs Ge - schick ver - eint.
 2. Gut und Blut für un - sern Kai - ser, Gut und Blut für's Va - ter - land!
 3. Got - tes Son - ne strahl' in Frie - den auf ein glück - lich Ö - ster - reich!
 4. Heil dem Kai - ser, Heil dem Lan - de: Ö - ster - reich wird e - wig stehn!
 5. Heil Franz Jo - sef, Heil E - li - sen, Se - gen Habs - burgs gan - zem Haus!

Slika 2. Himna s tekstem iz 1854. do 1918.⁴

³ Zašto himna caru i kralju? Austrijski carevi bili su još od vremena (njemačkog) Svetog Rimskog Carstva, a ujedinjenjem s Ugarskom krunom, s kojom smo i mi bili vezani od 1102., imaju i našu titulu kralja. Također i drugih kraljevina pod svojom vlašću, poput Češke.

⁴ Diem, P. (2009, 2018). *Gott erhalte... die österreichische Volkshymne*

https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Symbole/Kaiserhymne_Gott_erhalte (2. veljače 2019.)

Pod nazivom *Kraljevka*, Gjuro (Đuro) Stjepan Deželić objavljuje u Zagrebu 1865. svoj tekst himne. Njegov spomenik nalazi se u neposrednoj blizini sadašnje nove zgrade Muzičke akademije u Zagrebu.

Kraljevka.

Bože živi, čuvaj bože,
Kralja našeg i naš dom!
Silan vjerom da nas može
Mudrom vladat desnicom:
Štitimo mu krunu davnu
Od navale dušmanske
S habzburgskom je kućom slavno
Kob spojena Hrvatske.

Sviestno, vjerno i pošteno
Pravdu, dužnost branimo,
A kad treba, tad hrabreno
Na oružje skočimo!
Znajše kako slava stara
Vojaku kiti lovorom, —
Blago, život sve za kralja,
Sve za kralja i za dom!

Što građanima s mukom steče,
Tomu vojnik budi štit;
Ume ine nek preteče
Um naš duhom ponosit.
Sreća, slava nek izvire
Svud po zemljah naški
Sunce božje nek u miru
Grije dom naš hrvatski.

Sile naše nek se slože,
Svemogućan jer je sklad:
I najteži lako može
Nadvladat se slogom rad.
K jednoj svrsi pogodljivi
Svi nastojmo bratski it';
Kralj da živi, dom da živi:
Hrvatska će vjetna bit'!

Uz našega vlada kralja
Krvlju, srcem rodica,
Viekovitog puna čara
Mila naša kraljica
Svaku sreću, svaku slavu
Izlij', Bože, Ti nad Njom:
Franj-Josipa, Jelisavu,
Vas habzburgski živi dom!

Slika 3. Tekst prijevoda *Gott erhalte* iz 1865.. objavljen u „Pjesmarici“ Gjura Deželića

Postoje brojni napisi koji nastoje ponuditi tumačenje porijekla napjeva skladanog za himnu *Gott erhalte*. Kad je Franjo Kuhač 1880. godine objavio „Josip Haydn i hrvatske narodne popievke“, ne samo da je ustvrdio da je napjev za tada austrougarsku himnu potekao od Hrvata i stare hrvatske pjesme *V jutro rano se ja stanem*, već je ustvrdio da je Haydn porijeklom Hrvat, koji je u svojim djelima koristio nebrojene hrvatske napjeve kojima je bio izložen cijeli svoj život. Naravno da su ovako smjele tvrdnje naišle na mnoga osporavanja, ali su nagnale i druge ugledne muzikologe da provjere Kuhačeve postavke. Stoga jedan od uglednih engleskih znanstvenika, muzikolog *Sir William Henry Hadow* kreće u provjeru Kuhačevih navoda. Rezultat je knjiga pod naslovom „A Croatian Composer: Notes toward the study of Joseph Haydn“ (Hadow 1897), u kojoj je zapravo potvrdio sve navode Franje Šandora (Ksavera) Kuhača. Posljedica njegove ekspertize bilo je uvrštavanje ove smione tvrdnje i u slavne enciklopedije *Britannicu* i *Larousse* (usp. Pavešković 2001). Budući da predmet ovog rada nije genetsko porijeklo autora glazbe himne *Gott erhalte*, neću se

zadržavati na raspravi o Haydnovoj narodnosti, ali ono što je muzikološki zanimljivo su napjevi koji su identificirani kao uzori i preteče glazbi za himnu. U Kuhačevoj se knjizi nalaze notni zapisi hrvatskih napjeva, kasnije prenošeni u mnogobrojnim publikacijama.

Slika 4. Napjev *V jutro rano se ja stanem* iz Čembe (regija na granici današnje Austrije i Mađarske) (Kuhač 1880)

Slika 5. Napjev *V jutro rano se ja stanem* iz Kolnova (u blizini Šoprona, njem. Ödenburg, u Mađarskoj) (Kuhač 1880)

Slika 6. Napjev *Stal sem se ja v jutro rano* iz Međimurja (Kuhač 1880)

Slika 7. Napjev *Stal se jesem rano jutro* iz Marije Bistrice (Kuhač 1880)

Slika 8. Napjev *Stal se jesem rano jutro* iz Svetog Ivana Zeline (Kuhač 1880)

Slika 9. Devet primjera iste popijevke i načini kako su se izvodile u zagorskim mjestima do prve polovice 20. stoljeća, koje je prikupio i objavio Vinko Žganec (Žganec 1950)

Kuhačeve primjere popijevke *V jutro rano* možemo nadopuniti primjerima iz nekoliko zagorskih mjesta koje je prikupio Vinko Žganec te ih 1950. godine objavio u svojoj knjizi „Narodne popijevke Hrvatskog zagorja“. Iz ovih devet primjera vidljivo je da su postojale manje varijacije u melodiji, ritmu i tekstu, a čak su vidljive i određene metričke različitosti. Ukrasi, melizmi i alteracije posebno su vidljivi u primjerima iz Jurketinca i Jertovca.

Nasuprot tvrdnjama znanstvenika koji su upućivali na vezu između hrvatskih napjeva i Haydnove glazbe za carsku himnu, kasnije himnu Austro-Ugarske, pojavljuju se i tvrdnje koje opovrgavaju Kuhačeve navode, tražeći polazište Haydnove glazbe u njemačkom narodu, odnosno srednjovjekovnoj europskoj crkvenoj glazbenoj tradiciji. Osobito takva nastojanja postaju izražena u vrijeme raspada Weimarske republike tridesetih godina dvadesetog stoljeća, kad se inzistiralo na rasno-nacionalnoj čistoći germansko-teutonskoga kruga. Među pobornicima takvih tumačenja ističe se Ernst Fritz Schmid, njemački muzikolog koji osporava bilo kakvu Haydnovu povezanost s hrvatskim narodnim korpusom (usp. Pavešković 2001).

Kako navodi Schwertberger, Wilhelm Tappert u svojem djelu „Wandernde Melodien“ iz 1889. godine donosi nekoliko primjera iz europske glazbene baštine, u kojima se nalaze dijelovi teme upotrebljene za carsku himnu. Primjeri se odnose na početnu temu, kao i na refren, odnosno drugu temu.

1. Processionale, Prag, 14. Jh.
U - li est spes me - a.

4. Allatein Kirchengesang
Ky - ri - e, Gott Va - ter ar E - wig - keit

5. Aus den MISSALE ROMANUM
Pa - ter no - ster qui es in coe - li

7. Saltraus, De musica libri septem, 1577

8. Choral aus Zinkerts Gesangbuch, 1567
Mein lie - ber Herr, ich prei - se Dich.

12. Choral, 1681
Je - su mit - telt Le - bens Le - ben

Slika 10. Primjeri početne teme zastupljene u literaturi, kako je navedena kod Tapperta, prema Schwertbergeru

20 6. Mozart, Violin-Sonate F-Dur

7. Chur-Triersches Gesangbuch, 1786

Das Ge - heim - nis sei - ner

26 Aus "Terpsychore", 1788-1790

29 Lie - be

The image shows three musical staves. The first staff (labeled 20) is from Mozart's Violin Sonata in F major, showing a sequence of eighth notes. The second staff (labeled 7) is from a 1786 German songbook, showing a melody with lyrics 'Das Geheimnis seiner'. The third staff (labeled 26) is from 'Terpsychore' (1788-1790), showing a melody with lyrics 'Liebe'. The fourth staff (labeled 29) continues the melody with lyrics 'Liebe'.

Slika 11. Primjeri druge teme zastupljene u literaturi, kako je navedena kod Tapperta, prema Schwertbergeru

Kako god bilo, ne možemo sa sigurnošću tvrditi ni jedno ni drugo, a pitanje je bi li nam i Haydn znao i želio odgovoriti. Utvrdili smo da je ondašnji *Kaiserlied*, odnosno carska himna bila i ostala službena državna austrougarska himna do okončanja Austro-Ugarske u Prvom svjetskom ratu u studenome 1918. godine. Nestankom austrougarske tvorevine nije nestala i Haydnova melodija napisana za carsku himnu. Svoj život nastavlja najprije u njemačkoj Weimarskoj republici, zatim za vrijeme Trećeg Reicha, a potom i u Saveznoj Republici Njemačkoj sve do sadašnjeg vremena kad se može čuti svakodnevno na televiziji.⁵ Na taj način ovaj možda hrvatski napjev nastavlja svoj život i u dvadesetprvom stoljeću.

Međutim, hrvatski narod imao je drugu pjesmu koju je radosno i ponosno pjevao kao svoju narodnu (nacionalnu) himnu. *Lijepa naša* počela je svoj život kao popijevka koja ni po čemu nije odskakala od drugih. Objavljena je u Gajevoj „Daniczi Horvatzkoj, Slavonzkoj y Dalmatinzkoj“ 1835. (Mratinić 2011).

⁵ Za vrijeme pisanja ovog rada (siječanj 2019.) održavalo se Svjetsko rukometno prvenstvo u Njemačkoj.

2.2. Himna *Lijepa naša domovino*

Slika 12. Prva objava *Horvatske domovine* Antuna pl. Mihanovića u „Daniczi“, 1835.

Horvatska domovina nije jedina uglazbljena Mihanovićeva pjesma. Kako ističe Andrija Tomašek u članku „Požuda domovine – uglazbljeni stihovi Antuna Mihanovića“⁶, tri su Mihanovićeve popijevke uglazbljene: *Požuda domovine*, *Kamena djeva* i *Horvatska domovina* (usp. Tomašek, prema Repar 2013). Ipak se *Horvatska domovina* izdvojila svojom primamljivošću i plebiscitarno je izabrana i pjevana kao narodna himna u svakoj dopuštenoj prilici. Nadalje, Tomašek ističe da je Vatroslav Lichtenegger⁷ autor najstarijeg notnog zapisa *Horvatske domovine*, koji je objavljen u drugom svesku „Sbirke različitih četveropjevah mužkoga zbora“ 1862. godine (Tomašek 1990, Repar 2013), dok ga neki čak tituliraju autorom glazbe.

⁶ Rad koji Kristina Repar spominje je djelo Andrije Tomaška „Požuda domovine – uglazbljeni stihovi Antuna Mihanovića“, objavljeno u Zborniku radova sa znanstvenog skupa „Antun Mihanović i njegovo doba“, urednice Božice Pažur (Zagreb: Kajakvsko spravišće, 1996.), str. 7

⁷ „...on je skladao skladbu najpopularnije naše pjesme Lijepa naša domovino, koja je prodrla u sve slojeve naroda i koja će se uvijek ozvanjati i u zadnjoj hrvatskoj kolibici...“ (Povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije, 1910.).

Slika 13. Naslovnica spomenute „Sbirke“ u kojoj se pojavljuje Lichteneggerov zapis *Hrvatske domovine*

Slika 14. Lichteneggerova *Hrvatska domovina* iz 1874., kako prenosi Tomašek 1990.

Premda to nikada nije nedvojbeno dokazano, kao autor glazbe na tekst Antuna Mihanovića najčešće se spominje *KuK* potpukovnik Josip (Josif) Runjanin, rodom iz Vinkovaca⁸. Njegov notni zapis iz 1840-ih⁹ godina nikada nije pronađen u originalu, stoga je ta tvrdnja podložna propitivanju.

Uz Josipa Runjanina, tadašnjeg vojnog kadeta, u izvorima se spominje i Josip Wendl, vojni kapelnik i Runjaninov učitelj. Rudolf Franjin Magjer u tekstu pod nazivom „Hrvatsko-slovenačka i srpska himna“ spominje sumnje i osporavanja autorstva glazbe hrvatske himne:

⁸ U knjizi objavljenoj 1925. godine pod naslovom „Znameniti i zaslužni Hrvati“ stoji Runjaninova kratka biografija: „Runjanin Josip, ishitrilac napjeva, rođio se godine 1821. u Vinkovcima, gdje je učio i škole. God. 1838. pošao je u kadetsku školu. God. 1846. bivši kadetom ishitrio je poznatu himnu: „Lijepa naša domovina“ prema melodiji Donizettieve arije „O sole piu ratto“ iz 3. čina opere „Lucia di Lammermoor“. Veći dio njegovih napjeva je nestao. U službi je napredovao do potpukovnika. Umirovljen nastanio se u Novom Sadu gdje je i umro 2.11.1878.“

⁹ Kao što nije sa sigurnošću utvrđen autor, nije utvrđena ni godina nastanka prvog notnog teksta. Kod Kuhača i Krmpotića se spominje 1846., a kod Tomašeka (2001.) i ostalih 1848. godina. Također se spominju i 1840., 1842. i 1843. godina. (Tomašek 1990:30, Bošković 2003)

„Treat će izvesti na čistac, što je potaklo pokojnoga Dra Božidara Krnića, da je 7. IX. 1910. u zagrebačkom Obzoru (broj 243.), a po njemu prof. Geza Krnić u „Književnom prilogu“ Kluba hrvatskih književnika u Osijeku (od god. 1911/12 str. 246-247) ustvrdio, da je Josip Wendl, svojedobni kapelnik vojničke glazbe u Glini, kod kojega je navodno učio glazbu Josip Runjanin, imao udjela kao ishitrioc hrvatske himne, dok nasuprot Zach (ili Zoch) tvrdi to opet za nekoga Slanku. Runjanin je možda počeo ishitrivati, a Wendl i Slanka, ako su bili na okupu, mijenjaše i sporazumno nadopunjivaše, ispravljajući i prilagođujući sam napjev duhu jezika (u tekstu, i pučkoj hrvatskoj glazbi). Ali kako je Runjanin rečenu melodiju, kao dobar spjevač i gitaraš, prvi povrh toga i popularizovao, dapače kao osamljena pojava baš svagda on sam današnju hrvatsku himnu iznosio na vidjelo kao Hrvat, ide ga prvo mjesto i prednost uz kapacitetske tvrdnje jednoga Kuhača i Klaića, ali zato svejedno zapisujemo na vidnom mjestu i ime Wendla i Slanke.“ (Magjer 1921).

Iako se Wendl u ovom izvoru navodi kao prvi orkestrator i harmonizator Mihanovićeve pjesme, spomenuti Geza (Gejza) Krnić u svojem pismu poslanom splitskim i zagrebačkim novinama 1935. navodi sljedeće:

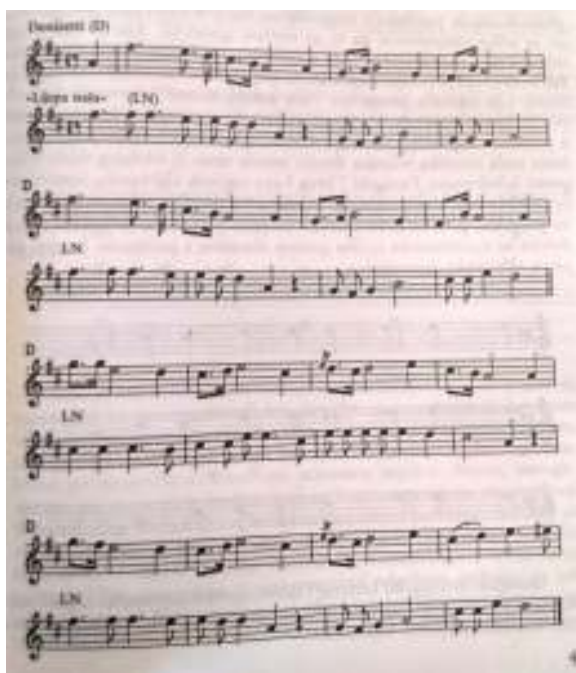
„Runjanin je bio tamburaš i uz tamburicu mogao je na riječi *Lijepa...* pjevuckati melodiju iz Lucije Lamermor. I sad, trebao je na jednom koncertu izići nečim novim i Runjanin je zamolio kapelnika neka mu na tekst *Lijepa...* udesi note za kvartet, a to najbolje i najjasnije svjedoče riječi Petra Peleša, koji je i sam pjevao prvi put tu pjesmu u „srpskom dobrotvornom i pjevačkom društvu u Glini (1846) veleći doslovno: Na riječi A. Mihanovića uzeli smo (tko, priređivajući odbor, dakle i Runjanin, jer je on pjevao i tenor) melodiju iz opere *Luc di Lamer*)... Sve što se njemu pripisuje sve je to djelo kapelnika Josipa Wendla, to je više nego sigurno. Ni Runjaninova gđa Otilija, ni kćerka Wilhelmia (koja navodno živi u Grazu) ne znaju a ma baš ništa o tome, da je on bio kakav izhitrioc, to je sve iznijela fama, koju je, kažem i možda nehotice potvrdio muzikolog Kuhač. Kuhača je informirao Trnski. On nije bio sklon Wendlu.“ (Krnić 1935).

Krnić u svojem pismu navodi i citat iz Jadranskog dnevnika koji u članku posvećenom obljetnici hrvatske narodne himne, objavljenom 20. listopada 1935., piše sljedeće: „Runjanin tada još nije bio potpuno vješt glazbenik ali umio je lijepo udarati u gitaru i citru, svirao je na flauti, te je pjevao po kajdama. Učio je glazbu kod svojedobnog kapelnika I. banske pukov. u Glini Josipa Wendla, koji mu je kao učitelj pomogao u uglazbivanju te kompozicije“. (usp. Krnić 1935). Smatra se da je njegov napjev nastao prema predlošku *O sole piu ratto* iz Donizzettieve opere *Lucia di Lammermoor*.

Slika 15. Dio iz *Lucie di Lammermoor*, objavljen kod V. Klaića 1893.

Tomašek u svoj knjizi „Lijepa naša – pripovijest o himni“ donosi usporednu analizu notnog zapisa kod Donizzettia i Runjanina.

Slika 16. Usporedni notni zapis cijele himne

Osim Donizzettija, navode se još neki mogući glazbeni uzori za napjev na Mihanovićev tekst. Vjekoslav Klaić bilježi da u Schubertovom *Allegretto* iz *Fantazije op. 78* „imade motiv, srodan početku naše melodije“ (Klaić, prema Tomašek 1990). Nenad Turkalj pak navodi sličnosti naše teme s onima iz Schubertovog *Forellen Kvinteta* i Lortzingove opere *Car i tesar* (Tomašek, prema Bošković 2003).

Slika 17. Fragment iz Schubertovog *Allegretta*

Slika 18. Fragment iz Lortzingove opere

Slika 19. Fragment iz Schubertovog Forellen kvinteta

U Kuhačevoj zbirci, u postumno objavljenom petom svesku „Južno-slovenskih narodnih popievaka“ u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz 1941. godine, nalaze se njihovi notni zapisi, onako kako ih je Franjo Kuhač zabilježio.

Slika 20. Runjaninova verzija, prema Kuhaču

Slika 21. Lichteneggerova verzija, prema Kuhaču

Od 1864. godine *Horvatska domovina* pojavljuje se i pod nazivom *Lijepa naša domovina* u zbirci „raznih četveropjeva(h) što ih izdade Glasbeno društvo duh(ovne) mlad(eži) Zag(rebačke)“ (Tomašek 2001).

2.3. Popijevka *Bože živi*

Sredinom 19. stoljeća *Lijepa naša* izvodila se uz mnoge druge hrvatske napjeve i postojala je težnja da se iznjedri jedna narodna himna po uzoru na sve druge europske narode. Kuhač u „Ilirskim glazbenicima“ navodi sljedeće događaje:

„U to spjeva Petar Preradović pjesmu: 'Bože živi', te ju objelodani godine 1870. u br. 5. 'Vijenca'. – „Evo sada imadete“ – reklo se je našim glazbotvorcima – „lijepu i prikladnu pjesmu, uglazbite ju u obliku prave himne, da već jednom i mi Hrvati dobijemo naš narodni slavopjev“. Prvi, koji je tu Preradovićevu pjesmu uglazbio, bio je u Beču živući češki konponista Forchtgott-Tovačovsky. Slavenski đaci u Beču pjevali su ju prvi put u javnom koncertu dne 10. siječnja god. 1871. Hrvatske i druge slavenske novine vilo su hvalile kompoziciju Tovačovskoga, ali naše su novine uz to ipak izrazile želju, da bi i hrvatski glazbotvorci kušali svoju sreću. Na to je raspisao grad Karlovac natječaj i opredijelio nagradu od deset dukata za najbolju kompoziciju ove Preradovićeve pjesme, a rasudbu kompozicija prenio je na odbor hrvatskog pjevačkog društva 'Kola'. Svi su se naši glazbotvorci natjecali, a neki su bili i nagrađeni, ali hrvatsko općinstvo nije ni jednu tih kompozicija dušom prisvojilo, i hrvatskom narodnom himnom proglasilo. Pjevačka naša društva pjevala su svaku od tih himna, te i koješta kušala, da domognu ovoj ili onoj kompoziciji do pobjede, ali *Lijepa naša domovino* ostala je i sada ljubimcem, ma da i ona još uvijek nije bila proglašena narodnom himnom.“ (Kuhač 1893).

Slika 22. *Bože živi!*
Prijedlog napjeva
Vjekoslava Klaića,
objavljenog u „Hrvatskoj
pjesmarici“ 1893.

Slika 23. Prijedlog Ivana pl. Zajca na Preradovićev tekst, kako je objavljen u „Liri: pjesmarici sa kajdama“ Ljudevita Varjačića i Klaićevoj „Hrvatskoj pjesmarici“

2.4. Himna *Lijepa naša domovino* kao narodna himna

Slika 24. *Lijepa naša domovino*, objavljena 1880. godine u Ljubljani; kao autor glazbe se navodi Lichtenegger

Glasbena matica u Ljubljani objavljuje 1880. godine „Zbirku slovenskih napevov“, u kojoj možemo pronaći i ovu za muški zbor priređenu, kako navode, Lichteneggerovu verziju. Tekst je izmijenjen iz *Hrvat ljubi* u *Slaven ljubi*.

Pomalo neočekivano, pronašao sam Kuhačevu „Pjevanku: sto dječjih popievaka“ objavljenu 1885., u kojoj Kuhač objavljuje skladbu pod naslovom *Hrvatska domovina*, ali za autora glazbe se napominje: „Napjev ne zna se od koga je.“ Ispod teksta nalazi se mala napomena da je inačica preuzeta iz „Čitanke za IV. razred (1884) na str. 48-49.“

Slika 25. Zanimljiva verzija s nepoznatim autorom glazbe

Godine 1891. u Zagrebu se održavala velika gospodarska izložba. Ovako su cijeli događaj popratile ondašnje novine:

„Nakon burna odobravanja, na zahtjev razdraganih slušatelja, ponovno je na kraju ovog rijetko uspjelog zajedničkog koncerta, šest stotina pjevača uz pratnju orkestra otpjevalo uznositu svečanu pjesmu, Runjaninovu 'Lijepu našu domovinu' na riječi Antuna Mihanovića. Čitavo općinstvo saslušahu stojeći, otkritih glava: mnoga lica orosiše se suzama radosnicama. Slušateljstvo i opet nagradi pjevače i glazbenike dugim pljeskom i ovacijama, što sve 'dokazivaše da je zadovoljstvo i oduševljenje beskrajno.“ (Gostl, prema Mratinić 2011).

Tomislav Dragun u svojoj knjizi o hrvatskoj himni opisuje događaj ovako: „Otpjevane su pjesme: *Bože živi, blagoslovi* (stihovi Petra Preradovića, skladba Ivana pl. Zajca), *Hrvatska himna* (stihovi Huga Badalića, skladba Ivana pl. Zajca) i *Lijepa naša* (stihovi Antuna Mihanovića, skladba Josipa Runjanina). Bilo je to 8. rujna 1891. Nastupilo je Hrvatsko pjevačko društvo Slavulj iz Petrinje. U dva navrata otpjevalo je *Lijepu našu*.“ (Dragun 2011).

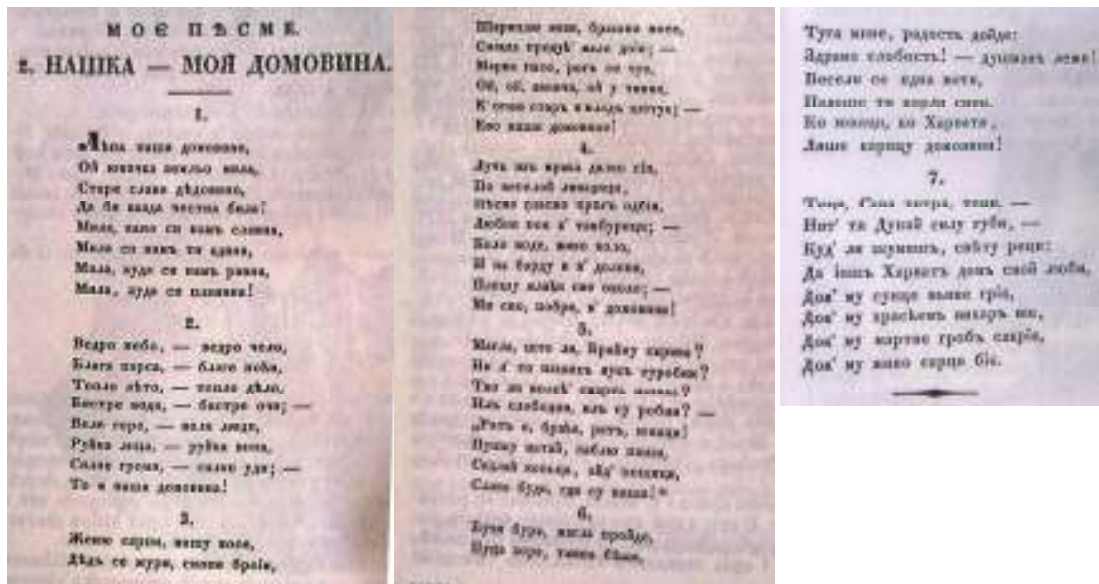
Prema brojnim izvorima, može se zaključiti da je prilikom toga događaja narod prigrlio i proglasio napjev *Lijepa naša domovino* neslužbenom himnom hrvatskoga naroda.

Kako je vrijeme prolazilo, Mihanovićev je tekst doživljavao male preinake ili mogli bismo reći, osuvremenjivanja. Kako navodi Repar u svome radu, citirajući Tomašeka, dolazi do sljedećih promjena i izmjena:

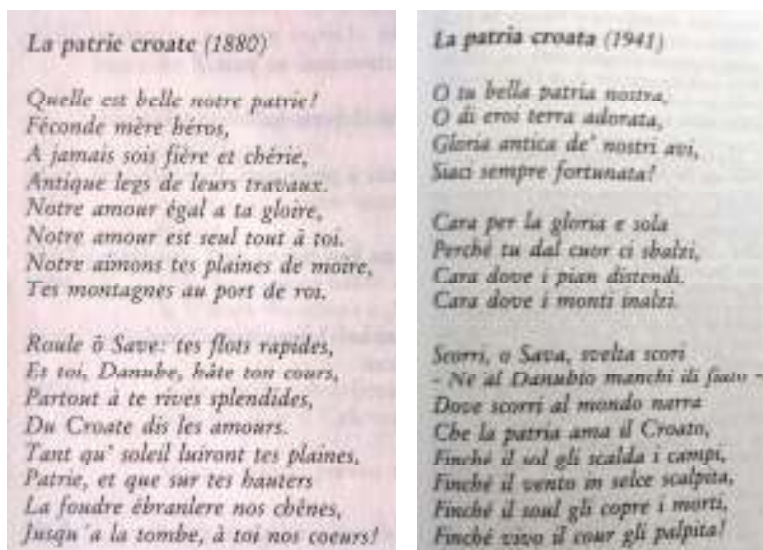
„Najprije su u prvoj kitici dodirnete riječi „domovina“ i „djedovina“, kojima je izvorno dočeto „o“ u objavama popijevke promijenjeno u „a“, u drugom stihu prve kitice pridjev „junačka“ ponekad je zamijenjen pridjevom „hrvatska“, „vazda“ u četvrtom stihu prve kitice zamijenjeno je sa „svagda“, „čestna“ je promijenjeno najprije u „častna“, a kasnije u „časna“, pa u „sretna“, dok je četvrti stih prepjevan u „Daj, o Bože, sretna bila. Većih je promjena bilo u pretposljednjoj i posljednjoj kitici pjesme koje čine drugu kiticu popijevke. Tu je u prvi stih umetnuta „Drava“, a „Sava“ je štokavizirana i prestala je biti hitra. „Dunaj“ je osuvremenjen u „Dunav“, a da bi sve tri rijeke bile u vokativu stih „Nit’ ti Dunav silu gubi“, prepjevan je u „Oj Dunave, moć ne gubi“. (Tomašek, prema Repar 2013).

Kasnije je bilo još izmjena i različitih intervencija u tekst himne. Osobito će to biti vidljivo u dvadesetom stoljeću pod pritiskom raznih političkih i društvenih silnica. O tome će biti više riječi u kasnijim poglavljima. Predloženo je, također, da se „more“ umetne u drugi stih završene kitice namjesto riječi „hrašće“, pa bi tako taj stih glasio „Dok mu more bura vije“. Već u prvom izdanju popijevke riječ „dom“ u četvrtom stihu predzadnje kitice zamijenjena je riječju „narod“, kajkavizirani akuzativni oblik „svog doma“ u redakciji Saveza hrvatskih pjevačkih društava (iz 1910. godine) štokaviziran je u „svoj domak“, što je proglašeno neprikladnim (time se kaže da umjesto domovine Hrvat ljubi svoju kućicu) uz prijedlog da se zamijeni sa „Hrvatsku Hrvat ljubi“. Predloženo je, također, da se prezent glagola „sakriti“, koji zapravo označuje budućnost, u predzadnjem stihu zamijeni dvosložnom riječju „kiti“, jednosložna riječ „grob“ da se zamijeni dvosložnom „grobak“ ili „zemlja“, a riječ „mrtvi“ da se zamijeni sa „tijelo.“ (usp. Tomašek 1990; Repar 2013).

Horvatska domovina doživjela je i strane prijevode. Odmah nakon što je objavljena u *Daniczi*, Mihanović odlazi u Beograd i pjesma je prevedena na srpski te objavljena u beogradskom almanahu *Uranija* 1837. godine (usp. Pavlović 1986). Godine 1880. Henri Carion prevodi *Hrvatsku domovinu* na francuski, a Maksim Gorki 1896. na ruski jezik. Kasnije će je (1941.) Vladimir Nazor prepjevati na talijanski (usp. Tomašek 1990).

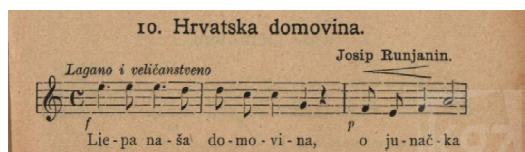
Slika 26. Hrvatska domovina objavljena 1837. u Beogradu

Slika 27. Prijevodi himne na francuski i talijanski jezik

U Digitaliziranoj zagrebačkoj baštini nalaze se elektronička izdanja nekoliko starijih notnih zbirki¹⁰. Među njima se nalazi i „Hrvatska pjesmarica: sbirka popjevaka za skupno pjevanje“ autora Vjekoslava Klaića iz 1893. godine. U njoj se pojavljuju tri strofe pod naslovom *Hrvatska domovina*, a kao autor glazbe naveden je Josip Runjanin.

¹⁰ Digitalizirana zagrebačka baština je zbirka digitalizirane građe Knjižnica grada Zagreba. Dostupno na: <http://kgzdzd.arhivpro.hr/>

Slika 28. Klaićeva verzija himne iz 1893.

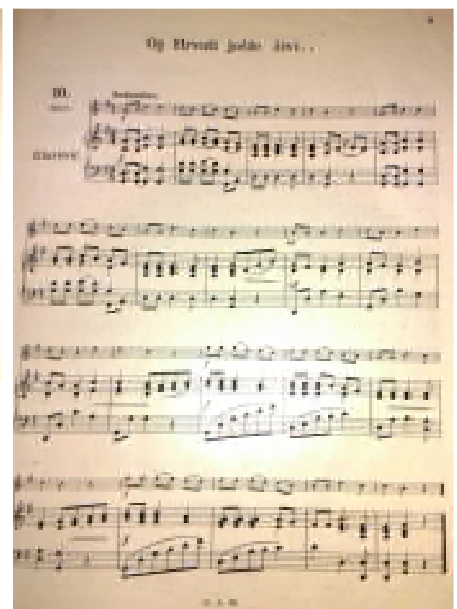
U sljedećoj dostupnoj zbirci pod nazivom „Kolo: sbirka izabranih hrvatskih i slovenskih mužkih sborova“, koju je uredio Nikola pl. Faller, tiskanoj i objavljenoj 1894. godine, nalaze se dva notna zapisa *Lijepa naša*. Prvi zapis sadrži verziju koju je za muški zbor prilagodio Ivan pl. Zajc, a drugu Franjo Vilhar, dok je istaknuto da je original uglazbio Josip Runjanin.

Slika 29. *Liepa naša domovino* u harmonizaciji Ivana pl. Zajca za muški zbor, 1894.

Slika 30. *Liepa naša domovino* u harmonizaciji F. S. Vilhara za muški zbor, 1894.

Još jedna zanimljiva zbirka napjeva koja potječe s kraja 19. stoljeća je „Album hrvatskih i slovenskih pjesama: za gusle uz pratnju glasovira“, u izdanju Kraljevske sveučilišne knjižare, a priredio ju je Vjekoslav Rosenberg Ružić. U njoj se nalaze, među ostalim, sva tri napjeva koja su bila državne himne u hrvatskom narodu. Tako možemo naučiti guslati (guditi) *Kraljevku/Carevku: Bože živi, Bože štiti*, zatim *Hrvatsku domovinu: Liepa naša domovina*, a nakon njih i *Oj Hrvati jošte živi...* Kad je Ružić sastavljao svoj „Album“, vjerojatno nije ni slutio da je na samo nekoliko notnih stranica obuhvatio svečane pjesme pet država i više od 150 burnih godina hrvatskog naroda.

Slika 31. Sve tri himne na jednemu mjestu u „Albumu“ Vjekoslava Ružića

Slovenac Jakob Aljaž izdaje u Celovcu (Klagenfurtu) 1896. godine svoju „Slovensku Pesmaricu“ u kojoj se nalazi i *Lepa naša domovina*. Tekst je malo izmijenjen i prilagođen slovenskoj publici. Kao autor glazbe naveden je Josip Runjanin. Zatim, i godinu dana kasnije u izdanju slovenske „Glasbene Matice“ iz Ljubljane Josip Čerin donosi svoju harmonizaciju *Liepe naše domovine* s tri izabrane i malo promijenjene kitice.

Slika 32. *Lepa naša domovina* u inačici 1896. i *Liepa naša domovino!* u varijanti 1897.

Franjo Ksaver (Šandor) Kuhač objavljuje drugi dio svoje „Prve hrvatske upute u glasoviranje“ 1897. godine i u njoj se nalazi notni zapis za glasovir, pod nazivom *Hrvatska himna*.

Slika 33. *Hrvatska himna* u Kuhačevoj klavirskoj početnici iz 1897.

Iste 1897. Ljudevit Varjačić objavljuje svoju verziju himne u „Pjesmarici s kajdama“ namijenjenu „muškoj i ženskoj školskoj mladeži“. Naslov je *Lepa naša domovina*, a autor glazbe J. Runjanin.

Slika 34. Obrada himne u „Pjesmarici“ Ljudevita Varjačića iz Varaždina 1897.

Jedan izuzetno zanimljiv zvučni zapis *Lijepa naše* nalazi se na kompaktnom disku u izdanju Muzeja grada Zagreba. Snimljena je himna koju svira glazbeni automat orkestrion. Riječ je glazbenom ormaru u kojem se mehaničkim putem proizvodi unaprijed zadana skladba. Neobičan instrumentarij, tempo i aranžman daju poseban i začudan dojam. Ovaj orkestrion potječe s kraja 19. ili početka 20. stoljeća¹¹.

„Pjevanka za djecu pučkih škola“ koju je sastavio Vilko Novak, zbarski skladatelj, dirigent i pedagog, objavljena je 1904. godine, a sadrži narodne popijevke i pjesme hrvatskih skladatelja. Kao autori *Lijepa naše* navedeni su Mihanović i Runjanin.

Slika 35. Orkestrion vam svira... Jugotonova ploča iz 1977. s *Lijepom našom*

Slika 36. Iz zbirke pjesama Vilka Novaka, 1904.

¹¹ Njihov CD iz 2010. zapravo je prošireno izdanje ploče objavljene u izdanju Jugotona 1977.

U elektroničkoj zbirci možemo pronaći još jedan digitalizirani zapis „Album hrvatskih pjesama. Sbirka hrvatskih popjevaka – Album des Melodies Croates. Collection des Chansons Croates“, koju je sastavio Ante Stöhr. Zbirka je objavljena oko 1910. godine, a notni zapis donosi samo prvu strofu pjesme. Riječ je još jednom o upitnom datiranju. Po svojoj grafičkoj opremi i korištenom pravopisu, čini se bliži devetnaestom vijeku.

Slika 37. Glasovirska verzija Ante Stöhra iz 1910¹². godine

Oznake tempa odnosno načina izvođenja, kao što je vidljivo u ovim izdanjima, variraju od *Maestoso*, *Lagano* i *veličanstveno* kod Kuhača i Klaića, *Moderato grandioso* kod Zajca, zatim *Maestoso* kod Vilhara, *Moderato* kod Ružića i Kuhača, *Veličanstveno* kod Novaka do *Andante maestoso* kod Stöhra. Iz toga je ipak jasno uočljivo da se radi o svečanom karakteru pjesme.

S pojavom uređaja za reprodukciju snimljene glazbe i mogućnosti tonskog zapisa pojavljuju se brojne ploče na kojima se nalaze izvedbe različitih izvođača upravo pjesme *Lijepa naša*, među ostalima, i izvedba Pjevačkog društva Sloga 1907. godine, kad je predan i

¹² Moram reći da su sve godine izdanja navedene u službenom katalogu Knjižnica grada Zagreba. Redovito se uz njihove nazive i godine nalaze upitnici. U notnim zbirkama godine nisu nigdje navedene, međutim, ove koje su napisane u katalogu knjižnice čine se podosta proizvoljnima i pogrešnima. Može biti malo jasnije kad se pogleda pravopis u izdanjima, grafička izrada, pa čak i sadržaj, gdje pojedine kombinacije uparivanja notne građe nikako nisu moguće u pojedinom periodu.

zahtjev Hrvatskom saboru za proglašenjem *Lijepe naše* službenom himnom. U gradivu Hrvatskog državnog arhiva, u fondu Predsjedništva Zemaljske vlade, nalazi se sadržaj sa 78. sjednice Zemaljske vlade, Predsjedništvo, 6-14, 125/1908, iz kojeg je vidljivo da Savez hrvatskih pjevačkih društava u Zagrebu moli ozakonjenje *Lijepe naše domovine* (usp. Mratinić 2011). Na mrežnim stranicama Hrvatskog sabora možemo pročitati da, iako ta inicijativa nije postigla uspjeh, *Lijepa naša* postala je neslužbena hrvatska himna koja se izvodila u svečanim prilikama prije dva svjetska rata, između ratova, ali i nakon njih.

U prilogu predstavljam neke od tonskih zapisa koji su svima dostupni na popisanim mrežnim stranicama. Zaključujem da je ta pjesma imala gotovo ravnopravni status sa službenom carevinskom himnom *Gott erhalte*, a čak se i izvodila nakon njezinog intoniranja. Kao ilustracija da to nije bila samo odluka pojedinih narodnih zastupnika i neukog puka poslužit će ove etikete na kojima je zabilježeno da je *Lijepu našu* snimala i izvodila vojna glazba *KuK* monarhije (Kraker, Mirnik 2018).

Slika 38. Središnje etikete ploča s vojnom glazbom koja izvodi *Lijepu našu* s početka 20. stoljeća

Slika 39. Dostupni tonski zapisi na mrežnim stranicama

Postoji zapis o likovnom susretu s izrazito političkom crtom, koji se kontinuirano ponavljao kroz duži period od početka 20. stoljeća pa do njegovog gašenja u besmislenosti dvadesetih godina. Ali u početku su to bili prvorazredni međudržavni i međunarodni susreti na kojima se manifestirala južnoslavenska pripadnost.

„Na Četvrtoj jugoslavenskoj izložbi učestvovali su predstavnici Saveza Lade, Društvo hrvatskih umjetnika Medulić, Društvo bugarskih umjetnika, Društvo srpskih umetnika, Odeljenje prijavljenih umetnika i Srpsko, hrvatsko i slovenačko odeljenje za arhitekturu. Odziv hrvatskih umjetnika bio je velik iako znatno otežan priopćenjem tamošnjega policijskog komesara Bogdana Cuvaja da će njihovo sudjelovanje na Jugoslavenskoj izložbi u Beogradu smatrati neposlušnošću prema austrougarskoj vladi. Bez obzira na sve teškoće koje su pratile rad na organizaciji izložbe, svečano je otvorena 14. svibnja 1912., a u čast otvorenja u Narodnom pozorištu izvedena je *Koštana* s uvertirom *Sloga Srba i Hrvata*. Dajući svojom prisutnošću potporu ovakvome jugoslavenskom zblizavanju, kralj Petar I. Karađorđević, u pratnji prestolonasljednika Aleksandra, otvorio je izložbu, a zatim je razgledao izložena djela jugoslavenskih autora. Taj događaj opisala je slikarica Nadežda Petrović u *Bosanskoj vili*, naglašavajući njegovu političku dimenziju: „Pri prelasku iz jednog u drugo odeljenje muzika je izvodila narodne himne jugoslovenske; kada je kralj ušao u „Medulić“ muzika je svirala *Oj Sloveni i Lepa naša domovino*.“ (Petrović, prema Vučetić 2009).

Samo kao ilustracija i potvrda važnosti, prepoznatljivosti i mjesta koje ima hrvatska himna. Izvodi se samostalno, bez obzira na to što je tu i panslavenska mazurka *Oj Sloveni*.

Hrvatski državni sabor na svojoj sjednici održanoj 29. listopada 1918. godine donosi sljedeće odluke: „Svi dosadašnji državno-pravni odnošaji i veze između kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne, te kraljevine Ugarske (1102.) i carevine Austrije (1527.) s druge strane, razrješavaju se... Dalmacija, Hrvatska, Slavonija s Rijekom proglašuje se posve nezavisnom državom... te prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba, pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom etnografskom području toga naroda...“ (Požar 1990, Kučinić 2018). U stenogramu spomenute sjednice može se pročitati da je prilikom čitanja odluka o samostalnosti i suverenosti „bacano cvijeće, zastupnici i gosti otpjevavši *Lijepu našu*. Zatim su u dvoranu ušli generali i priključili se banu, pa se klicalo i narodnoj vojsci.“ (Koprivica-Oštrić 1993).

Još je samo jednom prigodom svirana *Carevka* – u Puli, 31. listopada 1918. godine, prilikom primopredaje austrougarske mornarice Državi SHS. Na temelju odluke cara Karla I. (Karlo IV.) cijela austrougarska ratna i trgovačka mornarica sa svim lukama, arsenalom te utvrđenjima na obali predana je predstavnicima Narodnog vijeća SHS-a iz Zagreba. U carevo ime je to učinio zapovjednik kontraadmiral austrougarske flote Miklós Horthy de Nagybany. Prema njegovoj želji, primopredaja je počela točno u 17 sati na zapovjednom brodu *Viribus*

Unitis, najvećem i najljepšem brodu čitave flote. Svirala je carska himna kad se crno-žuta austrougarska zastava spuštala s jarbola i podizala hrvatska. Nakon što je ratna mornarica predana Hrvatskoj (Državi SHS), tisuće Hrvata u luci počelo pjevati himnu *Lijepa naša*. Dok su Hrvati pjevali, Mađari, Nijemci, Austrijanci i mnogi drugi su se žurno iskrcavali s brodova. U pulskoj luci i na brodovima ostali su samo hrvatski, češki i slovenski mornari. Kad je svirala hrvatska himna, na jarbolima brodova podizale su se hrvatske zastave. Tim svečanim aktom mornarica je prešla u vlasništvo Države SHS (Draženović 2010, Kučinić 2018).

Odlukom Hrvatskoga sabora o razdruživanju od Austrije i Mađarske, himna *Gott erhalte* nestaje iz upotrebe u Hrvatskoj i nastavlja svoj život u njemačkom državnom prostoru, a *Lijepa naša domovino*, koju su svi zastupnici na ovoj povijesnoj sjednici pjevali, ulazi na mala vrata u službeni, no vidjet ćemo, dugo zakonom nepotvrđenu upotrebu.¹³

¹³ Za vrijeme Drugog svjetskog rata hrvatski napjev *V jutro rano...* u svojem poznatom obliku Haydnove melodije vraća se nakratko u svakodnevnu primjenu jer tada Nezavisna Država Hrvatska biva preplavljena njemačkom vojskom i nekim oblikom paralelne, skoro samostalne njemačke uprave, pa je iz tog razloga bila sastavni dio službenog i formalnopravnog života, bez obzira na atribute hrvatske državnosti i željene samouprave.

3. POD KRALJEVINOM KARADORĐEVIĆA

Regent Aleksandar Karađorđević u ime kralja Petra I. Karađorđevića obznanjuje narodima i svijetu da je proglasio „ujedinjenje Kraljevine Srbije s Crnom Gorom i Države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca“. Od 1. prosinca 1918. hrvatski se narod nalazi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, državnoj tvorevini pod kraljevskom krunom srpske dinastije Karađorđević, u kojoj ustav nije postojao dvije godine, već je oblik prikrivene tiranije završavao poslove okupacije nekad srednjoeuropskog i zapadnoeuropskog kulturnog prostora. Ta državna tvorevina donošenjem Vidovdanskog ustava (28. lipnja 1921.) mijenja naziv u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, jezik kojim se govori je srpsko-hrvatsko-slovenski, a čak i svečana pjesma koja se izvodi u svojstvu himne Kraljevine je jedan konglomerat suitskog tipa, načinjen od srpske himne *Bože pravde*, hrvatske himne *Lijepa naša domovino* i slovenske *Naprej, zastava Slave*. Iako nikada nije službeno proglašena himnom, izvodila se najčešće tako da su odmah jedna za drugom pjevane dvije kitice svake himne.

3.1. Himna SHS

Zajedničko pjevanje slovenske, hrvatske i srpske himne (a ne obratno) spominje se i u knjizi „Znameniti i zaslužni Hrvati“. Tako se prije proglašenja Kraljevstva 1918. dogodilo sljedeće: „Sutradan (28. studenoga) oko 11 sati prije podne preveze lađa delegate u Beograd, gdje ih na pristaništu u ime srpske vlade pozdraviše ministri Ljuba Jovanović i dr. Momčilo Ninčić. Kad je narod otpjevao slovensku, hrvatsku i srpsku himnu, zahvalio se u ime delegata na dočeku dr. Ante Pavelić. Delegati odsjedoše u 'Grand hotelu', gdje bijahu gosti grada Beograda“. („Znameniti i zaslužni Hrvati“ 1925).

„Ujedinjenjem u Kraljevinu SHS decembra 1918. postavilo se i pitanje korišćenja državne himne u svečanim prilikama. Iako nije bilo zakona o himni, spojene su narodne himne sva tri južnoslovenska plemena i obrazovana himna Kraljevine SHS/Jugoslavije. Pevani su stihovi *Bože pravde*, zatim stihovi *Lijepa naša domovina* i potom *Naprej, zastava Slave*, sve sa prvim i poslednjim strofama.“¹⁴

¹⁴ Tekst se može pronaći na mrežnoj stranici: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.html (10. ožujka 2019.)

Ipak se službeni odnos prema narodnim himnama može iščitati iz pojedinih odluka ministara u tadašnjoj vladi. Odlukom ministra „prosvete“ Kraljevstva SHS: „Rešenjem broj 21611 od 12. decembra 1919. pesma *Bože pravde* preuređena je tako što se pridev *srpski* svuda zamenjuje pridevom *naš*. Ništa u Đorđevićevoj himni više nije bilo srpsko: ni kralj, ni kraljevina, ni rod.“ A dvije godine nakon ove odluke Pavlović spominje: „6. septembra 1921. ministar unutrašnjih dela poslao je *svim pevačkim društvima* naredbu broj 9614 u kojoj se kaže *da svaki put kad pevaju himnu, pevaju po jednu strofu od svake himne, srpske, hrvatske i slovenačke, do definitivne odluke o državnoj himni.*“ (Pavlović 1986).

Prijedlog za novu himnu iznio je i Rudolf Franjin Magjer, pisac iz Osijeka, čiju pjesmu uglazbljuje Valère Friml Antunović. U društvu podijeljenih simpatija prema narodnom spajanju tri južnoslavenske zajednice, ovo je jedan od onih primjera koji nam pokazuju da se kod onih ljudi koji prepoznaju važnost i značaj svečane pjesme javlja potreba za artikuliranjem zajedništva. Budući da niti sa strane zagovornika ujedinjenja (majorizacije), niti sa strane protivnika zajedničke (osobito kraljevske) države nije dobio potporu, ostaje pomalo egzotičan primjer. U svakom slučaju, zaslužuje našu pozornost.

Slika 40. Magjer/Antunovićev prijedlog državne himne iz 1918.

U Subotici je izlazio list „Nova Pošta“, u čijem je broju 261 od 21. ožujka 1924. objavljena *Himna Srba, Hrvata i Slovenaca* za koju je stihove napisao Miladin K. Nikolić Rasinski, a glazbu Drag. P. Ilić. Zatim je objavljivana i u drugim tiskovinama u Skoplju,

Zagrebu, New Yorku, Novom Sadu, Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) i drugdje. Čak postoji i verzija na slovenskom jeziku (Pavlović 1986).

U popisu tonskih zapisa nalazi se i izvedba himne Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1927., u izvedbi Muzike Kraljeve Garde iz Beograda. Kao što se već pokazalo, ovo neprimjereno trajanje izvođenja državne himne skraćeno je na izvođenje samo jedne strofe svake himne uz 'reprizu' prve teme, odnosno srpske himne. Do konačne promjene imena države dolazi 3. listopada 1929., otkad nosi naziv Kraljevina Jugoslavija, pa iz toga proizlazi i da ova himna postaje himnom Kraljevine Jugoslavije, premda niti u Oktroiranom ustavu iz 1931. godine to neće nigdje pisati.

Slika 42. Naprej zastava Slave (narodna himna) napisao je Simon Jenko 1860. godine, a uglazbio godinu kasnije Davorin Jenko. Navedeni notni zapis potječe iz 1875.

Slika 41. Bože pravde autora Davorina Jenka na tekst Jovana Đorđevića. Notni zapis potječe iz 1922.

Narodne himne:		
Srpska	Hrvatska	Slovenska
Bože pravde, ti što spase Od propasti dosad nas, Čuj i odsad naše glase I odsad nam budi spas! Moćnom rukom vodi, brani Budućnosti srpske brod; Bože, spasi, Bože hrani Srpskog kralja, srpski rod!	Lijepa naša domovina, Oj, junačka zemljo mila, Stare slave djedovina, Da bi vazda česna bila! Mila kano si nam slavna, Mila si nam ti jedina; Mila, kuda si nam ravna, Mila, kuda si planina.	Naprej zastava Slave, Na boj junaška kri, Za blagor očetnjave Naj puška govori. Z orožjem in desnico Nesemo vragu grom, Zapisat v kri pravico, Ki terja jo naš dom.
Iz mračnoga sinu groba Srpske krune novi sjaj, Nastalo je novo doba – Novu sreću, Bože, daj! Kraljevinu srpsku brani, – Petvekovne borbe plod – Kralj' Al'ksandra, Bože, hrani, Moli ti se srpski rod!	Teci, Savo, Dravo, teci, Nit ti Dunaj silu gubi; Kud li šumiš, sv'jetu reci, Da svoj narod Hrvat ljubi! Dok mu njive sunce grije, Dok mu hrašće bura vije, Dok mu tijelo grob sakrije, Dok mu živo srce bije.	Draga mati je prosila, Roke okol' vrata vila; Plakala je moja mila: "Tu ostani, ljubi moj". Zbogom mati, ljubca zdrava, Mati mi je očetnjava, Ljub'ca moja čast in slava, Hajd'mo, najd'mo zanje u boj.

Tablica 1. Tekst sve tri himne¹⁵

Srpska himna *Bože pravde* prvi je put izvedena u Narodnom pozorištu u Beogradu 1872. godine na proslavi 18. rođendana kneza Milana Obrenovića, a od 1882. i proglašenja Kraljevine Srbije postaje srpska himna. Autor glazbe je Slovenac Davorin Jenko, kasnije oduševljeni državljani Kraljevine Srbije. „Pesma se dopala knezu Milanu i prisutnima te je iskorišćena prilikom proglašenja Kneževine Srbije za Kraljevinu Srbiju i kneza Milana za kralja februara 1882. Od toga dana pesma 'Bože pravde' izvođena je u svečanim i prazničnim prilikama kao zvanična himna Srbije“.¹⁶ Na temelju odluka drugog zasjedanja AVNOJ-a 1943., prestaje se pjevati, a 2004. godine postaje službena himna Republike Srbije.

Slovenska himna *Naprej, zastava Slave* objavljena je prvi put u Slovenskom glasniku 1860. godine. Napisao ju je Simon Jenko, a uglazbio s njim ni u kakvim rodbinskim vezama povezan Davorin Jenko¹⁷ koji je tada živio u Beču, a kasnije odlazi u Srbiju, postaje srpski

¹⁵ Tekst se može pronaći na mrežnoj stranici: http://www.arhivju.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.html (10. ožujka 2019.)

¹⁶ ibid.

¹⁷ Kao autor glazbe za slovensku pjesmu *Naprej, zastava Slave* u nekim se tekstovima navodi Martin Jenko. Radi se o istom čovjeku Davorinu Jenku koji u rodoljubnom (sveslavenskom) zanosu mijenja svoje ime Martin u Davorin. Tekst o Davorinu Jenku i himni u:

državljanin i autor njihove himne. Izvodila se u Sloveniji do kraja osamdesetih godina kao narodna himna, a danas je himna slovenske vojske.

„Uvriježena duboko u narodu, 'Lijepa naša' ostala je hrvatskom himnom i za stare Jugoslavije. S odašiljanjem prve emisije Radio-Zagreba (15. svibnja 1926.) počinje tradiciju koja se sačuvala sve do naših dana. Naime, završetak svakodnevnoga programa označavao se izvedbom 'Lijepe naše'“ (Stuparić 1971).¹⁸

„Radio Zagreb oglasio se 15. svibnja 1926. godine u 20 sati i 30 minuta. S obzirom na kriterij o kontinuitetu, dnevnom emitiranju, programskoj shemi i urednoj dozvoli, Radio Zagreb je zapravo bila prva postaja u Kraljevini, ali i u ovom dijelu Europe. Program je počeo himnom 'Lijepa naša' koju je na klaviru (harmoniju, op. T. K., prema Tomašek 1990) odsvirao Krsto Odak. Najavu za početak programa dala je Božena Begović (1901.-1966.), u to vrijeme mlada glumica u Hrvatskom narodnom kazalištu i kći književnika Milana Begovića. Najavna rečenica i pozdrav slušateljima bio je poznati „Halo, halo, ovdje Radio Zagreb“ (Mučalo 2016).

Država koja nastaje ujedinjenjem južnoslavenskog prostora bivše Austro-Ugarske s ostalim južnoslavenskim prostorom do granice s Grčkom, Bugarskom i Rumunjskom postojala je od 1. prosinca 1918. do 17. travnja 1941. godine. Nikad zakonom i ustavom potvrđena himna bila je suita od tri narodne himne koja se izvodila na svim službenim događanjima. Budući da službeno nije postojala ni zapovijed ni zabrana, na temelju dostupnih izvora zaključujem da je hrvatski narod i dalje u svakoj prilici izvodio svoju narodnu himnu *Lijepu našu*, koju ovdje donosim u smatram vrlo lijepom notnom zapisu Franje Dugana starijeg iz 1919. godine.

<https://www.rtvlo.si/kultura/razglednice-preteklosti/se-vedno-naprej-s-staro-zastavo-slave/309158> i u:

<http://www.riznicasrpska.net/muzika/index.php?topic=53.0;wap2> (1. ožujka 2019.)

¹⁸ Novinski članak je objavljen i u internetskom izdanju na portalu: <https://www.index.hr/magazin/clanak/lijepa-nasa-je-bila-svecana-himna-partizana-a-ne-ndh/2024433.aspx> (10. ožujka 2019.)

Lijepa naša
 obrada: Franjo Dugan st.

Slika 43. *Lijepa naša* iz 1919. godine u obradi Franje Dugana st.¹⁹

Za glas i glasovir Vjekoslav Rosenberg Ružić objavljuje *Lijepu našu* u svojem „Biserju jugoslavenskih narodnih pjesama: Pjesme iz Hrvatske“ u izdanju naklade Kugli oko 1920. godine. Autor glazbe je Josip Runjanin, a himna je zapisana u Des-duru.

Lijepa naša domovino

Slika 44. Ružićeva varijanta himne za glas i glasovir

¹⁹ Notni zapis dobio sam u knjižnici Muzičke akademije u Zagrebu.

Na ploči u izdanju Edison Bell Penkala nalazi se izvedba himne *Lijepa naša domovino*, a Muzikom Savske divizijske oblasti dirigira viši kapelnik Ivo Muhvić.

Slika 45. Vojna izvedba *Lijepa naše*. U katalogu Edison Bell Penkala iz 1928. na stranici 72 nalazi se pod oznakom MZ 1008

Prilikom svih službenih državnih manifestacija na prostoru današnje Hrvatske, himna Kraljevine se izvodila kao što je opisano, jedna za drugom najčešće dvije kitice, ali i jedna od svake narodne himne. U pripremi državnog posjeta kneza Pavla Karađorđevića²⁰ Njemačkoj u lipnju 1939. godine, objavljen je u časopisu *Freude und Arbeit* članak Miloša Crnjanskog (tada jugoslavenskog novinskog atašea u Berlinu) u kojem veliča ljepote Jugoslavije, kao i dobre odnose s Njemačkim Carstvom i *Führerom*, a uz tekst je objavljen i notni zapis himne za mješoviti zbor. Zapisana je samo jedna kitica svake himne, uz ponavljanje dijela srpske na kraju. Kao autori glazbe navedeni su Davorin Jenko i Josip Runjanin. Neposredno prije kneževa posjeta snimljena je u svibnju 1939. i ploča na kojoj njemačka vojna glazba izvodi himnu Kraljevine Jugoslavije, u izdanju *Schallaufnahme des Deutschen Rundfunks*.²¹ Za nekoliko mjeseci počeo je Drugi svjetski rat, a u Jugoslaviji se stvara nova unutarnja teritorijalna podjela i nakon 21 godine pojavljuju se neki oblici hrvatske samouprave.

²⁰ Nakon ubojstva kralja Aleksandra Karađorđevića 1934. godine do punoljetnosti Petra Karađorđevića knez Pavle obnašao je dužnost regenta Kraljevine Jugoslavije u tročlanom namjesništvu u kojem su uz njega bili Radenko Stanković i Ivo Perović. Njegov posjet Njemačkoj u lipnju 1939. bio je prvorazredan događaj koji je A. Hitler iskoristio za najveći vojni mimohod u čast stranom državniku, pri čemu je ionako posve militarizirano društvo vojnom glazbom izvelo državnu himnu.

²¹ Dostupno na: <http://bandenkampf.blogspot.com/2016/08/bk0185.html> (7. ožujka 2019.)

Jugoslavische Nationalhymne:

NARODNA HIMNA SRBA, HRVATA I SLOVENACA

D. Janke – J. Ranjatin

Sopran
Alt
Tenor
Bass

Andante moderato

Borbe pravde li to spa - si od pro - pa - sti do sad nas. Čuj i od sad ta - te gla - se.

i od sad nam lu - di spa - si! In - pa - ni - za du - mu - vi - mi. Huj - ju - nat - ka arm - ljo mi - la.

Tempo marcato

sta - re sta - ve do - di - vi - ma, da li vja - da čest - na bi - la! Na prej - za - sta - va Sla - ve, na

huj - ju - nat - ka. Lji, sa bla - gar o - čet - nja - ve naj put - ka go - vo - ri! Na - si!

Tempo primo

Ho - fe spa - si, Ho - fe hra - ni, ma - gna Koa - lja i nat - rad!

Koa - lja - Pe - tra, Ho - fe hra - ni, mu - li - ti se sav nat - rad!

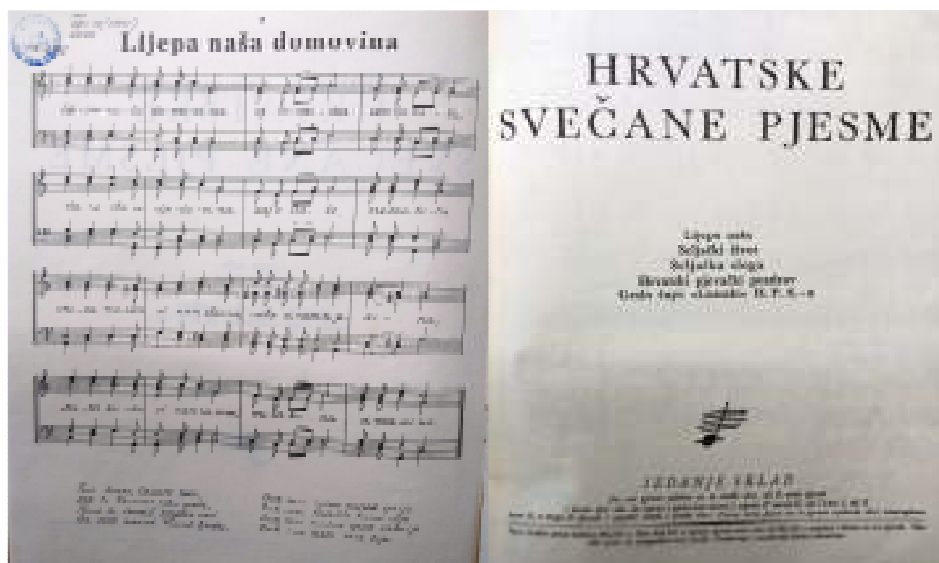

Slika 47. Naljepnica na ploči snimljenoj u Njemačkoj s himnom Kraljevine Jugoslavije u izvedbi njemačkog vojnog orkestra 1939.

Slika 46. Himna Kraljevine Jugoslavije, kako je objavljena u časopisu *Freude und Arbeit* 1938.

3.2. Himna u Banovini Hrvatskoj

Javnost je već dugo znala za pregovore između dr. Vladka Mačeka (čelnika tada vodeće Hrvatske seljačke stranke) i predsjednika vlade Dragiše Cvetkovića o novom ustrojstvu države, odnosno ispunjenju hrvatskih zahtjeva o rješavanju „hrvatskog pitanja“. U varaždinskom listu Hrvatsko jedinstvo 1. srpnja 1939. objavljen je članak pod naslovom „Planinarski dan na Ivančici“, u kojem se spominje pjevanje samo hrvatske narodne himne: „Nakon gdje Hrazdira uzeo je riječ pretsjednik središnjice i narodni zastupnik g. Torbar koji je prikazao tešku borbu Hrvata za svoju slobodu te istaknuo potrebe čim većeg broja boraca čeličnog karaktera volje i tijela, što se sve postizava kretanjem u najljepšem hramu Božjem — u prirodi – i naporima koje planinarenje stavlja na našu dušu i naše tijelo. Svi govornici bili su burno pozdravljeni, a nakon govora g. Torbara odpjevana je 'Lijepa naša.'“ (*Hrvatsko jedinstvo* 1939).

Slika 48. HSS-ovo izdanje *Lijepa naše* iz vjerojatno 1939. godine

U kolovozu 1939. regent Pavle Karađorđević potpisuje Uredbu o Banovini Hrvatskoj:

„Savska, i Primorska banovina, kao i srezovi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica spajaju se u jednu pod imenom Banovina Hrvatska. Sedište Banovine Hrvatske je u Zagrebu. U nadležnost Banovine Hrvatske prenose se poslovi: poljoprivrede, trgovine, industrije, šuma, rudnika, građevine, socijalne politike i narodnog zdravlja, fizičkog vaspitanja, pravde, prosvete i unutrašnje uprave. (...) Zakonodavnu vlast u stvarima iz nadležnosti Banovine Hrvatske vrši kralj i Sabor zajednički. Upravnu vlast u stvarima iz nadležnosti Banovine Hrvatske vrši kralj preko Bana... Sabor se saziva Kraljevim ukazom i zaseda u Zagrebu...“ (Macan 1999).

Opet se himna nigdje ne spominje, ali cijelo je vrijeme hrvatski narod pjevao (samo) svoju himnu ravnopravno, čak i češće nego državnu.

Odmah nakon proglašenja Banovine knez Pavle Karađorđević stiže u Zagreb i dočekan je i ispraćen uz intoniranje (samo) *Lijepa naše* (Tomašek 1990), što je predstavljalo prvorazredan politički događaj jer je knez Pavle regent države čiju himnu ne izvode, a dočekuje ga se kao stranog državnika.

„Nakon diskusije o organizaciji tjelovježbe u Banovini Hrvatskoj, formirana je organizacija Hrvatski junak koja je imala za zadaću okupiti svu hrvatsku mladež a na čelo mu je postavljen kao vrhovni starješina hrvatski narodni zastupnik za Zagreb Milutin Majer. Zadatak je toj organizaciji da prikupi gradsku omladinu, te da odgoji hrvatskom narodu čestite, narodnim tradicijama vjerne, za život i borbu duševno i tjelesno spremne

sinove i kćeri...“ (*Hrvatski tjednik* 1939). Hrvatski junak bila je organizacija mladeži u kojoj su mogli biti aktivni samo članovi mladi od 21 godinu.

Nadalje, u Hrvatskom tjedniku piše: „Hrvatski junak mogao se osnivati samo u gradovima i trgovištima dok se odgoj seljačke mladeži prepuštao Seljačkoj slozi. Prve organizacije Hrvatskog junaka osnovane su u Zagrebu, pa zatim u Karlovcu, Varaždinu, Požegi, Osijeku... Početkom 1940.g. organizacija Hrvatski junak broji preko 60.000 članova. Junačko geslo je: „Za Boga i Hrvatsku!“ a pozdrav je: „Za Dom“ ili „Za domovinu“.

Kako prenosi mrežna stranica hrvatski-fokus.hr²², dalje se može pročitati i ovo: „To je jedino hrvatsko društvo, koje je formalno dozvoljeno od vlasti, i to 29. IX. 1939. Za vrijeme diktatorskih režima sva hrvatska društva na srednjim školama su raspuštena i zabranjena pod prijetnjom izгона iz svih srednjih škola u državi.“ (*Hrvatski tjednik* 1940).

U Virovitici, u jednom od ogranaka Hrvatskog junaka, prilikom održavanja skupštine društva navodi se izvođenje samo hrvatske himne: „Skupština je završena pozdravom „Za dom“ i pjevanjem „Lijepa naše“ a poslani su i brzoglasni pozdravi vođi hrvatskog naroda dr. Vladku Mačeku i vrhovnom starješini dr. Milutinu Majeru.“ (*Hrvatski tjednik* 1940).

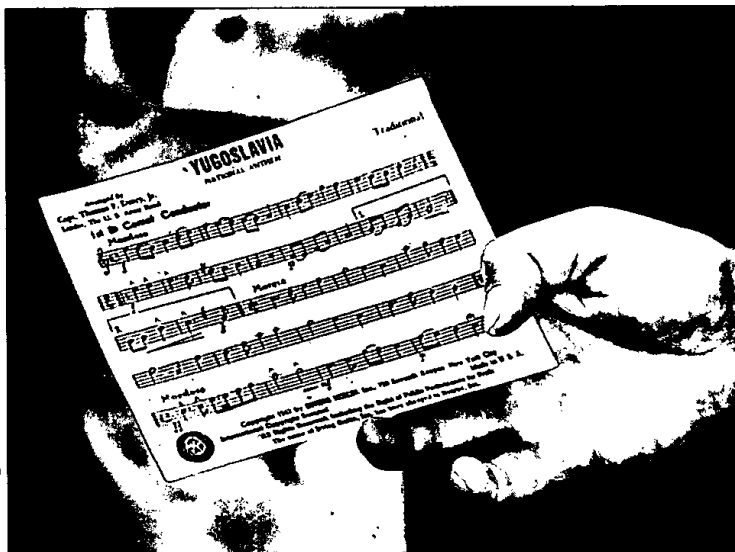
Brojni su primjeri pjevanja nacionalne pjesme *Lijepa naša domovino*, premda cijelo ovo vrijeme niti jednim službenim aktom njezin položaj kao nacionalne ili državne himne nije bio definiran. Narodnim je plebiscitom pjesma izabrana za jedan od glavnih identifikacijskih elemenata i uzvišeno te s ponosom pjevana u svakoj prilici, čak i u inat vladajućoj hijerarhiji.

Što se tiče himne Kraljevine Jugoslavije, ona se mogla čuti na službenim i svečanim prijemima kralja Petra II. Karađorđevića koji se nalazio u egzilu u Londonu. Rodbinski povezan s europskim (njemačkim) plemstvom, figurirao je kao politička ličnost do međunarodnog priznanja nove vlasti u Jugoslaviji 1945.

Jednom prilikom 1983. godine dogodio se bizaran slučaj sviranja himne Kraljevine Jugoslavije prigodom međunarodne nogometne utakmice između SR Njemačke i SFR Jugoslavije u Luksemburgu. Utakmica se igrala u povodu proslave 75. godišnjice luksemburškog nogometnog saveza, a na početku je orkestar američke vojske izveo himnu Kraljevine Jugoslavije. Kako piše *Der Spiegel*, note su stigle izravno iz Pentagona. Izvođenje i pjevanje te himne bilo je zabranjeno (*Spiegel* 1983) još od Drugog zasjedanja AVNOJ-a 1943.

²² <https://www.hrvatski-fokus.hr/index.php/povijest/19924-virovitica-uoci-drugoga-svjetskog-rata> (10. ožujka 2019.)

Slika 49. Note odsvirane na nogometnoj utakmici između Njemačke i Jugoslavije²³

Falsche Jugoslawen-Hymne*: Nicht mal summen

²³ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14022590.html> (10. ožujka 2019.)

4. (NE)ZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Slavko Kvaternik, austrougarski časnik i ratni veteran, budući vojskovođa, 10. travnja 1941. u 16 sati na Radio Zagrebu čita sljedeću obavijest: „Hrvatski narode! Božja providnost i volja našeg saveznika... odredili su da danas... uskrsne i naša nezavisna Hrvatska Država. Pozivam sve Hrvate... da drže najveći red... te da cjelokupna oružana snaga smjesta položi zakletvu vjernosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom poglavniku. Cjelokupnu vlast i zapovjedništvo cjelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik poglavnika. Bog i Hrvati! Za Dom spremni!“ Nedugo nakon objave o uspostavi NDH pročitana je poruka dotadašnjeg vođe hrvatskog naroda i donedavnog potpredsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije, Vladka Mačeka: „Hrvatski narode! Slavko Kvaternik... proglasio je danas slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu... te preuzeo vlast. Pozivam sav hrvatski narod, da se novoj vlasti pokorava... da iskreno surađuju s novom vlašću.“ (Krizman 1978, Kučinić 2018).

4.1. Himna NDH

Tim radijskim obraćanjem, Hrvatska i hrvatski narod nakon 23 godine ulaze u novu državu i Drugi svjetski rat. Baš kao što je 1918. posvuda narod, izlazeći iz jednog svjetskog sukoba, proglašavao slobodu i neovisnost pjevajući *Lijepu našu*, tako su i sada u uvertiri događaja u Zagrebu proglašavane neovisnosti, na primjer u Čakovcu i Bjelovaru. Međutim, ovaj put rat nije završavao nego je tek počinjao, a uz globalni sukob bio je tu i građanski rat.

Još je jedna radijska postaja započela svoje emitiranje hrvatskom narodnom himnom. Bila je to Radio-postaja Velebit. Neposredno prije početka napada Trojnog pakta na Kraljevinu Jugoslaviju oglasila se iz Italije ova postaja. Bogdan Krizman opisuje početak emitiranja: „Na valu Firence počela je, 4. IV. u 23.20 sati, emitirati radio-stanica „Glavnog ustaškog stana“ (Radio-postaja Velebit). „Scenarij“ njene prve emisije te noći bio je ovakav: „Znak postaje: 'Lijepa Naša'...“ (Krizman 1978). Himnom je postaja i završavala svoj program. Moramo razumjeti vrijeme u kojem se sve održava. Struja postoji samo u većim mjestima i gradovima, televizija ne postoji, novine objavljuju više-manje cenzurirane vijesti i to s danom ili više zakašnjenja, a radio predstavlja jedini i tada najsuvremeniji oblik komuniciranja. Važnost i moć radija u to doba bila je više nego poznata tadašnjim akterima javnog života i kad se zna da je na glavnim radijskim postajama (Radio Zagrebu i Radio-

postaji Velebit) program započinjao hrvatskom himnom, mora se uvidjeti koliki je značaj jedne pjesme.

Buduća Kraljevina Hrvatska (do 1943.) dočekivala je svojeg vođu na putu iz Kraljevine Italije u Zagreb malim svečanostima. Primjerice, zabilježen je doček poglavnika dr. Ante Pavelića i pratnje u Dugoj Resi: „13. travnja 1941. u sumrak, oko 20 sati, stižu u Dugu Resu. I tamo doček s glazbama, odredima Zaštite i 'Lijepom našom'.“ (Krizman 1978).

Ovi primjeri potvrđuju da je himna *Lijepa naša domovino* bila dio cijelog hrvatskog društva – i u domovini i u iseljeništvu u kojem se nakon uspostave diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića 1929. našla i pravaška skupina, kasnije prozvana ustaše. Među njihovim konstitutivnim dokumentima nalazi se i „Službovnik ustaške vojske“ u kojem piše pod Točkama 49. i 51.: „...Pozdrav se iskazuje: ...kad glazba svira ili kad se pjeva hrvatska himna... Trubač trubi počasni znak. Glazba svira himnu...“ (Krizman 1978).

Kao mala ilustracija pojave da se nakon 1918. godine opet mogu čuti dva hrvatska napjeva jedan za drugim, može poslužiti crtica iz Siska, objavljena 22. travnja 1941. u sisačkim Hrvatskim novinama: „Nešto poslije 11.30 završena je sv. Misa i pjevački zbor sv. Cecilije otpjevao je svečani *Te Deum laudamus*. Nakon toga je gradska glazba intonirala najprije njemačku, a zatim hrvatsku državnu himnu...“ (Hrvatske novine 1941). Povod je bila proslava rođendana njemačkog vođe. Dakle, glazba njemačke himne je preuzeta Haydnova bivša *Carska himna*, a vidjeli smo da se vjerojatno radi o hrvatskom napjevu *V jutro rano*. Novine navode: „hrvatska državna himna“ i to može biti samo *Lijepa naša*, što potvrđuje njezin status, premda se radi o proslavi tek deset dana nakon uspostave NDH.

Prevladavalo je mišljenje, još od ranije u glazbenim krugovima, da u prijašnjim obradama popijevke *Lijepa naša* „vlada na žalost... pravi glazbeni kaos, diletantizam, neukusnost i samovolja pojedinih obrađivača i instrumentatora kroz sve vrijeme od njezinog prisvajanja kao narodne himne“ (Tomašek 1990), stoga Jakov Gotovac predlaže novoj vlasti da „pristupi provedbi definitivnog službenog izdanja hrvatske državne himne, povjerivši prije toga pozvanim glazbenim stručnjacima tehnički posao oko obradbe... smatrajući da državna himna mora uvijek biti izvođena u istom glazbenom obliku dostojnom svečanih prigoda i visokih tradicija hrvatskog glazbenog stvaranja“ (Tomašek 1990).

Početkom lipnja 1941. tadašnji je „otsjek za umjetnost, književnost i tisak pri ministarstvu bogoštovlja i nastave, a na želju ministra i Doglavnika dra Mile Budaka pozvao hrvatske skladatelje da harmoniziraju i instrumentiraju državnu himnu. Već 19. lipnja u Hrvatskom narodnom kazalištu obavljen je izbor. Zbor i orkestar pod ravnanjem Borisa Papandopula izvodili su udezbe za zbor, za orkestar te za zbor uz orkestar Jakova Gotovca,

Franje Dugana st. i Krešimira Baranovića kao instrumentatora, i Krste Odaka. Nakon razmatranja s članovima porote što su je činili Zlatko Grgošević, dr. Božidar Širola, Franjo Lucić, Mladen Pozajić i posebno pozvan Miroslav Magdalenić, ministar Budak je prema svojem uvjerenju odlučio... da se državna himna ima izvoditi u onom obliku, kakav joj je dao harmonizacijom i instrumentacijom poznati hrvatski skladatelj g. Jakov Gotovac, čija je obradba najbliža narodu i narodnom shvaćanju, a također da jednostavna u harmonizaciji i instrumentaciji, puna i sočna najbolje obilježuje ljepotu, mir i dostojanstvo *Lijepa naša* te je bez ikakvih ukrasa,... ipak zvučna i veličanstveno uznosita“ (Tomašek 1990). Bošković o tome piše: „...što je i urađeno 1941. na temelju ocjene stručnog ocjenjivačkog suda i osobnog uvjerenja ministra i doglavnika dr. Mile Budaka službenom, obvezatnom verzijom harmonizacije i instrumentalizacije hrvatske himne proglasio onu što ju je dao veliki hrvatski skladatelj Jakov Gotovac.“ (Bošković 2003).

Taj slučaj imao je i svoj kaznenopravni epilog nakon promjene vlasti poslije četiri godine. Sin Jakova Gotovca, Pero Gotovac, o tome kaže:

„Godine 1945. proveo je mjesec i pol dana u istražnom zatvoru pod optužbom da je skladao „ustašku“ himnu. Radilo se zapravo o redakciji i harmonizaciji *Lijepa naša* koja je prihvaćena kao službena varijanta, nakon internog natječaja. Kao takva tiskana je i objavljena, koristila se i nakon rata, te je i danas čujemo svake večeri pri svršetku TV programa.“ (Gotovac, 2003).

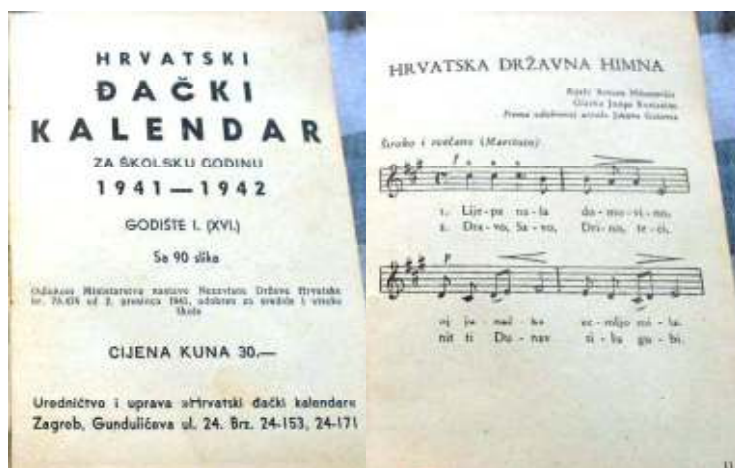
Jakov Gotovac jednom prilikom kaže: „Sve što sam radio, radio sam u službi iskrene umjetnosti, i u slavu mojega hrvatskog naroda!“ (Bošković 2003).

Odabirom njegove varijante himne, Gotovac je bio dužan prirediti verzije za dvoglasni i troglasni ženski ili dječjački zbor, za muški zbor, za četveroglasni i sedmeroglasni mješoviti zbor, za klavir dvoručno, za orgulje te za simfonijski i puhački orkestar. (Tomašek 1990).

Slika 50. Gotovčeva službena verzija za četveroglasni i sedmeroglasni mješoviti zbor, objavljena u izdanju Nakladnog zavoda Matice hrvatske 1971. s malo promijenjenim tekstom u odnosu na 1941.

Tekst himne je također doživio manje izmjene: „Za Drugoga svjetskoga rata u prvom je stihu ispušteno prvo „teci“, „Drava“ je pomaknuta na početak stiha kako bi se dobilo mjesta za „Drinu“ i stih je modificiran u „Dravo, Savo, Drino teci“. U jednoj objavi popijevke pretposljednji stih glasi „Kud god tečeš svijetu reci“, da bi se stvorilo mjesto za uklapanje riječi „more“ jednom je „Kud li šumiš“ zamijenjeno sa „Jadran-more“, drugi put sa „Ti Jadrane“, a treći put sa „Sinje more“ (Repar 2013).

Slika 51. Hrvatska državna himna u službenom Đačkom kalendaru 1941.

Slika 52. Prvi taktovi himne u novom (starom) pravopisu 1942.

Državni status himna je pokazala i na ponovno konstituiranom Hrvatskom (državnom) saboru 23. veljače 1942. Održana su tri zasjedanja i nekoliko sjednica, a svaka je završavana „kada su svi članovi Sabora stojeći otpjevali hrvatsku himnu“. Na devetoj sjednici Hrvatskog državnog sabora, održanoj 28. veljače, donesene su ove formalne odluke: „...svi čini, koji su od 1.XII.1918. i poslije toga, do osnutka NDH 10.IV.1941., doneseni, a tiču se hrvatskog naroda... za nj bez svake pravne moći i zato ništetni. Ujedno... sve državne čini donesene prigodom osnutka NDH i poslije toga do danas pozdravlja i prihvaća u punoj moći na čitavom državnom području hrvatskog naroda.“ Time prvo zasjedanje Sabora nakon 1918. godine završava i „zaključeno je oduševljenim klicanjem Poglavniku i pjevanjem hrvatske himne a potom su se svi uputili na grobove Starčevića i Radića.“ (Komesarović 2018). Kako je već ranije spominjano, niti Poglavnik, niti *ad hoc* konstituirani Hrvatski državni sabor, ni vlada nisu se dosjetili ili imali potrebu donijeti zakonsku ili kakvu drugu istovrsnu odredbu kojom bi regulirali status i važnost himne, odnosno izjednačili sve simbole državnosti, poput grba, zastave i himne. U NDH je donesena posebna uredba o „Zvonimirovoj kruni“ kao simbolu suvereniteta, ali himna se nekako sama po sebi podrazumijevala. Taj odnos će potrajati u svim sustavima i državama, gotovo cijelo vrijeme njezinog postojanja, do godine rođenja autora ovog rada, 1972.

Slika 53. Prva strofa hrvatske himne, objavljena u Glazbenom glasilu Ustaške mladeži 1942.

„Priredba Ustaške mladeži povodom obljetnice osnutka NDH Deseti travnja 1942. Proslavljena je godišnjica osnutka NDH uz priredbu Ustaške mladeži. Poslije podne u 4 sata sastala se sva Ustaška mladež pred Hrvatskim Domom odakle je u povorci krenula na Zvonimirov trg gdje je održano svečano zborovanje. Trubač je najavio dolazak logornika Mihovila Petračića i logornice Zore Stepinac u pratnji muških i ženskih logorskih dužnosnika. Tabornik Josip Odicki ml. i tabornica Zora Zemljak podnijeli su prijavak. Zborovanje je započelo pjevanjem himne *Lijepa naša domovina*.“ (Hrvatski tjednik 1942.)

U lipnju 1942. donesena je „Provedbena naredba k zakonskoj odredbi o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu od 14. kolovoza 1941.“ Riječ je o zakonskom uvođenju korijenskog pravopisa u svim sferama javnog života, pa tako i u zapisivanju teksta državne himne. „Ova provedbena naredba zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama (1. srpnja 1942.), a poslije 1. siječnja 1943. zabranjuje se upotreba bilo kakvog drugog pravopisa, protivnog slovu i duhu ove provedbene naredbe. U Zagrebu, dne 27. lipnja 1942.“ (Zakoni 1942).

4.2. Himna *Lijepa naša domovino* u partizanima

Međutim, himna *Lijepa naša domovino* nije se izvodila samo na teritoriju NDH (koji je bio ispresijecan gotovo svakih stotinjak kilometara nekom drugom vojskom i jurisdikcijom), nego i na fluktuirajućim područjima pod partizanskom upravom na kojima je

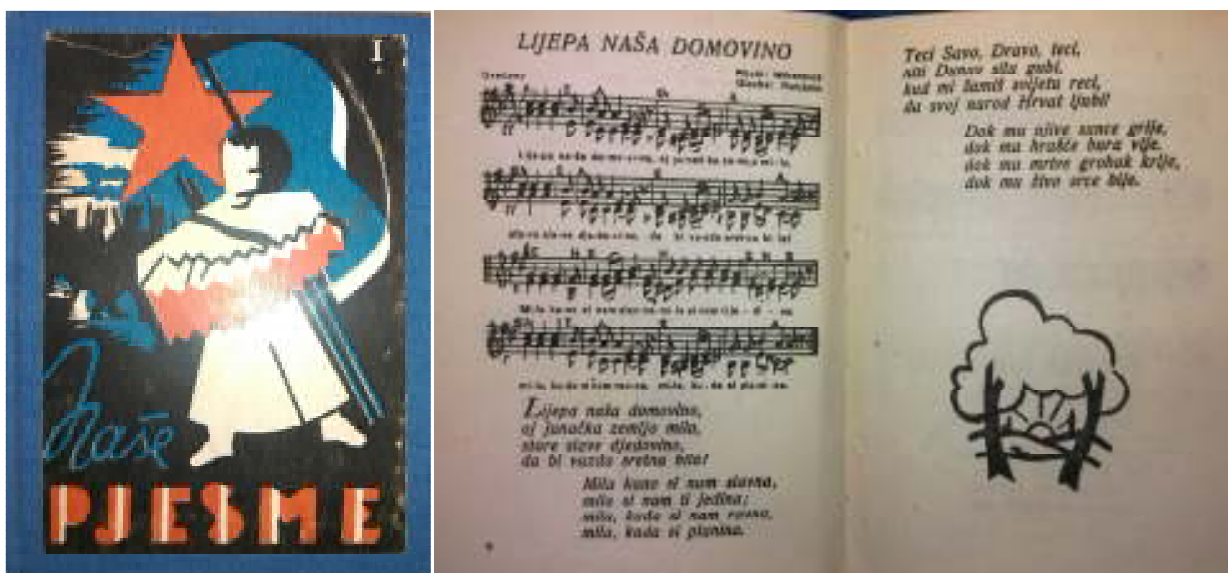
obitavao hrvatski narod. Već 1942. u listopadu komunističko glasilo Vjesnik objavljuje pjesmaricu u kojoj se nalaze spomenute himne: „Primjera radi navodimo sadržaj prve partizanske pjesmarice Pjesme borbe tiskane u Hrvatskoj u listopadu 1942. godine. U njoj su tiskane 32 pjesme. Od tih su dvije naše himne *Hej, Slaveni*, melodija poljske *Jeszcze Polska nie zginela* i *Lijepa naša domovino* za koju je, na stihove A. Mihanovića, melodiju napisao 1846. godine Josip Runjanin oslonivši se djelomično na melodiju *O sole piu ratto* iz trećeg dijela opere *Lucia di Lammermoor*.“ (Nazor 1990). Redovito izvođenje himne *Lijepa naša domovino* vidljivo je i u prikazu onodobnih tekstova o kulturnom i svakodnevnom životu na partizanskim teritorijima, koje prenosi Maja Hribar-Ožegović: „Iz programa priredbi koje je kulturno – prosvetni odbor 14. hrvatske brigade davao u januaru 1943. u Ravnoj Gori, Sušici i Starom Lazu, a „na kojima je bilo prisutno dosta mještana koji su se oduševili našim nastupom“, možemo ukratko analizirati sadržaje tih priredbi. Na programu je, najpre, bila *Lijepa naša*.“ (Hribar-Ožegović 1975). Kako piše Pavlović, u listu „Naprijed“ Komunističke partije Hrvatske nalazi se članak o prvomajskoj proslavi 1943. u Otočcu: „Hrlio je Prvog maja hrvatski i srpski narod iz okolnih sela, pod svojim nacionalnim zastavama, i slio se sa građanstvom grada Otočca da zajedno proslave na velikom zboru dan oslobođenja i dan rada. Blizu 2.000 duša radosno su i ponosno slušali zvuke *Lijepa naše*... Poslije govora... partizanska je muzika odsvirala himnu *Hej Slaveni*...“ (Pavlović 1986). O himni *Hej Slaveni* bit će riječi kasnije.

Na internetskim stranicama Hrvatskog sabora piše: „Tijekom narodnooslobodilačkog rata *Lijepa naša* nastavila je biti simbolom hrvatske političke tradicije i identiteta. Status himne neformalno joj je priznat na osnivačkoj skupštini ZAVNOH-a održanoj 13. i 14. lipnja 1943. u Otočcu i Plitvičkim jezerima, kada je prvo zasjedanje ovoga tijela zaključeno svečanim izvođenjem *Lijepa naše*“. Kao hrvatska narodna himna pjevana je i na kasnijim zasjedanjima ZAVNOH-a. (Stuparić 1971)²⁴ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske je predstavničko i zakonodavno tijelo u partizanskom pokretu, koje se nalazi i u današnjem Ustavu Republike Hrvatske koji se poziva i na odluke ZAVNOH-a.

I Kongres kulturnih radnika Hrvatske, koji je održan u Topuskom 25. lipnja 1944., započeo je svoju sjednicu pjevanjem *Lijepa naše* (Pavlović 1986). U stenogramskom zapisu s Prvog kongresa kulturnih radnika piše: „25. VI. uvečer: U svečano uređenoj dvorani restauracije lječilišta u Topuskom započeo je u 21,40 sati svečani dio Prvog kongresa kulturnih radnika Hrvatske. Kongres je u ime Sazivačkog odbora otvorio Marijan Stilinović,

²⁴ Tekst na portalu: <https://www.index.hr/magazin/clanak/lijepa-nasa-je-bila-svecana-himna-partizana-a-ne-ndh/2024433.aspx> (1. ožujka 2019.)

koji je održao uvodni govor. Zbor Centralne kazališne družine, uz pratnju Duhačkog orkestra „Pavao Markovac“ otpjevao himnu *Lijepa naša domovina*.“ (Jelić 1976).

Slika 54. ZAVNOH izdaje 1944. knjžicu „Naše pjesme“ u kojoj se nalazi *Lijepa naša domovino* u dvoglasju

Slika 55. (gore) Tiskani program Kongresa kulturnih radnika Hrvatske

Slika 56. (desno) *Lijepa naša* u malo promijenjenom, drugom izdanju zbirke „Naše pjesme“ 1945.

El Shat je bio izbjeglički logor u Egiptu, formiran krajem 1943., u koji su početkom 1944. pristizale izbjeglice uglavnom iz Dalmacije. Životni uvjeti su bili strašni, ali zahvaljujući vlastitoj sposobnosti i organizaciji, većina je uspješno prebrodila dugotrajno

izbjeglištvo u pustinji. Imali su i pjevački zbor Centralnog odbora zbjega, koji je redovito izvodio himnu hrvatskog naroda, *Lijepu našu*. (Tomašek 1990).

Kad je 17. travnja 1941. potpisana kapitulacija Kraljevine Jugoslavije, nastao je cijeli splet novih odnosa i političko-pravno-državnih događanja. Purpuri južnoslavenskih narodnih himni nastavio se izvoditi s izbjegličkom vladom i kraljem po savezničkom svijetu, a od 22. lipnja 1941. svježi i novi protivnici – Trojni pakt i SSSR uvjetuju i Komunističkoj partiji Jugoslavije podizanje ustanka, što u glazbenom smislu znači upotrebu ideoloških pjesama uz jednu znatno stariju sveslavensku himnu, kod nas poznatiju kao *Hej Slaveni*.

4.3. Himna *Hej Slaveni*

U Bihaću je 26. i 27. studenoga 1942. održano prvo zasjedanje AVNOJ-a. Opis događaja se može vidjeti kod Pavlovića (1986): „...pojavu vrhovnog komandanta... svi delegati i gosti pozdravili su burnim aplauzom, a onda je hor Kazališta narodnog oslobođenja otpevao *Hej Sloveni*. Intoniranje himne prihvataju svi prisutni.“ To se ponovilo i sutradan: „Svi većnici, građanstvo i borci pevaju *Hej Sloveni*“. Pavlović navodi da je pjesma *Hej Slaveni* doživjela svoju pravu premijeru; „skoro kao himna nove Jugoslavije koja se rađala.“ Ipak je njezin put znatno stariji.

Samuel Tomášik bio je slovački pjesnik: „Popularnost je stekao popijevkama koje se odlikuju pučkim jezikom i melodioznošću te himničkom pjesmom *Hej, Slováci* (1834; poslije *Hej, Slaveni – Hej, Slované*, 1838), koju je napisao pod dojmom germaniziranoga Praga, svjestan tadašnjega neravnopravnoga položaja Slovaka u Austro-Ugarskoj.“²⁵ Na mrežnim stranicama Arhiva Jugoslavije (arhivu.gov.rs) o himni se može pročitati sljedeće: „Pesmu 'Hej Sloveni' napisao je u Pragu 1834, u vreme panslavističkog pokreta, Samuel-Samo Tomašik, Slovak po nacionalnosti. Pesmi je dao naziv 'Hej Slovaci' i napisao je da se ona peva na melodiju poljske pesme *Jeszcze Polska nie zginela*. Kasnije je promenio ime pesme i posvetio je svim Slovenima. Tomašikova pesma brzo se proširila i postala pesma nacionalnog poziva na jedinstvo u svim slovenskim zemljama. Kod većine slovenskih naroda doživela je brojne jezičke transformacije. Pevana je kao himna još na panslovenskom kongresu u Pragu 1848, na kojem se delegat Vatroslav Lisinski izjasnio kao prvi Jugosloven.“

²⁵ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61684> (10. ožujka 2019.)

Slovački	Poljski	Hrvatski	Slovenski
<p>Hej, Slováci, ešte naša slovenská reč žije Dokiaľ naše srdce za náš národ bije Žije, žije, duch slovenský bude žiť na veky Hrom a peklo, márne vaše proti nám sú vzteky! Jazyka dar sveril nám Boh, Boh náš hromovládny Nesmie nám ho teda vyrvať na tom svete žiadny I nechže je koľko ľudí, toľko čertov v svete Boh je s nami: kto proti nám toho parom zmetie I nechže sa aj nad nami hrozná búra vnesie Skala puká, dub sa láme a zem nech sa trasie My stojíme stále pevne ako múry hradné Čierna zem pohltí toho, kto odstúpi zradne!</p>	<p>Hej Słowianie, jeszcze nasza Słowian mowa żyje póki nasze wierne serce za nasz naród bije Żyje, żyje duch słowiański i żyć będzie wiecznie Gromy, piekło - złości waszej ujdziem my bezpiecznie! Dar języka zwierzył nam Bóg, Bóg nasz gromowładny, Nie śmie nam go tedy wyrwać na świecie człek żadny. Ilu ludzi, tylu wrogów, możem mieć na świecie, Bóg jest z nami, kto nam wrogiem, tego Piorun zmiecie! I niechaj się ponad nami groźna burza wzniesie skała pęka, dąb się łamie ziemia niech się trzęsie My stoimy stale, pewnie jako mury grodu Czarna ziemi, pochłoń tego kto zdracą narodu!</p>	<p>Hej, Slaveni, jošte živi Riječ naših djedova Dok za narod srce bije Njihovih sinova Živi, živi duh slavenski Živjet će vjekov'ma Zalud prijeti ponor pakla Zalud vatra groma Nek se sada i nad nama Burom sve raznese Stijena puca, dub se lama Zemlja nek se trese Mi stojimo postojano Kano klisurine Proklet bio izdajica Svoje domovine!</p>	<p>Hej Slovani, naša reč slovanska živo klije, dokler naše verno serce za naš narod bije, Živi, živi, duh slovanski, bodi živ na veke, grom in peklo, prazne vaše proti nam so steke, Naj tedaj nad nami strašna burja se le znese, skala poka, dob se lomi, zemlja naj se strese. Bratje, mi stojimo trdno kakor zidi grada, črna zemlja naj pogrezne tega, kdor odpada!</p>
Makedonski	Srpski	Ruski	Bugarski
<p>Еј, Словени, жив е тука зборот свет на родот штом за народ срце чука преку син во внукот! Жив е вечно, жив е духот словенски во слога. Не нè плашат адски бездни ниту громов оган! Пустошејки, нека бура и над нас се втурне! Пука даб и карпа сура, тлото ќе се урне: Стоиме на стамен-прагот - клисури и бедем! Проклет да е тој што предал Родина на врагот!</p>	<p>Хеј, Словени, јоште живи Дух наших ледова Док за народ срце бије Њихових синова Живи, живи, дух словенски Живеће веков'ма Залуд прети понор пакла Залуд ватра грома Нек' се сада и над нама Буром све разнесе Стена пуца, дуб се лама Земља нек' се тресе Ми стојимо постојано Кано клисурине Проклет био издајица Своје домовине!</p>	<p>Гей, Славяне, наше слово Песней звонкой льётся И не смолкнет, пока сердце За народ свой бьётся. Дух Славянский жив на веки В нас он не угаснет, Беснованье силы вражьей Против нас напрасно. Наше слово дал нам Бог На то Его воля! Кто заставит нашу песню Смолкнуть в чистом поле? Против нас хоть весь мир, что нам Восставай задорно. С нами Бог наш, кто не с нами — Тот умрёт позорно.</p>	<p>Хей славяни, все още жив е духът на нашите предци Докато сърцето за народа бийе на техни наследници. Жив е, жив е духът славянски ще живее с векове, Не-ни плашат ни бездни адски, нито огнените гръмове. Нека сега и над нас със буря всичко да се разнесе Скала се пука, дъбът се цепи, Земята нек се разтресе. Ние стоим твърдо като крепост. Проклет да е предателят На своето отечество!</p>

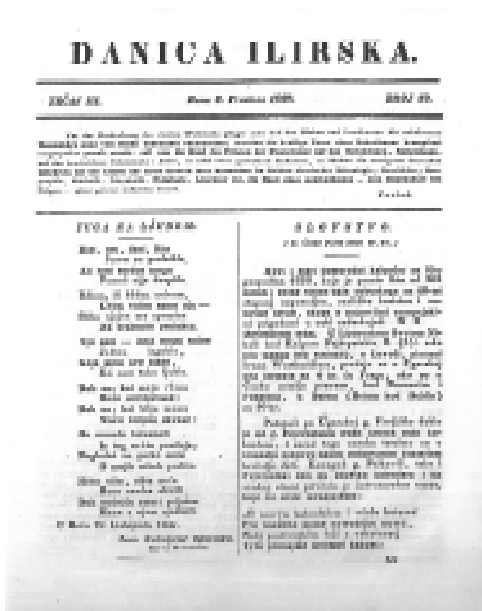
Tablica 2. Tekst himne ne nekoliko slavenskih jezika²⁶

²⁶ hr.wikipedia.org/wiki/Hej,_Slaveni, sk.wikipedia.org/wiki/Hej,_Slováci

Slika 57. Glazba koja je poslužila za sveslavenski tekst Samuela Tomášika. Notni zapis se nalazi u zbirci „Slovanske himne za glasovir“ koju je priredio Fran Gerbić, a objavljena je 1907. u Ljubljani

U Hrvatskoj je prvi put objavljena u Danici ilirskoj, 9. prosinca 1837. Uz tekst na slovačkom, objavljen je i prijevod na hrvatski.

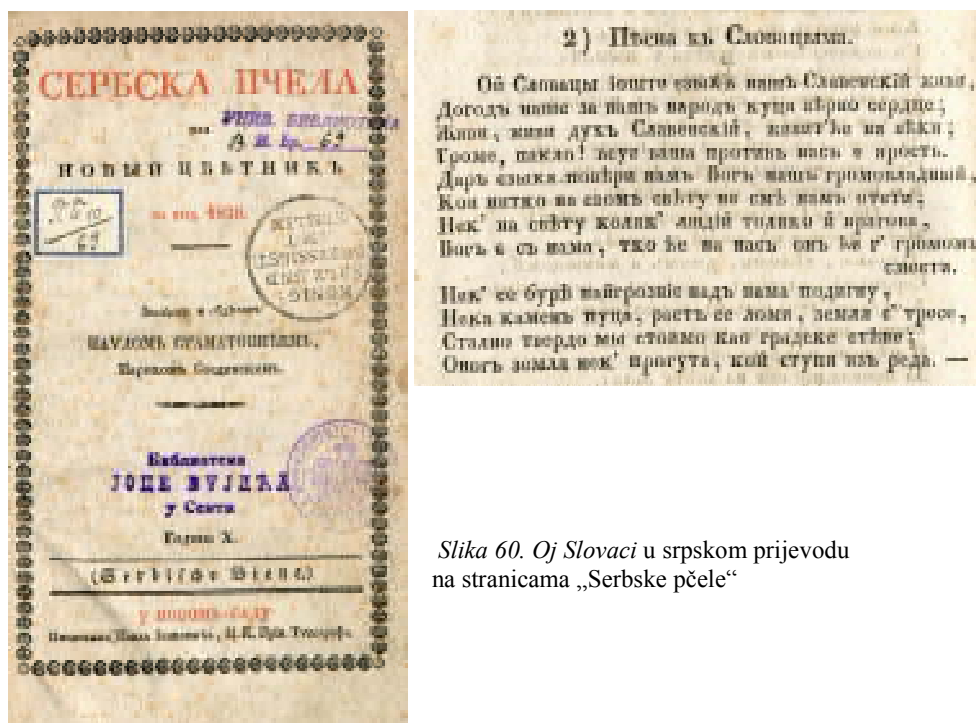
„Hej Slováci! keďže naše slovenské ľudské
 Pánu naše věrné srdce za náš národ bije,
 Žigó, žigó duch slovenský, bude žit na věky;
 Hrom a páho! máno naše proti nám gau
 watoły,
 Guryka dar swiaté nám Báh, Báh náš hromá-
 wladný,
 Nošmý nám ho tedy wywołá na tom swiaté
 židny!
 I ucahať go koľkú lúd, toľkú šurť w swiaté,
 Báh je a námi: hdo proti nám, toho Pámo
 zmeča.
 Nochať také se nad námi hromá haufe wagnow,
 Škaha páka, dub se lamo, země at' se traw:
 My stojimo stalno, pewně jako naši hrudní:
 Černa zem pohletý toho, kšóš odstapý sradná.
 (Hej Slováci! ještě jazyk náš slovenský žije,
 Dákyod naše věrné srdce za náš národ bije
 Živé, živé duch slovenský, žijeti će na věky
 Grom i páho! prozno vaše proti nám se stáke,
 Jeszka dar naše nám Bog, Bog náš gromowladný,
 Nošmě nám ga dake stet na tom swiatu nitku!
 I naka je koľkú ljudů, toľkú vragů w swiatu,
 Bug je a námi: ko proti nám, togo Pámo²)
 smáto.
 Neke tak se nad námi gromná hura wagnaw,
 Škaha pawa, dub se lamo, zemlja da se traw
 Mi stojimo stalno, ščwraté kamo xidi gada
 Černa zemlja da pagatow, koj odstapí zeda.)

Slika 58. Gajeva Danica ilirska 1837. objavljuje Tomášikovu pjesmu Hej Slovaci!

Slika 59. Slovačka originalna verzija himne kod Gerbića

Potom je u Budimpešti tiskana u „Serbskoj pčeli“ 1839. godine.

Slika 60. Oj Slovaci u srpskom prijevodu na stranicama „Serbske pčele“

Himnu je kod nas prepjevao Dragutin Rakovac 1838. godine. Objavljena je 1842. u „Pěšmarici ... Drugo izdanje. Sbirka 1. Pěšme domorodne izdane po D[ragutinu] R[akovacu] L[judevitu] V[ukotiniću]“ pod nazivom *Duh Slavjinski*. Kasnije će biti objavljivana pod

nazivima *Duh Slavjanski*, *Duh Hrvatski*, *Oj Iliri* i *Oj Hrvati*. Najpoznatija postaje pod nazivom *Oj Slaveni* odnosno *Hej Slaveni*.

Duh Slavjinski.

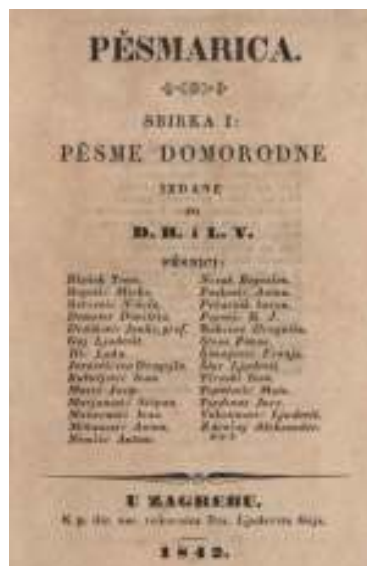
(Polag podobne slovačke pjesme.)

**O Iliri! jošte živi reč naših dčdovah,
Dok za narod srčce bije njihovih sinovah;
Živi, živi duh slavjanski, živit će včkoma,
Zalud ponor prčeti pakla, zalud vatra groma.**

**Jezika dar dade nam Bog silni, gromoviti,
Nitko dakle nesmč nam to blago ugrabiti,
Makar na nas navalile svega svčta čete,
Bog je s nami, ko prot nami, s njime ajd
pod pete.**

**Neka ista nad nami se grozna bura uznese,
Stiena puca, dub se lama, zemlja nek ustrese:
Mi stojimo postojano kano klisurine,
Bio proklet izdaica svaki domovine!**

Dragutina Rakovec
1838.

Slika 61. Pjesma *Duh Slavjinski* objavljena u „Pěsmarici ... Drugo izdanje. Sbirka 1. Pěsme domorodne izdane po D[ragutinu] R[akovacu] i L[judevitu] V[ukotinoviću]“ 1842. Tekst je *O Iliri!*

78.

**Oj Hrvati! jošte živi
Rieč naših djedovah,
Dok za narod srčce bije
Njihovih sinovah.
Živi, živi, duh hrvatski
Živit će vjekoma,
Zalud pomor prieti pakla,
Zalud vatra groma.**

**Jezika, dar, dade nam Bog
Silni gromoviti,
Nitko dakle nesm'č nam to,
Blago ugrabiti.
Makar na nas navalile
Svega svičta čete,
Bog je s nami, koj prot nami,
S njime hajd pod pete.**

**Neka ista nad nami se
Grozna bura uznese,
Stiena puca, dub se lama
Zemlja da se trese:
Mi stojimo postojano
Kano klisurine.
Bio proklet izdaica
Svaki domovine.**

Slika 62. Tekst himne kako je zabilježena 1865. u „Pjesmarici“ Gjure Deželića. Pojavljuje se *Oj Hrvati!* i *duh hrvatski*

Skladnik
Gjuro Stj. Deželić.

U Zagrebu 1872.
Naklada i tisk Dragutina Rakovca.

140. Duh slavjanski.

(Polag podobne slovačke pjesme.)

O! Iliri jošte živi
Rieč naših djedovah.
Dok za narod srce bije
Njihovih sinovah:
Živi, živi duh slavjanski,
Živit će vjekoma,
Zalud ponor prijeti pakla,
Zalud vatra groma.

Zemlja nek ustrese:
Mi stojimo postojano
Kano klisurine,
Bio proklet izdajica
Svake domovine!

Dragutin Rakovac.

Jezika dar dade nam Bog
Silni gromoviti,
Nitko dakle nesnje nam to
Blago ugrabiti.
Makar na nas navalile
Svega svega čete,
Bog je snami, tko prot nami,
Š njime ajd pod pete.

Neka ista nad nami se
Grozna bura uznese,
Stijena puca, dub se lama,

Slika 63. Naslovna stranica Deželićeve pjesmarice iz 1872. i himna *Duh Slavjanski*, sada opet s *O! Iliri*

II (1872) Duh slavjanski
Iz Slavonije
Sjetan na osnovi slovačke pjesme Dragutina Rakovca.
Andante

O il-ri, jošte ži-vi ri-eč naših dje-do-va,
dok za narod srce bi-je sje-ro-vih si-ni-va-va,
Njihovih si-vo-va:
Ži-vi, ži-vi duh sla-vjan-ski, ži-vit će vje-ko-ma,
Zalud po-nor pri-je-ti pa-ka, Zalud va-tra gro-ma.

va-hud-po-nor - pr'e-ti-ga-ka, za-hud-va - tra gro-ma.

O Iliri! jošte živi
Rieč naših djedova,
Dok za narod srce bije
Njihovih sinova:
Živi, živi duh slavjanski,
Živit će vjekoma;
Zalud ponor prijeti pakla,
Zalud vatra groma.

Jezika dar dade nam Bog
Silni, gromoviti,
Nitko dakle ne smije nam to
Blago ugrabiti.
Makar na nas navalile
Svega svijeta čete,
Bog je s nami, tko prot nami,
S njime ajd pod pete.

Neka ista nad nami se
Grozna bura uznese,
Stijena puca, dub se lama,
Zemlja nek ustrese:
Mi stojimo postojano
Kano klisurine,
Bio proklet izdajica
Svake domovine.

iz Deželićeve Pjesmarice od god. 1872. (str. 94).

Slika 64. Ilirska inačica. Kuhač prenosi tekst onako kako ga je zabilježio Deželić 1872. pod nazivom *Duh Slavjanski*. Kuhač navodi da je napjev iz Slavonije?

Kuhač je objavio i napjev Vatroslava Lisinskog na tekst Dragutina Rakovca. Uz brojne izmjene, nadopune i varijacije u tekstu koje su se događale tijekom gotovo 150 godina, ovo je jedna rijetka glazbena promjena u kojoj nije korištena poljska melodija kao izvorišna.

11 (1611) Duh slavjanski
 Iz Zagreba
 Ukajdio Vatroslav Lisinski
 Alla Mazurka, ma poco sostenuto

O I-li-ri, jo-šte ži-vi r'ječ na-ših dje-do-va,
 dok za na-rod sr-ce bi-je nji-ho-vih si-no-va;
 ži-vi, ži-vi duh slav-jan-ski, ži-vit će vje-ko-ma, za-lud
 po-nor pr'je-ti-pa-kla, za-lud va-tra gro-ma; za-lud gro-ma!
 Dalji tekst kao kod broja 8 (1608).

Slika 65. Melodija Vatroslava Lisinskog, kako je donosi Franjo Kuhač

Ali već samo jednu godinu kasnije, 1873., Deželić objavljuje sljedeće izdanje u nakladi Lav. Hartmana, u kojem se pak u tekst vraća *O Hrvati*, što ćemo kasnije naći i kod Klaića i Ružića.

Duh slavjanski.
 (Polag podobne slovačke pjesme),

O Hrvati! jošte živi
 Rječ naših djedovah,
 Dok za narod srce bije
 Njihovih sinovah!
 Živi, živi duh slavjanski.
 Živit će vjekoma,
 Zalud pomar puzeti puzla,
 Zalud vatra groma.

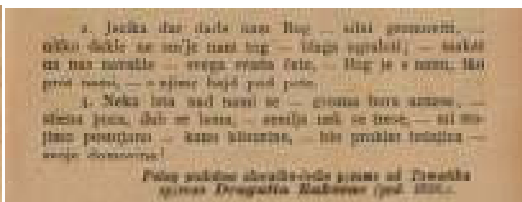
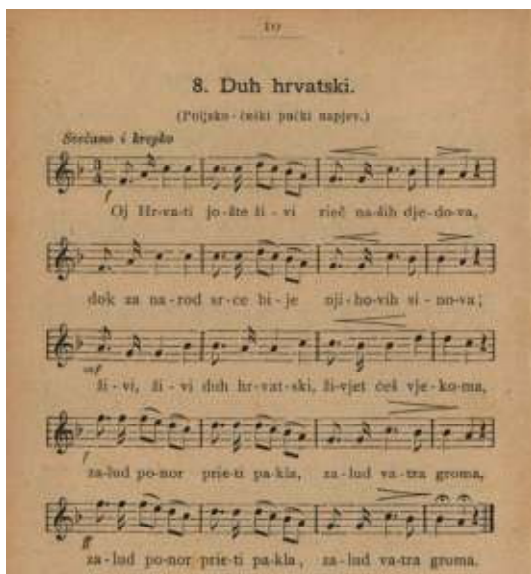
Jezika dar dade nam Bog.
 Silni gromoviti,
 Nitko dakle neamje nam to
 Blago ugrabiti,
 Makar na nas navališe.

Svega svijeta čete,
 Bog je s nami, tek prot nam,
 Š njime ajd pod pete.

Neka ista nad nami se
 Grozna bura unese,
 Stiena puea, dnj se lama,
 Zemlja nek utrese:
 Mi stojimo postojano
 Kao klisurine,
 Bio proklet izdajica,
 Svake domovine!

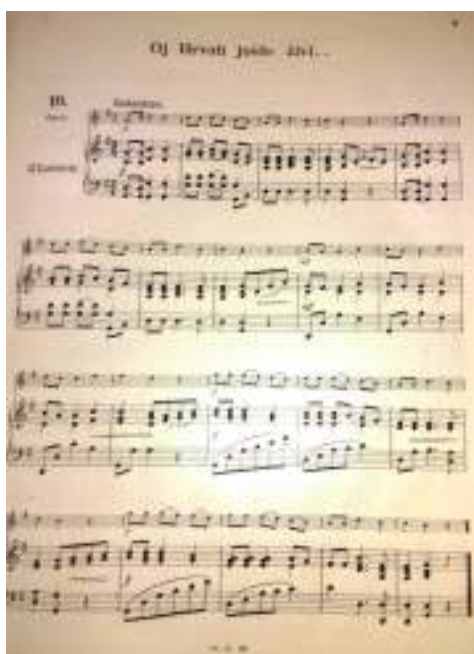
Dragutin Rakovčević.

Slika 66. Deželićeva „Pjesmarica“ iz 1873. s Rakovčevom pjesmom *Duh slavjanski* s početnim stihom *O Hrvati!*

Slika 67. Duh hrvatski u izdanju Vjekoslava Klaića 1893.

Vjekoslav Klaić u svojoj zbirci „Hrvatska pjesmarica: sbirka popjevaka za skupno pjevanje“ iz 1893. opisuje nastanak popijevke i kaže: „*Duh hrvatski* (str.10). Original te popievke napisao je slovački pjesnik i rodoljub Samuel Tomašik. Kao kandidat bogoslovije dodje on na putu u Berlin u Prag, te prisustvovaše ondje 26. listopada 1834. prvi put u svome životu slavenskoj glumišnoj predstavi, koja se je tako dojmila njegove plemenite duše da je vrativši se iz kazališta kući napisao pjesmu: *Hej Slovane, ješte naša reč Slovanská žije*. Kasnije prihvaćiš tu popievku svi slavenski narodi.“

Slika 68. „Album hrvatskih i slovenskih pjesama: za gusle uz pratnju glasovira“ s kraja 19. stoljeća sadrži napjev *Oj, Hrvati jeste živi*

Čini se da je taj *Oj* umjesto *O* kod Klaića i Ružića pridonio tome da se na početku pjesme nalazi osminka s točkom, za razliku od prijašnje dvije osminke. Ne može se reći da je ova popijevka bila popularna isključivo u Hrvatskoj. Franjo Kuhač je zabilježio i slovensku inačicu u svojoj zbirci „Južno-slovenske narodne popievake“, a na mrežnim stranicama arhivu.gov.rs u tekstu o himnama stoji upitno datiranje i primat prepjeva slovačke, Tomašikove popijevke: „Pesmu su sa jugoslovenskih prostora prvi prihvatili Slovenci još 1848. i pevali je kao 'Hej Slovenci'.“ Poznato je, međutim, da je himnu prvi objavio na slovenskom jeziku Radoslav Razlag 1863. godine u svojoj zbirci „Pěšmarica pod nazivom *Slovenski duh*. Kasnije će biti objavljivana pod nazivom *Hej Slovenci*.

Slovenski duh.

Hej Slovenci naša reč slovenska živo klije,
Dokler naše verno srce za naš narod bije;
Živi, živi duh slovenski, bodi živ na veki!
Grom in peklo, prazne vaše proti nam so stěke.

Bog pač, gromo-vladni, nam podal je dar jezika,
Da nihče na temu svetu nič nam ne podtika,
Bo naj kolikor ljudi tolkanj črtov u světi,
Bog je z nam', kdor proti nam, ga Perun če podrěti.

Naj tedaj nad nami strašna burja naj se znese,
Skala poka, dob se lomi, zemlja naj se trese,
Bratje! mi stojimo pėvši, kakor zid ograda, —
Črna zemlja naj pogrezne tega, kdor odpada.

Slika 69. Naslovna stranica i tekst prijevoda Tomášikove pjesme u zbirci Radoslava Razlaga 1863.

Slika 70. Slovenska varijanta napjeva, kako je objavljena kod Kuhača

Slika 71. U slovenskoj pjesmarici iz 1896. tiskanoj u Klagenfurtu (Celovcu) autor Jakob Aljaž donosi ovu inačicu *Hej Slovenci!*

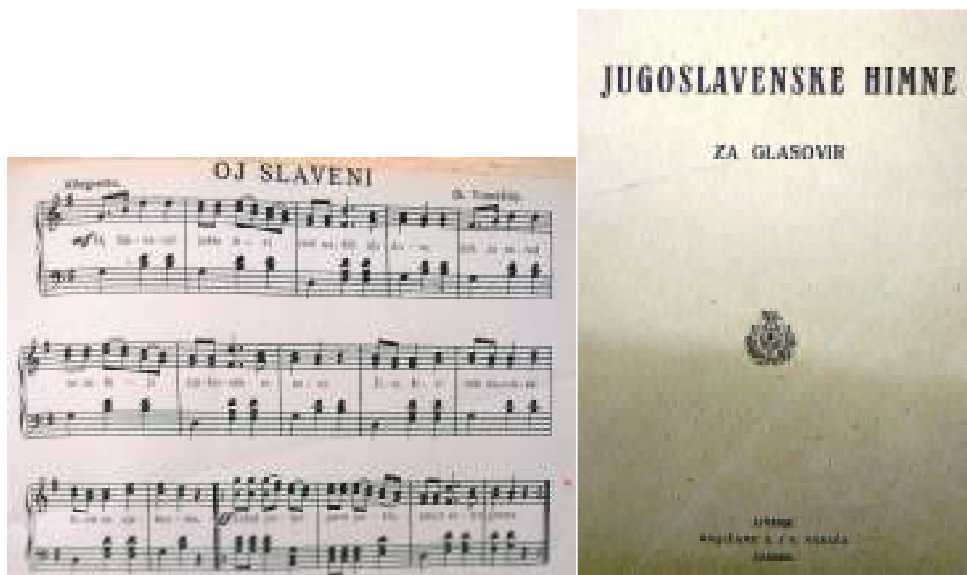
Godinu dana kasnije pojavljuje se ista ta slovenska varijanta u zbirci Josipa Čerina u izdanju Glasbene Matice iz Ljubljane za četveroglasni muški zbor.

Slika 72. Josip Čerin i njegova inačica sveslavenskog napjeva

Ulaskom u Karadorđevićevu državu, tiskano je nekoliko zbirki s narodnim himnama, a jedna od njih je i izdanje knjižare Vasić iz Zagreba pod nazivom „Jugoslavenske himne“. U

njoj susrećemo hrvatsku, srpsku i slovensku himnu, ali pomalo začuđujuće i pjesmu *Oj Slaveni*. U katalogu Knjižnica grada Zagreba ta je zbirka datirana u 1950. s upitnikom pokraj godine. Na temelju pravopisa i sadržaja zaključujem da je to pogrešno. Na notnim izdanjima ne piše godina izdanja, ali srpska himna *Bože pravde* bila je zabranjena u vrijeme druge Jugoslavije, pravopis nije bio korijenski, a i knjižare Z(orke) i V(eljka) Vasića nema već krajem 30-ih godina.

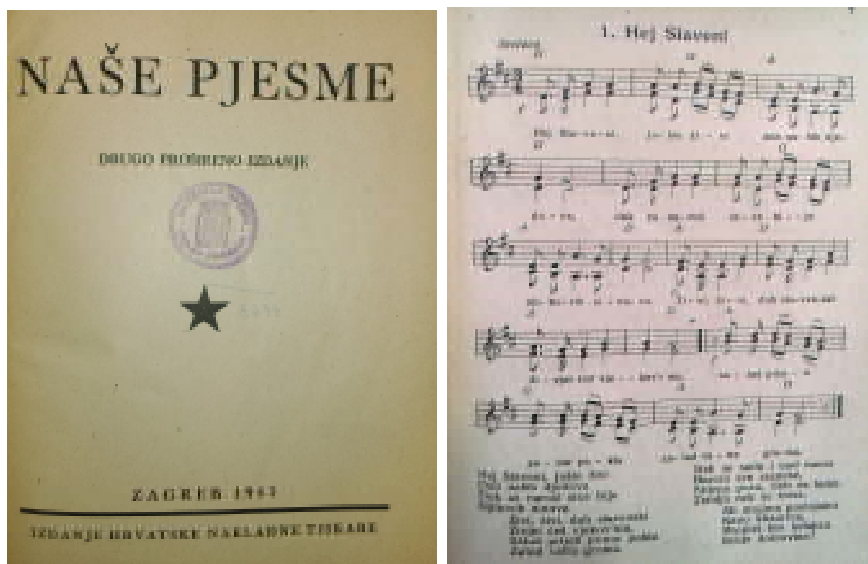
Slika 73. „Jugoslavenske himne za glasovir“ u korijenskom pravopisu, a Rakovčeva pjesma je pod nazivom *Oj Slaveni*

U već spomenutoj ZAVNOH-ovoj pjesmarici iz 1944. nalazi se najslobodnija i najneočekivanija obrada stare sveslavenske popijevke. Pod nazivom *Oj Slaveni* objavljena je pjesma s poznatom punktacijom na početku, ali s podosta promijenjenim tekstom koji se pripisuje tadašnjem predsjedniku ZAVNOH-a, Vladimiru Nazoru. U napomeni ove knjižice stoji: „*Oj Slaveni*. Danas, kada Sovjetska Rusija predvodi borbom sviju porobljenih naroda Evrope, a pogotovo slavenskih naroda, čije uništenje je htio fašizam, dobiva pojam Slavenstva novi, konkretniji značaj. Ovome odgovaraju i novi stihovi, koji su naprijed objavljeni. Kod njihovog nastajanja sarađivao je također naš veliki pjesnik drug Vladimir Nazor.“ (Naše pjesme 1944).

Slika 74. Oj Slaveni, obogaćeni ideološkim tekstom 1944. godine

No, već sljedeće godine u drugom izdanju zbirke „Naše pjesme“ pojavljuje se himna u starom, prepoznatljivom obliku.

Slika 75. U zagrebačkom drugom izdanju zbirke „Naše pjesme“ vraćen je originalni tekst samo bez nacionalnih predznaka, sa sveprihvaćenim Hej Slaveni

4.4. Himne u Drugom svjetskom ratu u Hrvatskoj

Vrijeme nekoliko paralelnih svjetova traje od proljeća 1941. do kraja rata u Europi 1945. Gotovo cijeli prostor Europe bio je pod kontrolom sila Osovine (Njemačka, Italija), uz nekoliko džepova „neutralnih“ zemalja (Švicarska, Švedska, Španjolska, Vatikan, Turska...) i

nekoliko novoproglašanih država, gotovo posve ovisnih o Njemačkoj i Italiji. Nepravde i prekranja nakon Prvog svjetskog rata imale su za posljedicu nasilna i osvetnička nova prekranja. Hrvatski narod sudjeluje i u izbjegličkoj vladi u Londonu i ustaje na himnu Kraljevine Jugoslavije jer je službeno dio okupirane Europe, pa će s kraljevom svitom biti svirana u Maloj Aziji, Africi, Sjedinjenim Američkim Državama, Velikoj Britaniji i na drugim mjestima pod ingerencijom Saveznika. Sastavni dio te himne je *Lijepa naša domovino*. Nezavisna Država Hrvatska ima svoju, nikad službeno proglašenu ali interno revidiranu, orkestriranu i harmoniziranu, također himnu *Lijepa naša domovino*. Izvodi se prilikom mnogih službenih susreta vođa Trojnog pakta (Njemačka, Italija, Japan) i svih ostalih inačica Antikominternog pakta, kao i na bilateralnim susretima „vođa“, vrlo često u izvođenju i vojnih orkestara stranih vojski, a može se čuti i svakodnevno na programu 'krugovalnih postaja'.

Postoji i treća strana koja izvodi himnu *Lijepa naša domovino* i pjeva u stojećem stavu. To je predstavničko tijelo u partizanskim odredima, kasnije vojsci i armiji, ZAVNOH. Već prilikom konstitutivnog zasjedanja u lipnju 1943. himna je bila sastavnica legalističkog ostvarivanja zakonodavnih funkcija, a osobito to dolazi do izražaja na III. zasjedanju od 8. do 9. svibnja 1944. u Topuskom, kad je stvorena nova, paralelno egzistirajuća Federalna Država Hrvatska. Odmah je FDH proglašena sastavnim dijelom Demokratske Federativne Jugoslavije.

Ta je nova Jugoslavija *de facto* proglašena na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, 29. studenoga 1943., a zasjedanje počinje intoniranjem pjesme *Hej Slaveni* s „himničnom funkcijom“. Stenogram sjednice donosi: „Svi većnici AVNOJ-a i građani stojeći, a borci i oficiri u stavu „mirno“, slušaju i sami prihvataju intoniranje narodne himne *Hej, Sloveni*.“ Zborom Kazališta narodnog oslobođenja dirigirao je Nikola Hercigonja (Pavlović 1986). Do novih teritorijalnih promjena dolazi kapitulacijom Kraljevine Italije, NDH nema ni ljudstva ni kapaciteta da odmah preuzme prostor od Talijana, pa se partizanske formacije slobodno naoružavaju, popunjavaju i etabliraju kao budući glavni i odlučujući čimbenik. Njemačka vojska u kasnu jesen 1943. i proljeće 1944. osvaja i preuzima bivši talijanski prostor, što tjera vrhovnog komandanta na uzmicanje i preseljenje na otok Vis koji je gotovo cijelo vrijeme pod kontrolom partizana i Saveznika. Tamo Tita dočekuje *Hej Slaveni*: „Pesmom *Hej Sloveni* dočekan je Tito na Visu 7. juna 1944. kuda su posle neuspelog desanta na Drvar prešli Vrhovni štab, CK KPJ i NKOJ.“ (Pavlović 1986).

Hej Slaveni imala je i internacionalni karakter kao himna novoformirane, međunarodno nepriznate Demokratske Federativne Jugoslavije. Iako su Saveznici formalno

priznavali Kraljevinu Jugoslaviju, Njemačko Carstvo i pridružene države NDH, samoproglašena DFJ imala je pristup pojedinim sportskim priredbama. Na primjer, u kolovozu 1944. održavalo se u Rimu plivačko i vaterpolsko natjecanje savezničkih armija. Oskar Danon, skladatelj i dirigent, bio je vođa partizanske sportske delegacije. Na kraju natjecanja trebalo je izvesti himne svih zemalja sudionica natjecanja. Kako piše Pavlović (1986): „Na završnoj svečanosti trebalo je da se, pored ostalih, odsvira i naša himna. Američki vojni orkestar nije imao pojma ni o novoj Jugoslaviji, a kamo li o njenoj himni. Oskar Danon ponovo je spasao stvar: napisao je note po sećanju, na veliku brzinu, i u Rimu se 20. avgusta 1944. ipak sviralo i pevalo o sveslovenskom snu o slobodi.“ Himna je svirana i u Bariju u Italiji na nogometnoj utakmici između vojničkih reprezentacija Velike Britanije i Jugoslavije.

Kapitulacija Velikonjemačkog Carstva potpisivana je nekoliko puta, ali konačno ratno djelovanje u ostatku Europe prestaje 9. svibnja 1945. Kod nas se još ratuje do 15. svibnja. Ulaskom partizanskih postrojbi u Zagreb 8. svibnja, nestaje i formalno Nezavisna Država Hrvatska, a Demokratska Federativna Jugoslavija i njezina sastavnica Federalna Država Hrvatska postaju međunarodni subjekt i putem formiranja zajedničke vlade s kraljevskim namjesnicima iz Londona, što će potrajati do proglašenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 29. studenoga 1945., opet u Beogradu. Himna *Lijepa naša domovino* nastavlja svoj neformalni status narodne himne i u godinama koje slijede, a niti novoprihvaćena narodna himna *Hej Slaveni* neće imati puno mirniju sudbinu.

5. DRUGA JUGOSLAVIJA

5.1. Himne u novoj Jugoslaviji

U Beogradu je na godišnjicu drugog zasjedanja AVNOJ-a počela djelovati novoformirana skupština i tijekom njezinog održavanja proglašena je nova državna zajednica, Federativna Narodna Republika Jugoslavija. Na stranicama Arhiva Jugoslavije može se pronaći ovaj opis događaja, vezan uz upotrebu poznate narodne himne: „U tek oslobođenoj zemlji, na Ustavotvornoj skupštini 29. novembra 1945., kada je Jugoslavija proglašena za republiku, svirana je u "najsvečanijem trenutku" i svi narodni poslanici ustali su i zapevali ovu himnu. Tako je pjesma *Hej Sloveni* prihvaćena kao privremena himna.“ *Hej Slaveni* su pjevani, dakle, odmah nakon rata kao neslužbena himna nove države.

Moša Pijade, ustavnopravni stručnjak i tvorac Fočanskih propisa, Odluka iz Jajca, kasnije i Ustava FNRJ, već 1943. nakon zasjedanja u Jajcu piše Edvardu Kardelju pismo u kojem otvara pitanje nove jugoslavenske himne: „Trebalo odmah raspisati konkurs za tekst i muziku za novu himnu Jugoslavije. Reći u uslovima konkursa, šta ona treba da izrazi – eventualno i konkurs za srpsku himnu, ali to odvojeno i eventualno kasnije da se raspiše od srpske vlade.“ (Pavlović 1986). Iznenađujući zahtjev i neočekivani problem u vrhu nove komunističke vlasti. Što to nije u redu s napjevom *Hej Slaveni*, kad se ionako koristi cijelo vrijeme rata? Milivoje Pavlović u svojoj knjizi, čije izdanje potječe iz 1986. godine, donosi neke zamjerke koje su godinama spominjane i u vrijeme objavljivanja njegove knjige još nisu bile riješene. U poglavlju pod naslovom „Što se zamjera himni *Hej Sloveni*“ donosi osnovne zamjerke:

„Himna se obraća slovenskim narodima, a današnja Jugoslavija je bratska zajednica svih ljudi koji u njoj žive i rade, bez obzira na etničko poreklo. Slovenski narodi, doduše, čine većinu u zemlji, ali u nekim sredinama su u manjini. Ima gradova u kojima žive pripadnici čak dvadeset nacija, od kojih bar polovina nije slovenskog porekla. (...) Druga grupa primedbi odnosi se na sadržaj teksta. On, doduše, nije anahron kao u nekih drugih evropskih naroda, ali ipak nema mnogo veze sa savremenom, socijalističkom i samoupravnom stvarnošću u Jugoslaviji. Sasvim tačno. Mi u Jugoslaviji radničko-klasne interese stavljamo ispred nacionalnih, s pravom. Ali, ne možemo Samu Tomašiku zameriti što nije bio toliko dalekovid. On svoju pesmu i nije namenio Jugoslaviji, ni staroj ni novoj... Međutim, davati previše značaja ovoj primedbi značilo bi praktično, imati stalno otvoren konkurs za tekst nacionalne i državne himne, pošto nema pesnika koji može unapred pobrojati sve buduće tekovine i nivoe do kojih ćemo doći u daljoj borbi za oslobođenje čoveka i njegovog rada... Sličnost melodije himne *Hej Sloveni* sa poljskom državnom himnom je neosporna... Malo je u svetu originalnih himni.“ (Pavlović 1986).

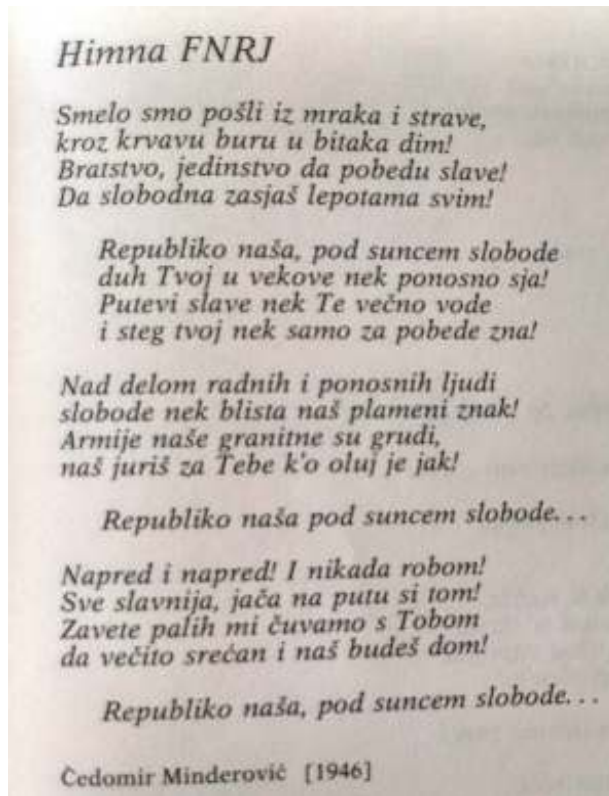
Malo se ili uopće ne govori o političkom i ideološkom kontekstu nastanka Tomašikove popijevke, a riječ je o rasnim i nacionalnim previranjima početkom 19. stoljeća. Pjesma je zaživjela „punim plućima“ posebice u hrvatskom narodu, kao što je istaknuto u prethodnim poglavljima; pjevana je neprekidno stotinu godina kao narodna budnica protiv vladara drugih narodnosti, iza sebe je imala panslavensku ideološku konstrukciju te iz tog razloga postaje malo jasnije zašto komunističkim ideolozima spontana narodna odluka o tome koje pjesme pjevati a koje ne, nije po volji. Do tada je *Hej Slaveni* pjevana i izvođena u raznim inačicama više od stotinu godina, ali tada je krenulo: raspisan je natječaj za tekst nove himne. Rok za slanje tekstova bio je 1. svibnja 1946.

Uvjeti natječaja bili su vrlo indikativni. Autori teksta moraju se pridržavati naputaka o sadržaju, a on je podijeljen na četiri elementa:

1. „nesalomivo bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda, ostvareno u oslobodilačkoj borbi protiv inostranih zavojevača – kao uslov i plod oslobodilačke borbe“;
2. „narodna republika, kao državna forma našeg bratstva i jedinstva, kao garancija suvereniteta i slobode svih naših naroda i svakog našeg naroda ponaosob“;
3. „stvaralačka vera u rascvet naše države, njene privrede i kulture, kao osnove čovečnijeg i bogatijeg života radnih masa“;
4. „Jugoslovenska armija, koja je bila ne samo oslobodilac, nego i jedan od stvaralaca naše države, da izraste i da se razvija zajedno s njom, kao budni čuvar tekovina oslobodilačke borbe, zaveta palih narodnih heroja, kao čuvar i faktor napretka naše domovine.“ (Pavlović 1986:66)

Zadaća je bila svim budućim autorima da tekst himne bude napisan u „što svečanijem poletnom tonu, sažeto i sadržajno“. Nije to bio nimalo lak zadatak za izbornu povjerenstvo u kojem su bila zvučna i velika imena tadašnjeg vremena: Josip Vidmar, Milan Bogdanović, Miroslav Krleža, Milovan Đilas, Oskar Danon i Dimitar Mitrev. Između više od četiri stotine radova, povjerenstvo nije prihvatilo nijedan. Zaključili su da je kvaliteta tekstova loša i da bi trebali održati novi, ovaj put pozivni natječaj, na kojem će sudjelovati sva uvažena imena tadašnje pjesničke scene. Ne kaže se zašto su „pesnici od vrednosti“ bojkotirali prvi javni natječaj. Međutim, sada su dobili poziv od Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ i odziv je bio zadovoljavajući. Budući da se radilo o relativno kratkom roku za odluku zbog malo vremena preostalog do proslave Dana Republike, za pravu inspiraciju nije bilo vremena, što je valjda jedini razlog da povjerenstvo ni ovaj put nije bilo prezadovoljno pristiglim radovima.

Ipak, proglašen je pobjednik i FNRJ je dobila novi tekst himne (Pavlović 1986:67,68). Autor teksta je Čedomir Minderović, a glasi ovako:

Slika 76. Pobjednički tekst Čedomira Minderovića za novu himnu FNRJ

Prva je godišnjica nove države u slobodi 1946. proglašena pjevanjem himne *Hej Slaveni*, zatim se u Beogradu od 8. prosinca održavao sveslavenski kongres tijekom kojeg se često pjevalo *Hej Slaveni* (na početku kongresa: „Jugoslavenski državni zbor otpjevao je himne svih pet slavenskih država“²⁷), zato su jedva dočekali da uvaženi gosti napuste Jugoslaviju, kako bi se mogao raspisati natječaj za glazbu na stihove Čedomira Minderovića. To je i učinjeno 18. prosinca 1946. (Pavlović 1986:70).

Slika 77. Sveslavenski kongres održan u Beogradu. Zbog kasnije narušenih političkih odnosa unutar istočnog bloka, to je bio i posljednji.

²⁷ „Der Staatschor Jugoslawiens sang die Hymnen aller fünf slavischer Staaten.“ Tekst u Themenportal, autor: Stefan Troebst 2014. <https://www.europa.clio-online.de/essay/id/artikel-3776> (21. ožujka 2019.)

Odužio se ovaj natječaj na dvije godine. U užu izbor ušle su skladbe Krešimira Baranovića, Oskara Danona i Milenka Živkovića. Odlukom povjerenstva, niti jedna skladba nije zadovoljila, odnosno: „žiri je došao do zaključka da ni jedna od predloženih kompozicija nema u dovoljnoj meri one izražajne kvalitete koji su potrebni za Državnu himnu FNRJ.“

Der Spiegel opisuje ove događaje ovako: „Kada je tekst pjesnika Čede Minderovića pjevan na brzinu skladanu melodiju, do tada optimistični beogradski dužnosnici zaključili su da je previše tužna.“²⁸ Nakon toga se čekao novi natječaj.

Slika 78. Glazba Krešimira Baranovića, početak

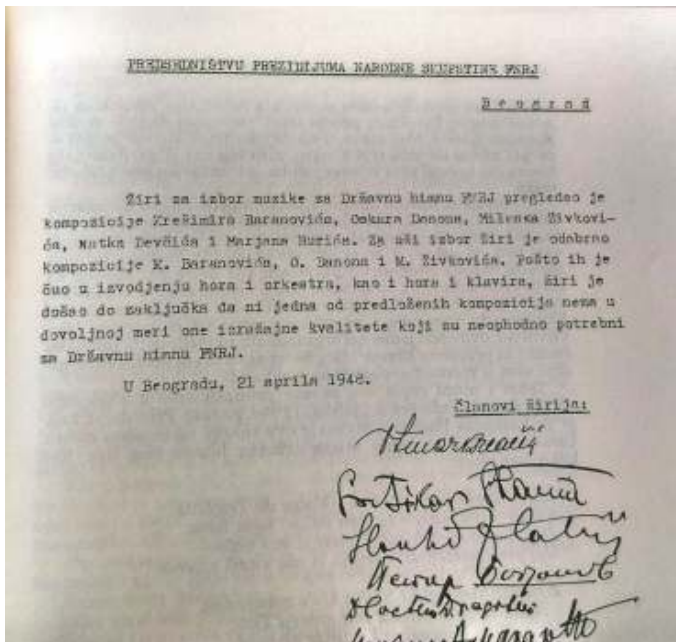

Slika 79. Glazba Oskara Danona, početak

²⁸ „Als dann ein Text des Dichters Čedo Mindeljević zu einer eilig komponierten Melodie gesungen wurde, befanden die damals noch optimistisch gestimmten Belgrader Spitzenfunktionäre, diese Hymne sei „zu traurig“

Slika 80. Glazba Milenka Živkovića, početak

Slika 81. Odluka povjerenstva za izbor glazbe za Državnu himnu FNRJ iz 1948.

Na internetskim stranicama Arhiva Jugoslavije o nastavku natječaja za izbor nove himne može se zatim pročitati i ovo: „Novi pokušaj stvaranja jugoslovenske himne 1959. bio je zajednički rad Mire Alečković i Nikole Hercigonje. Na osnovu njegove kompozicije *Novoj Jugoslaviji* iz 1948. nastala je *Svečana pesma* prepoznatljiva po prvom stihu refrena *Jugoslavijo, borba te rodila*. Ona je 19. aprila 1959. izvedena na svečanoj priredbi u Beogradu povodom 40-godišnjice KPJ. Činilo se da je pronađena prava himna, pa je Saveznom odborom SSRNJ predložena za državnu himnu. Međutim, iako ne javno, predstavnici hrvatskog rukovodstva iz 60-ih godina ocenili su pesmu suviše unitarističkom (naziv Jugoslavija pominje se čak četiri puta, neprestano se insistira na njenom jačanju, "miriše" imperijalistički itd.). Pesnikinja Mira Alečković je odbila da promeni refren ove pesme, pa je *Hej Sloveni* ostala himna Jugoslavije.“ Nije bio problem samo političke prirode, himna je bila teška za pjevanje. „Melodiju skladatelja Nikole Hercigonje odbacila je partija jer ju narod nije mogao pjevati punim srcem i plućima.“ A ideološki problem u tekstu se nalazio u tome što, „prema riječima Jure Franičevića, zadržala je ideološku devijaciju gdje dopušta procvat države, a prema tadašnjem stajalištu i namjerama partije, država je upravo umrla u korist vladavine naroda. Bez obzira na to, himna je nakon desetak izmjena i dopuna prosljeđena prema svim jugoslavenskim radio postajama. *Jugoslavijo, borba te rodila* zaustavila je svoje rođenje nakon petnaestak dana jer se nije svidjela jednom visokopozicioniranom dužnosniku.“ (*Der Spiegel* 1983).

Tada 7. travnja 1963. „Savezna narodna skupština, kao najviše predstavničko telo radnog naroda i svih naroda Jugoslavije, donosi Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“ (Ustav SFRJ 1963). Država je promijenila ime, a u uvodnom dijelu između ostalog stoji: „Narodi Jugoslavije, polazeći od prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje, na osnovu zajedničke borbe i slobodno izražene volje u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, a u skladu sa svojim istorijskim težnjama, svesni da je dalje učvršćivanje njihovog bratstva i jedinstva u zajedničkom interesu, ujedinili su se u saveznu republiku slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti i stvorili socijalističku federativnu zajednicu radnih ljudi — Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju...“

Jugoslavijo, borba te rodila

*Pod nebom mračnim digli smo glave,
zbacili zdes klet,
i pudozmo složno u život pravi,
srušismo stari svet.*

*Jugoslavijo, borba te rodila,
uvek slobodni narod te slavio
ljubavi te, zemljo, naše napojila,
budi ponosna, Jugoslavijo!*

*Sa zanosom smelih morasmo preći
surove snage, sve,
a kad je trebalo silnima reći,
rekli smo adlačna – ne!*

Jugoslavijo, ...

*O, tisti nam zemljo, znu slobodara,
ime ti nosimo svud,
ti bolji život nama si dala,
bratstvu si utrla put.*

Jugoslavijo, ...

*Sa svakim si danom dalje od noći,
složno ti značiji let,
i dan svih dana jednoum će doći –
rud biće veli svet.*

Jugoslavijo, ...

Miro Alečković [1959]

Slika 82. Tekst Mire Alečković i glazba Nikole Hercigonje za novu himnu FNRJ iz 1959. Kasnije će tekst doživjeti male izmjene.

Slika 83. Hercigonjina skladba objavljena u „Antologiji hrvatske glazbe“ Matice hrvatske i Jugotona 1973.

Najčešće izvođeni tekst na Hercigonjinu melodiju glasi ovako:

Mi digosmo glave pod nebom tamnim,
smeli se probi glas;
Sad cilju velikom, delima slavnim,
sloboda ponese nas;

Jugoslavijo, borba te rodila;
O Jugoslavijo, narod te slavio;
Ljubav te, zemljo naša napojila,
Budi ponosna, Jugoslavijo!
O, rasti nam zemljo, snu slobodara,
ime ti nosimo svud;
Ti bolji život nama si dala,
bratstvu si utrla put.

Jugoslavijo, borba te rodila;
O Jugoslavijo, narod te slavio;
Ljubav te, zemljo naša napojila,
Budi ponosna, Jugoslavijo!

Neobičan podatak na stranicama Arhiva Jugoslavije: „Na inicijativu Edvarda Kardelja, Aleksandar Obradović je prilagodio drugi stav Pete Betovenove simfonije za himnu Jugoslavije i ta pesma je izvedena na Dan Republike 1963. u Beogradu, ali ni taj pokušaj nije prihvaćen. Usledili su treći i četvrti konkursi, 1968. i 1973./74. godine, na kojima je prihvaćena melodija *Svečane pesme* makedonskog kompozitora Takija Hrisika, ali nisu pronađene prave reči za nju zbog čega su i ovi konkursi propali.“

„Konačno, 1968. raspisuje se jugoslavenski konkurs. Između 204 prispele kompozicije, žiri od 13 članova jednoglasno odlučuje da se od 10 predviđenih nagrada dodeli samo jedna (druga) i to Takiju Hrisiku, kompozitoru iz Bitolja. Šest godina posle izbora melodije 1974. raspisuje se i konkurs za tekst.“

Slika 84. Melodija Takija Hrisika u harmonizaciji Uroša Kreka. Na A strani je u obradi Uroša Kreka i u interpretaciji zbora i Simfonijskog orkestra Doma JNA, a na B strani je snimljena instrumentalna obrada Krešimira Baranovića u izvedbi Reprezentativnog orkestra JNA. Ploča je snimljena 1973. godine i poslužila je kao matrica za natječaj kojim se tražio tekst.

Zapravo, natječaj je objavljen 21. svibnja 1973. „Prvi pokušaj... ostaje bez rezultata... U narednom pokušaju... žiri od 25 članova²⁹ nagradio je pet, posebno izdvojivši tekstove Mariške Cilenšek i Đoke Stojičića. Ipak, 1975. Hrisikova muzika i nagrađeni tekstovi predloženi su Skupštini na usvajanje. Bez rezultata.“ Toma Prošev, sekretar Predsjedništva SOKOJ-a kaže:

„Prenebreknete su dve naše odluke, za Hercigonjinu *Jugoslaviju* i Hrisikovu *Svečanu pesmu*. Ako ništa drugo, krajnje je vreme da i ovu drugu makar čuju.“ „Tek trinaest godina posle pobeđe na jedinstvenom jugoslovenskom konkursu za himnu, javnost će uskoro prvi put biti upoznata sa melodijom *Svečane pesme* Takija Hrisika i tekstovima Mariške Cilenšek i Đoke Stojičića... *Hej Sloveni*, pesma pred kojom se od rata stoji u stavu mirno nikad nije verifikovana kao zvanična himna. Druga kompozicija, *Smelo smo pošli iz mraka i strave*, na tekst Čedomira Minderovića, koja je zapravo naša zvanična himna, nikad nije izvođena u tom svojstvu. A *Svečanu pesmu* Takija Hrisika, pobeđnika jugoslovenskog konkursa za himnu 1968./69. godine, javnost do ovih dana još nije čula. Na konferenciji za štampu održanoj u SOKOJ (Savez organizacija kompozitora Jugoslavije) pre nekoliko dana, saopštena je odluka o početku emitovanja nagrađene kompozicije. Zašto tek posle 13 godina, kad u međuvremenu nije postojao nikakav embargo?“ (Minić 1982).

U veljači 1984. objavljen je novi natječaj za himnu, a zahtjevi su bili sljedeći:

1. „Tekst himne SFRJ treba, na poetski i lako pevljiv način, da izrazi najplemenitija osećanja naroda i narodnosti naše zemlje, borbenost i revolucionarnost, bratstvo i jedinstvo i slobodu rada, duha i stvaralaštva građana Jugoslavije. Tekst treba da bude napisan na jednom od jezika naroda i narodnosti SFRJ.“
2. „Melodija himne treba da ima svečani karakter, da bude lako pevljiva i pogodna za aranžmane za orkestre raznog sastava kao i za horsko izvođenje.“
3. „Na konkurs se mogu poslati tekstovi i melodije na ranije stvorenu muziku odnosno reči – uključujući i melodiju sadašnje himne *Hej Sloveni*.“

Uz još neke članke odredbi natječaja, napominje se da radove treba poslati najkasnije do 30. rujna 1984. (Pavlović 1986:250). Želja je objaviti novu himnu države do proslave njezine 40. godišnjice formiranja FNRJ, a u tome sustavu su sve obljetnice i godišnjice bile izuzetno važne. Zapravo, najvažnije. Proslave i slavlja bili su gotovo svakodnevnica, iako je u to vrijeme vladala velika nestašica i neimaština. Restrikcija struje, manjak benzina, prazne trgovine... Ništa nije moglo omesti proslave i obljetnice. U članku o himni na mrežnim

²⁹ Članovi žirija bili su: Avguštin Lah, Mirko Božić, Rudolf Bruči, Ciril Cvetko, Miroslav Čangalović, Oskar Danon, Marin Franičević, Tone Fajfar, Velibor Gligorić, Slavko Janevski, Dušan Kostić, Vojislav Kostić, Čedo Kisić, Esad Mekuli, Vukašin Mićunović, Stevan Majstorović, Vatroslav Mimica, Nandor Major, Mladen Oljača, Olga Perović, Dušan Popovski, Miroslav Špiler, Slavko Zlatić, Mihajlo Zvicer i Beno Zupar. (Pavlović 1986).

stranicama Arhiva Jugoslavije piše i ovo: „Posljednim konkursom za himnu bilo je predviđeno da se usvojena kompozicija himne izvede na 40-godišnjicu socijalističke Jugoslavije 29. novembra 1985. u Beogradu. Međutim, kao i prethodni, i ovaj konkurs ostao je bez odluke o izboru himne.“

Premda Skupština Jugoslavije ni ovaj put nije donijela nikakvu odluku o prihvaćanju nove himne, iz tiska je izašla „fantomska“ verzija *Himna Socijalističke Federativne Jugoslavije* (Pavlović 1986), zapravo *Hej Slaveni* s promjenom u tekstu. Umjesto *Hej Slaveni* pjeva se u trioli *Jugosla(o)veni*. I apostrof u *Nek' se sada...* briše se zbog triole i vraća se „a“ u *Neka*. Čini se da nikome nije smetalo što je riječ o mazurki, pa iako je do sada tekst uvijek poštovao njezinu naglašenu drugu dobu i na nju dolazio početnim slogom *Sla, Hrv, Slo* ili slično, sada vidimo da zbog „političke korektnosti“ na drugu dobu dolazi sredina riječi *JugoSlaveni* u ovoj lirsko-sentimentalnoj trioli.

Slika 85. Izdanje izmišljene i promijenjene himne koja nikada nije proglašena službenom

Kako je zapravo izgledala sudbina himne poznate kao *Hej Slaveni* u drugoj Jugoslaviji? Nakon partizanskih zbirki objavljivanih za vrijeme i neposredno nakon rata, pojavila se u Zagrebu 1946. u nakladi Albini zbirka „Ruske narodne pjesme: za klavirsku i kromatsku harmoniku od 24 basova dalje“, koju je priredio Antun Cichon. U njoj se odmah na početku nalazi *Hej Slaveni* na hrvatskom i ruskom jeziku.

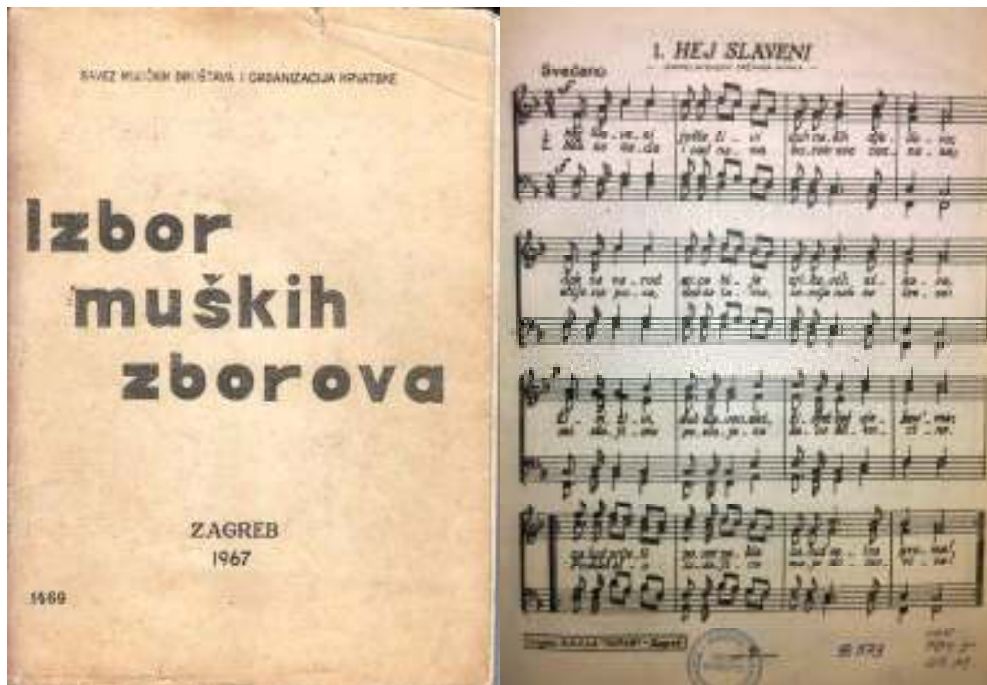

Slika 86. Evo *Hej Slaveni* i na ruskom jeziku u zagrebačkoj harmonikaškoj pjesmarici prof. Antuna Cichona

Zatim je Muzička naklada iz Zagreba objavila notni zapis za *Hej Slaveni* u obradi Ive Tijardovića za mješoviti zbor i klavir. Opsežno i zanimljivo izdanje iz 1958. godine.

Slika 87. Tijardovićeva inačica za zbor i klavir

Slika 88. U izdanju Saveza muzičkih društava i organizacija Hrvatske izašla je ova zbirka za mješoviti zbor

Arhiv Jugoslavije, njegovo internetsko izdanje, navodi sljedeće: „Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije od 21. januara 1974. prvi put se spominje postojanje himne u članu 8, ali bez njenog naziva. Zakonom o upotrebi grba, zastave i himne SFRJ od 22. aprila 1977. formalno je uređen status himne *Hej Sloveni* kada je ozvaničena njena privremena upotreba dok Skupština SFRJ ne utvrdi novu himnu. Usvojenom zakonskom odredbom, IX amandmanom iz 1988. na Ustav iz 1974., himna *Hej Sloveni* proglašena je za zvaničnu himnu SFR Jugoslavije.“

Prvi Ustav FNRJ, koji je proglašen 31. siječnja 1946., ne spominje himnu ni u kojem obliku, kao ni Ustavni zakon FNRJ iz 1953. godine. Niti proglašenjem SFRJ i donošenjem Ustava 7. travnja 1963. ništa se ne mijenja te se himna uopće ne spominje u ovim dokumentima. Tek u posljednjem Ustavu iz 1974. godine nalazimo sljedeću odrednicu: „Član 8. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija ima himnu.“ U članku 281. piše: „Federacija preko saveznih organa: 9)... utvrđuje himnu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“ (Ustav SFRJ 1974). I to je sve.

Nekoliko godina kasnije SFRJ donosi Zakon o upotrebi grba, zastave i himne, u kojem prvi put nalazimo zakonske odredbe o himni:

Član 20.
Himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije izvodi se:
1) prilikom odavanja pošte Neznamom junaku na Avali (na Dan pobjede, pri polaganju venaca od strane stranih predstavnika i dr.);
2) prilikom polaganja venaca na vojna groblja, grobove palih boraca i druga slična mesta od strane zvaničnih predstavnika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije;
3) pri ispraćaju Predsednika Republike iz Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u zvaničnu posetu stranoj državi i pri njegovom povratku u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju;
4) pri zvaničnom dolasku u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, odnosno pri ispraćaju iz Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije šefa strane države ili ovlašćenog predstavnika međunarodne organizacije;
5) u drugim slučajevima predviđenim zakonom.
Član 21.
Himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije može se izvoditi:
1) na proslavama, političkim skupovima, paradama i drugim svečanim manifestacijama kojima se zvanično obeležavaju događaji od značaja za jedinice oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, radne ljude i građane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije;
2) prilikom međunarodnih susreta, takmičenja i drugih skupova (političkih, naučnih, kulturno-umetničkih, sportskih i dr.) na kojima Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija zvanično učestvuje ili je reprezentovana, u skladu sa pravilima i praksom održavanja takvih skupova;
3) na pogrebu zaslužnih ličnosti koje su građani Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kad im se od strane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ukazuje posebna počast;
4) u drugim slučajevima, ako njena upotreba nije u suprotnosti sa odredbama ovog zakona.
Član 22.
Himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije izvodi se: sviranjem, pevanjem ili sviranjem i pevanjem.
Član 23.
Ako himnu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije treba izvesti u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji zajedno sa himnom strane države ili svečanom pesmom međunarodne ili druge strane organizacije, izvodi se prvo himna strane države ili svečana pesma međunarode ili druge strane organizacije, a zatim himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.
Ako himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije treba da se izvede zajedno sa himnom republike ili svečanom pesmom organa, organizacije ili zajednice u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, izvodi se prvo himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.
Član 24.
Himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije izvodi se uz odavanje uobičajene počasti od strane svih prisutnih (ustajanje, pozdravljanje i dr.).
Član 40.
Himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije »Hej Slovenik« izvodiće se dok Skupština SFRJ ne utvrdi himnu u smislu člana 4. ovoga zakona.

Tablica 3. Zakonske odredbe o himni u Zakonu o upotrebi grba, zastave i himne SFRJ i o upotrebi lika i imena predsjednika Republike Josipa Broza Tita, 22. travnja 1977.

Moja osnovna škola nosila je ime, baš kao i mnoge druge u to doba, po narodnom heroju. Bio je to Nikola Démonja. Kad su me 1979. godine „primali“ u pionire, kao sedmogodišnjaci smo ponosno stupali kroz publiku na visoku pozornicu gdje se održavala proslava Dana Republike, u sklopu koje su generacije davale prve zakletve. Moja škola

imala je Mali zbor u kojem su pjevala djeca od 1. do 4. razreda, Veliki (troglasni zbor) s djecom od 5. do 8. razreda i veliki orkestar melodika. Čim smo dostupali na pozornicu, krenule su „hohnerice“ i Veliki zbor izvoditi himne: najprije *Hej Slaveni* u E-duru, zatim *Lijepa naša domovino* u B-duru, a nakon njih i himna škole koju je napisao naš učitelj i obrađivač prethodnih himni, Edo Fučkar. Nakon što sam ubrzano prošao kroz sve dijelove školske glazbe, od petog razreda bio sam stacioniran u orkestru melodika, gdje je četiri generacije prije mene bila i moja starija sestra. Ovaj ritual inicijacije obvezno se održavao svake godine 29. studenoga, ali himne smo izvodili i u drugim prilikama.

Ipak, prije nego što će se raspasti i nestati s političke karte svijeta SFRJ donosi IX. amandman na Ustav 1988. godine i proglašava pod točkom 1. „Himna Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je *Hej Sloveni*“, a pod točkom 2. „Ovim amandmanom zamenjuje se član 8. Ustava SFRJ“.

Sveslavenska popijevka Samuela Tomášika ostat će himna i u novoproglašanim državnim tvorbama naših susjeda čak do 2006. godine, kad se završava njezina službena primjena. Može se čuti ponekad i danas na pojedinim malim „okupljanjima građana“ u Hrvatskoj i okolnim zemljama.

5.2. Himna *Lijepa naša domovino* u novoj Jugoslaviji

Put i sudbina *Lijepa naše* bili su pomalo uobičajeni, baš kao i dotadašnja njezina neizvjesna i slobodna upotreba. Nitko je nije zabranio, republičke vlasti su je tolerirale, a narod ju je sporadično izvodio na različitim priredbama lokalnog karaktera. Postoji jedan notni zapis (nakon onih partizanskih) i iz 1967. u „Izboru muških zborova“. Inačica je već viđena, obrada je Ivana (pl.) Zajca. Opet se nalazi u tekstu *Kud li šumiš*, a potpisana je kao *Hrvatska narodna himna*.

U to turbulentno vrijeme hrvatske povijesti dogodilo se i nekoliko zanimljivih anegdota koje navode i neki autori. Možda indikativni početak je vezan uz posjet američkog predsjednika Nixona Zagrebu i već dobro poznate zdravice „Živila Hrvatska“, no dolazak Josipa Broza Tita u Zagreb 1971. na svečani skup Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti je jedan presedan. Umjesto himne *Hej Slaveni*, odsvirana je *Lijepa naša*. Kasnije je o tome Tito rekao: „Iznenadili su me. Svi se dižu, pa sam i ja morao.“ (Pavlović 1986). Isto tako, 6. rujna 1971. dočekali su Tita u zagrebačkoj zračnoj luci uz hrvatsku himnu.

Bio je to uvod u Ustavne amandmane iz 1972., kad se u točki 4. prvog amandmana kaže: „Himna Socijalističke Republike Hrvatske je *Lijepa naša domovino*.“ Ovo je prvo zakonsko i službeno spominjanje Mihanovićeve himne kao političke, državne činjenice. Bilo je to 29. veljače 1972. Ovaj članak iz amandmana bit će doslovno prepisan u Ustav SR Hrvatske od 22. veljače 1974., čiji Član 8. glasi: „Himna Socijalističke Republike Hrvatske je *Lijepa naša domovino*.“ (Tomašek 1990).

Sljedeće godine Roman Butina objavljuje „Stare hrvatske pjesme“ u izdanju Muzičke naklade iz Zagreba. Zanimljiv je grb na naslovnici.

Slika 91. Varijanta objavljena kod Romana Butine 1972.

Neke snimke narodne i konačno hrvatske državne himne:

Slika 92. Središnje naljepnice ploča: 1. *Lijepa naša domovino*, 1965. (Simfonijski orkestar i zbor RTZ, dirigent: Pavle Dešpalj); 2. *Lijepa naša domovino*, 1970. (Zbor OKUD „Joža Vlahović“ i orkestar, obradio: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 3. *Horvatska domovina (Lijepa naša domovino)*, 1973. (Mješoviti zbor RTV Zagreb i Zagrebačka filharmonija, dirigent: Miro Belamarić); 4. *Lijepa naša domovino*, 1974. (Zbor KUD „Joža Vlahović“ i orkestar, obradio: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 5. *Lijepa naša domovino*, 1974. (obrađa: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 6. *Lijepa naša domovino*, 1980. (Zbor OKUD „Joža Vlahović“ i orkestar, obradio: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 7. *Lijepa naša*, 1977. (Muzej grada Zagreba: Orkestrion vam svira...); 8. *Horvatska domovina*, 1986. (Ivan Zajc – Zvonimir Bradić); *Lijepa naša domovino*, 1990. (Zagrebački simfoničari HRTV, obradio: Stjepan Šulek, dirigent: Pavle Dešpalj)

Godina je 1990., u Hrvatskoj se 25. srpnja donose „dopune Ustava SR Hrvatske, briše se socijalistička iz naziva (Republika Hrvatska), uklonjena je zvijezda iz zastave i vraćen je povijesni grb, uvodi se dužnost predsjednika Republike i ministarstva u vladi.“ (Požar 1990). Uslijedio je 21. prosinca 1990. Zakon o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te zastavi i lenti predsjednika Republike Hrvatske, u kojem se eksplicitno navodi:

Članak 15.
Himna Republike Hrvatske je »Lijepa naša domovino«.
Članak 16.
Tekst himne Republike Hrvatske glasi:
<p>»Lijepa naša domovino, Oj junačka zemljo mila, Stare slave djedovino, da bi vazda sretna bila!</p> <p>Mila, kano si nam slavna, Mila si nam ti jedina. Mila, kuda si nam ravna, Mila, kuda si planina!</p> <p>Teci Dravo, Savo teci, Nit' ti Dunav silu gubi, Sinje more svijetu reci, Da svoj narod Hrvat ljubi.</p> <p>Dok mu njive sunce grije, Dok mu hrašće bura vije, Dok mu mrtve grobak krije, Dok mu živo srce bije!»</p>
Članak 17.
Napjev s tekstom himne »Lijepa naša domovino« jest:
<p>Svečano</p> <p>Lije-pa na-ša do-mo-vi-no, Oj ju-na-čka ze-mlja mi-la, Te-ci Dra-vo, Sa-vo te-ci, Nit'ti Du-nav si-lu gu-bi, Sta-re sla-ve dje-do-vi-no, Da bi va-zda sre-tna bi-la! Si-nje mo-re svijetu re-ci, Da svoj na-rod Hr-vat lju-bi. Mi-la, ka-no si nam sla-vna, Mi-la si nam ti je-di-na. Dok mu nri-ve sun-ce gri-je, Dok mu hrašće bu-ra vi-je, Mi-la, ku-da si nam ra-vna, Mi-la, ku-da si pla-ni-na! Dok mu mr-tve gro-bak kri-je, Dok mu ži-vo sr-ce bi-je!</p>

Članak 18.
Himna Republike Hrvatske izvodi se:
<ol style="list-style-type: none"> 1. na početku zasjedanja Sabora Republike Hrvatske; 2. pri službenom dolasku u Republiku Hrvatsku odnosno pri ispraćaju iz Republike Hrvatske šefa strane države ili ovlaštenog predstavnika međunarodne organizacije; 3. u drugim slučajevima utvrđenim zakonom.
Članak 19.
Himna Republike Hrvatske može se izvoditi i na službenim proslavama, političkim skupovima i drugim svečanim manifestacijama.
Himna Republike Hrvatske ne smije se izvoditi na način i u prilikama koji vrijeđaju ugled i dostojanstvo Republike Hrvatske.
Članak 20.
Izvornik teksta i napjeva himne Republike Hrvatske čuva se u Saboru Republike Hrvatske.
Članak 21.
Himna Republike Hrvatske izvodi se sviranjem, pjevanjem ili sviranjem i pjevanjem.
Članak 22.
Himna Republike Hrvatske izvodi se uz odavanje uobičajenih počasti od strane svih prisutnih.

Tablica 4. Tekst zakona iz 1990., koji se odnosi na himnu

Dan kasnije, 22. prosinca 1990. proglašen je novi Ustav Republike Hrvatske u kojem u članku 11. piše: „Himna je Republike Hrvatske *Lijepa naša domovino*“. Tih se godina *Lijepa naša domovino* vrlo često izvodila i već ranije se mogla svakodnevno čuti na završetku emitiranja programa radija i televizije, a himna *Hej Slaveni* rijetko, uglavnom samo na nekom sportskom ili političkom skupu. Usljedila je ratna opcija prekida zajedničke države nakon brutalne agresije na Hrvatsku i konačnog proglašenja neovisnosti i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske. Službeno će SFRJ potrajati do 8. listopada 1991. godine.

Uzvišeni karakter, kao i moć pjevanja i sviranja himne, prvi put nakon osnovne škole opet sam doživio 1990. godine u crkvi na polnoćki, kad se skupilo više ljudi nego ikad prije i poslije. Dvije godine ranije sam sa svojim *rock*-sastavom nastupao na ondašnjem Trgu Republike na sam Badnjak koji se tada službeno zvao „prednovogodišnje događanje“ i nekako baš u to vrijeme popuštale su uzde nadzora i kontrole jedne monolitne partije i ideološke stege.

Slika 93. Novinski članak iz Večernjeg lista i službena fotografija iz 1988. godine

Važno je napomenuti da je *Lijepa naša domovino* postojala cijelo vrijeme i u mnogobrojnoj hrvatskoj dijaspori, gdje su generacije našeg naroda dolazile još od sredine 19. stoljeća, pa preko velikih migracijskih valova u 20. stoljeću, međusobno se povezujući, organizirajući te čuvajući narodnu tradiciju, ne samo iz lokalnoga kraja, već i nacionalnu samosvijest. Stoga klubove, udruge i bratovštine nalazimo gotovo na svim kontinentima: Južnoj Americi (Argentina, Čile, Peru...), Sjevernoj Americi (SAD, Kanada), Africi (JAR), Australiji i Novom Zelandu te u Europi. Redovito je uz različite povijesne grbove i zastave prisutno i izvođenje narodne, sada državne himne *Lijepa naša domovino*, bez obzira na to izvode li je njihovi tamburaški i razni drugi folklorni sastavi ili imaju starije ili novije tonske zapise iz domovine. Jedan od primjera je i izvođač popularne glazbe Duško Lokin. On u Švicarskoj 1989. objavljuje audiokasetu na kojoj se nalazi i *Lijepa naša*, kojom započinje i završava svoj album.

Slika 94. Omot audiokasete Duška Lokina u izdanju International Video Service, snimljene u Švicarskoj 1989., s *Lijepom našom* u njegovoj izvedbi na početku i kraju albuma

Sve su se češće mogle čuti i brojne druge budnice i pjesme iz pomalo zaboravljenih vremena, a osobito crkva i tada već sve javniji i slobodniji nastupi pojedinih izvođača bili su mjesto gdje se veselo i glasno pjevalo uz gotovo redovito izvođenje *Lijepa naša*. Kad je 1989. Božić proglašen praznikom i prvi put nakon Drugog svjetskog rata neradnim danom, postalo je jasno da više ništa ne može biti kao prije.

6. REPUBLIKA HRVATSKA

6.1. Državna himna *Lijepa naša domovino*

U jeku rata, nakon zrakoplovnog granatiranja Banskih dvora 7. listopada 1991. u Zagrebu, Hrvatski sabor na hitnoj sjednici održanoj u poslovnoj zgradi INA-e u Šubićevoj ulici donosi Odluku o raskidu svih državno-pravnih sveza s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ: „Republika Hrvatska od dana 8. X. 1991. godine raskida državno-pravne sveze na temelju kojih je zajedno s ostalim republikama i pokrajinama tvorila dosadašnju SFRJ. Republika Hrvatska odriče legitimitet i legalitet svim tijelima dosadašnje federacije – SFRJ...“ Ovim je stupila na snagu ranija Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske od 25. lipnja 1991.: „RH proglašava se suverenom i samostalnom državom“, „RH pokreće postupak razdruživanja od... SFRJ...“, „...pokreće postupak za međunarodno priznanje...“, koja je, međutim, suspendirana odlukom međunarodne zajednice na tri mjeseca.

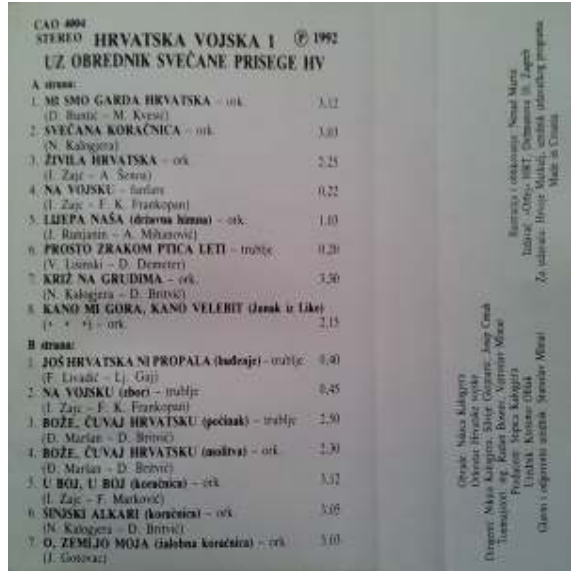
Sve je započelo prvim višestranačkim demokratskim izborima u travnju i svibnju 1990., nastavilo se konstituiranjem višestranačkog Hrvatskog sabora 30. svibnja 1990. u devet sati, riječima Josipa Manolića: „ Dame i gospodo, drugarice i drugovi zastupnici!... Pozivam vas da odamo počast Domovini... (intoniranjem himne).“ I začula se poznata verzija sa zborom i orkestrom, vrlo vjerojatno Jugotonovog izdanja³⁰. Ipak su zastupnici svojim pjevanjem nadglasali gramofonsku ploču, a nakon toga pristupilo se političkom odlučivanju. Usljedile su spomenute dopune Ustava u srpnju te i 21. prosinca Zakon o grbu, zastavi i himni, u kojem je prvi put zakonski definirana himna *Lijepa naša domovino* u svim svojim dijelovima. To je potvrđeno 11. člankom Ustava RH, proglašenim 22. prosinca 1990., u kojem piše: „Himna je Republike Hrvatske »Lijepa naša domovino«.“ (Ustav RH 1990, 2010).

Na brojnim glazbenim izdanjima pojavljuje se hrvatska himna u vrlo neobičnim obradama i aranžmanima. Primjerice, imamo himnu u *rock*-izdanju, a kako je riječ o ratnom periodu, očekivano je da je i orkestar Hrvatske vojske snimio *Lijepu našu*, nastavlajući tako tradiciju započetu s pojavom prvih tonskih zapisa na pločama na početku 20. stoljeća, na kojima također vojna glazba izvodi našu, tada narodnu himnu.

³⁰ Proslava Dana hrvatske državnosti - Zagreb, 30. svibnja 1990. na YouTube kanalu; 12.00 minuta snimke

Slika 95. Na albumu iz 1991. „Rock za Hrvatsku“ nalazi se na B-strani *Lijepa naša domovino*. Potpisnik aranžmana je Saša Novak Radulović, a izvode Novak & Kopola.

Slika 96. Orkestar Hrvatske vojske izvodi himnu *Lijepa naša* u obradi Nikice Kalogjere, 1992.

Slika 97. *Hrvatska domovina* snimljena 1973.; izvode Zbor RTZ-a i Zagrebačka filharmonija. Album je izdan 1992. i reizdan 2011.

Osim ovih popularnih snimki hrvatskih budnica, 1992. pojavljuje se i skupno izdanje izvornih zvučnih zapisa vojne glazbe od 1906. do 1916. godine pod nazivom „Stare slave djedovino“, na kojem se nalazi i *Lijepa naša domovina* u izvedbi Djure Prejca i Zvonka Strmca uz instrumentalnu pratnju vojnog orkestra 70. carske i kraljevske pješačke pukovnije. Ovaj album je ponovno objavljen 2016. godine u izdanju Croatia Recordsa.

Slika 98. Naslovnica iz 1992. s izvedbama vojne glazbe, među kojima je i *Lijepa naša domovina*

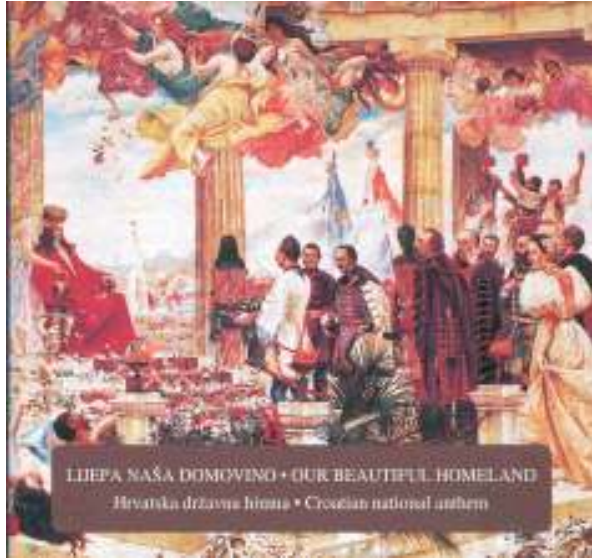
Nakon proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991. trebalo je pričekati još nekoliko mjeseci da se zaustavi agresija i počnu pristizati ključna međunarodna priznanja. Baš kao i država, himna je dobivala punopravni status u međunarodnoj zajednici, uslijedila su brojna intoniranja u Hrvatskoj, Europi i svijetu. U svibnju 1992. RH je postala članica Ujedinjenih naroda, zatim je 1995. vojnim akcijama, a u siječnju 1998. mirnodopskom akcijom zaokružila svoju teritorijalnu cjelovitost uz redovito intoniranje himne.

A u domovini se uglavnom sluša verzija koju dirigira Pero Gotovac prema obradi i harmonizaciji Jakova Gotovca, kako reče Duglavinik Budak: „...obradba najbliža narodu i narodnom shvaćanju, a također da jednostavna u harmonizaciji i instrumentaciji, puna i sočna najbolje obilježuje ljepotu, mir i dostojanstvo *Lijepa naše* te je bez ikakvih ukrasa,... ipak zvučna i veličanstveno uznosita.“ (Tomašek 1990)

Slika 99. Naslovnica izdanja državne himne iz 1993./1998. Himnu je redigirao i obradio Jakov Gotovac, dirigira Pero Gotovac, a izvode Studijski simfonijski orkestar i mješoviti zbor.

Zatim je izdavačka kuća Cantus iz Zagreba objavila 2001. nosač zvuka s interpretacijom državne himne u obradi, harmonizaciji i instrumentaciji Rubena Radice, u izvedbi mješovitog zbora i simfonijskog orkestra studenata Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu.

Slika 100. Inačica Rubena Radice u izdanju Cantusa 2001.

Lijepa naša domovino
Hrvatska državna himna

Tekst: Antun Mihanović
Najp. Josip Runjanin
Otvorac: Ruben Radice

Adalberto Macrovico u TD

Forte più mosso ritard.

Tempo I Allarg. Allarg. molto pp.

Međutim, ovaj primjer ostao je samo ovako zabilježen kao muzikološki fenomen. Ne mogu sa sigurnošću tvrditi, ali na Svjetskom rukometnom prvenstvu odigranom u Tunisu 2005. intonirana je hrvatska himna u harmonijskom izričaju jako sličnom obradi Rubena Radice. Još 1999. godine, prilikom održavanja Svjetskih vojnih igara u Zagrebu, bio sam upoznat sa starijim inačicama himne *Lijepa naša*, a ova Radičina tada još nije bila objavljena, pa sam gotovo siguran da bi to mogla biti upravo izvedba koja je svirana u dvoranama u Tunisu. Znalo se čuti na još kojekakvim događanjima izvođenje čudne ili drugačije izvedbe od Gotovčevog doprinosa. Najčešće su to varijacije u ritmu, punktacijama, ali zna se dogoditi i harmonijski, pa čak i melodijski otklon od zadane varijable. A ona nije slovo zakona ni Ustava. Tekst Antuna Mihanovića je plemenita oda ljepotama zavičaja i narodnog posvećenog prostora, toliko lijep i čist da niti različite ideologije nisu nalazile zamjerki. Uz Matoša, Nazora i Maksima Gorkog oduševljavao je i ostale narode, pa je preveden gotovo na sve slavenske jezike, a nalazi se i u brojnim stranim pjesmaricama. Melodija, o čijem autorstvu sam ranije već govorio, potpuno je prirodna u svojim kretanjima, savršeno

nadopunjuje i slijedi logiku, metriku i dikciju teksta, zaokružujući njegovu snagu i sugestivnost. Međutim, tempo i harmonizacija ostale su boljke koje nisu na razini teksta i melodije. Croatia Records 2017. godine objavljuje reizdanje drevne izvedbe KUD-a „Joža Vlahović“, koja je bila aktualna kad sam još polazio osnovnu školu.

Slika 101. Lijevo omot iz 2017. u izdanju Croatia Recordsa i desno originalni omot iz 1970. u izdanju Jugotona

6.2. Pitanja i odgovori

Je li vrijeme za novu harmonizaciju i obradu državne hrvatske himne? Uz brojne primjere i pokušaje, standardi su zadani ipak samo u tekstu i melodiji, a sve ostalo prepušteno je inerciji i tradiciji, odnosno neupuštanju u stvaranje novog, vremenu i prostoru potrebnog izričaja najsvečanije narodne i nacionalne pjesme.

Tempo je, na primjer, u notnom tekstu Rubena Radice naznačen *Andante maestoso* i da ne bi slučajno bilo zabune, jedna doba je $MM = 72$. Već je ta brzina teško objašnjiva pojmom *Andante*, ali mi na tonskom zapisu čujemo uspavanku koja klizi čak ispod 60 BPM. Vidjelo se u svim historijskim primjerima iz literature da su oznake za tempo varirale od *Lagano* pa čak do *Moderato*, što je sve samo ne polako. *Maestoso*, odnosno *veličanstveno* i *svečano* su kod nas sinonimi za sporo, ali tada bi valjda netko od svih silnih velikih kompozitora napisao *Largo*, *Lento* ili *Adagio*. Ako je riječ samo o instrumentalnoj izvedbi, onda je potpuno jasno da su za postizanje uzvišenog i svečanog karaktera na raspolaganju brojna harmonijsko-interpretativna sredstva, a ne samo polagani tempo koji postaje kontraproduktivan. U vokalnoj izvedbi dolazi do izražaja, osobito na javnim manifestacijama

kad je uključen velik broj ljudi, nesrazmjer između službenog izvođenja i pjevanja mnoštva. Redovito se radi o bržem izvođenju slušatelja i publike u odnosu na snimljeni zbor i orkestar. To sam uvidio i kroz vlastito iskustvo u vođenju mješovitog zbora, kad smo svečani karakter dobili izražajnom dikcijom, preciznim ritmom i velikim dinamičkim rasponom, ali u bržem tempu (pravom *Andante* pa prema *Moderato*). Smatram da tempo naše himne treba prilagoditi današnjem životu, stilu i načinu života koji se više ni po čemu ne može uspoređivati s onim od prije 50 ili više godina. A kad znamo da se nameće interpretacija u tempu koji je redovito u području *Lento-Adagio*, jasno je da himna gubi svoju snagu koju po svojoj prirodi ima.

Druga stvar je harmonizacija. Čini mi se da smo s novom harmonizacijom zakasnili. Slušajući produkciju nove glazbe, primijetio sam da je vrijeme raskošne, *Jazzy*, iznenađujuće i bogate harmonije u „*mainstream*“ glazbi prošlo. Svijet se okreće sintetizirajućoj, pojednostavljenoj, poluinfantilnoj melodici u kojoj konstrukcije višeglasnih svjetova ne korespondiraju s vremenom i postaju suvišne. Efekti i ritam dominiraju. I vrijeme koje se poklanja jednoj temi, pa bila to i državna himna, skraćuje se. Zbog te zakašnjele reakcije, odnosno nečinjenja, zvuk naše himne postaje upravo žalosno sukladan našem vremenu. Uz beskrajne mogućnosti harmonijskog rječnika, sve naše političke elite uvijek su bile zaokupljene svim drugim stvarima samo ne državnim, narodnom i nacionalnom himnom. Kad se političari bave himnom, prođe i četrdeset godina bez donošenja ikakve odluke, kao što je vidljivo na primjeru bivše države. Ako je jedan ukus odredio što je bilo dobro tada, možda je vrijeme da ukus drugog čovjeka iz drugog vremena isto tako odredi što je dobro danas, kad ne može konsenzusom.

Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu ima resurse i kapacitete da sama iznjedri natječaj za novu harmonizaciju i instrumentaciju hrvatske državne himne – da se taj posao ne svede u određivanje mjesta na kojem udariti činelama ili ne, nego da se pristupi cjelovitom oblikovanju kvalitativnog identiteta *Lijepa naše* kao simbola hrvatske državnosti. Kad bismo malo razmislili, upravo je i sve današnje simbole naše države odredio jedan čovjek, bez obzira na službene i javne forme natječaja, i nitko više nije sposoban intervenirati, raspravljati ili mijenjati ni jedan od njih. To se dogodilo u puno teže i opterećenije vrijeme, kad se, ako je riječ o zastavi, pojavila zastava iz dijaspore s hrvatskim povijesnim grbom i vrlo brzo prodrla i zamijenila dotadašnju zastavu. Novu su svi prihvatili i prigrlili, ali trajala je ipak vrlo kratko: do spomenutog Zakona o grbu, zastavi i himni. S grbom je ista priča, a čini se da se jedino u glazbu nitko nije miješao, vjerojatno iz neznanja.

6.3. Zvukopisi hrvatske himne

Zvučnu sliku hrvatske himne možemo pratiti od kraja 19. stoljeća na danas začudnim mehaničkim napravama, ali i malo kasnije s pojavom prvih gramofonskih ploča početkom 20. stoljeća. Vjerojatno najstariji tonski zapisi hrvatske popijevke *Lijepa naša domovino* nalaze se na glazbenom automatu poznatijem kao orkestrion. Tonski zapis *Lijepa naša domovina*, koji je u izdanju Jugotona objavljen 1977. u izvedbi orkestriona, nije jedini zvučni prikaz u Hrvatskoj. Iako je Muzej grada Zagreba vjerojatno istu snimku objavio i na svojem CD-u 2010. pod nazivom „Glazba iz kutije“, na kojem se nalaze zvučni zapisi zabilježeni na različitim glazbenim automatima pretežno iz 19. stoljeća i koji su bili u vlasništvu Ivana Gerersdorfera iz Zagreba, naišao sam na članak Zlatka Mumleka iz Zaprešića, objavljen u veljači 2014., u kojem navodi da posjeduje zbirku starih glazbenih automata, među kojima je i orkestrion „Atlantic Orchester“ s tonskim zapisom *Lijepa naša domovina*. Tako ipak vjerojatno najstariji zvučni zapisi narodne hrvatske himne postoje i u Muzeju grada Zagreba, ali i u privatnoj zbirci u Zaprešiću.

U popratnom tekstu gramofonske ploče u izdanju Jugotona 1977. „Orkestrion vam svira...“ o orkestrionu se kaže: „Između raznih vrsta automata posebno mjesto pripada kombiniranom automatofonu, tzv. orkestrionu. Javlja se krajem 18. stoljeća i zapravo je preteča današnjeg gramofonskog automata (juke boxa). Orkestrioni, kako im i ime kazuje, trebali su nadomjestiti čitav orkestar. Bili su stoga vrlo ekonomični i popularni u ugostiteljskim objektima i plesnim dvoranama krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Imale su ih i mnoge zagrebačke gostionice, tako npr. „Tinča“ u Novoj Vesi, „Mandalica“ u Ilici i druge, a orkestrion čije su melodije snimljene na ovoj ploči svirao je u jednoj gostionici u Vlaškoj ulici – danas se čuva u Muzeju grada Zagreba. Mehanizam orkestriona smješten je u dvokrilni ormar s oslikanim vratnicama (romantični pejzaž s dvorcem i jezerom) i vegetabilnim ukrasom u stilu secesije. Okretanjem šablone u obliku metalnog valjka, s pogonom na uteg, aktiviraju se instrumenti: klavir, dva bubnja, činela i ksilofon.“

Slika 102. Orkestrion u vlasništvu Muzeja grada Zagreba, na kojem je zabilježena himna *Lijepa naša* i objavljena na gramofonskoj ploči 1977.

U popratnoj knjižici uz CD „Glazba iz kutije“, izdan 2010., može se pročitati i ovo: „Naziv orkestrion skovao je 1789. godine Georg Joseph Vogler (1749.-1814.). Tijekom 19. i ranog 20. stoljeća, orkestrionom se nazivaju svi kompleksni mehanički automati koji izvode glazbu zabilježenu na valjcima s klinovima ili perforiranim vrpčama, zamjenjujući pritom, kako i sam naziv kaže, čitav orkestar. Orkestrioni su mogli izvoditi klasični i popularni repertoar gotovo do savršenstva. Mnoge gostionice, pa tako i zagrebačke, imale su orkestrion: da bi čuli glazbu, gosti su u njega ubacivali novčić.“ (Šojat-Bikić 2010).

Slika 103. CD iz 2010. u izdanju Muzeja grada Zagreba s himnom *Lijepa naša* s fotografijom vjerojatno drugog orkestriona na kojem se ne nalazi valjak s hrvatskom himnom

Kako navodi Zlatko Mumlek: „Atlantic Orchester, 1899.-1901., Hupfeld Ludwig, Leipzig: Glazbeni automat Atlantic poseban je zbog mogućnosti reprodukcije hrvatskih budnica s dva valjka. Automat se pokreće na sljedeći način:

- podizanjem utega preko sajle (uteg se nalazi u stražnjem dijelu ormara i teži oko 80 kg);
- postavljanjem valjaka (na svakom se nalazi 5 kompozicija);
- biranjem određene kompozicije (vrši se ručicom na skali od 1-5);
- po odabiru kompozicije, ubacivanjem novčića od 10 austrougarskih pfeninga (izrađenih u razdoblju od 1894.-1914.g.) pokreće se mehanizam koji za reprodukciju glazbe koristi žice, bubanj, triangl i činelu.“ Mumlek navodi da: „pod rednim brojem 2. može se reproducirati "Lijepa naša domovina".“ Vjerojatno se radi o istom valjku s istom interpretacijom hrvatskog napjeva kao i na opisanom orkestrionu u Muzeju grada Zagreba.

Slika 104. „Atlantic Orchester“ (orkestrion) u vlasništvu Zlatka Mumleka s valjkom na kojem se nalazi himna. To je ujedno i najstariji tonski zapis hrvatske himne.

U današnje vrijeme nemoguće je utvrditi koji je posljednji tonski zapis himne jer je količina informacija i događanja prevelika. Svakodnevno se na nekom kraju svijeta izvodi *Lijepa naša domovino*, ili kao reprodukcija već ranije objavljenih snimki ili se pojavljuje u nekom novom aranžmanu prilagođenom izvođaču i okolnostima. Međutim, sada potpuno jasno simbolizira jedan narod i državu, nakon višestruko ponavljanih pokušaja ozakonjenja i priznavanja službenog statusa. Današnji svijet je prvenstveno zasnovan na brzini informacija, prepoznatljivosti i općem dojmu, nekoj jednostavnoj sveopćoj naljepnici koju možemo identificirati s nekom skupinom, narodom ili državom. Uza sada svepoznati „kockasti“ nogometni dres, hrvatska državna himna jedna je od važnih osobnih iskaznica Republike Hrvatske, lijepe naše domovine.

7. ZAKLJUČAK

Kad mnogobrojne nacije poput američke, francuske ili ruske s ponosom i neprijetvornim oduševljenjem pjevaju svoju nacionalnu himnu, onda je to normalno i svima razumljivo. Kad jedna od dominantnih u povijesno-političkom smislu, a i uvriježeno je mišljenje, suvremenih i modernih nacija s inkluzivnim pogledom na sadašnjost i budućnost, kao što je engleska nacija, zaziva Svevišnjeg u zaštitu debelo srednjovjekovne institucije kralja i kraljice, i to je sasvim prihvatljivo i simpatično. Zašto bi onda izvođenje i samo postojanje hrvatske himne smatrano nečim preživljenim, nepotrebnim i zastarjelim? Možda zadnji primjer, koji sam slučajno ugledao na vijestima na jednom portalu, najbolje može dočarati zamalo metafizička svojstva pjesme koja je na sve načine učinila energetski naboj i pozitivnu okolinu. Radi se o kulturnoj sportskoj dvorani u New Yorku, Madison Square Gardenu. Tamo je početkom siječnja ove godine, uoči održavanja košarkaške utakmice, ispred male skupine američkih marinaca s američkim zastavama hrvatska klapa Astoria izvela njihovu himnu *Star Spangled Banner*.³¹ Kvaliteta izvedbe je u drugom planu, ali je izvedena na način i u duhu hrvatske klapske pjesme, a postigla je uzvišenost američkog napjeva, premda je poznato da kult zastave tamo ima primat. Može se prigovoriti da masovna okupljanja takvog karaktera u svim dijelovima svijeta imaju jednaku publiku i iste vrijednosti, a neka druga publika na drugim događajima nema takav pogled na nacionalne i državne simbole jer kao i same države, produkt su visokorangirane intelektualne potrebe za kontroliranjem lokalnog i globalnog stanovništva, a sada se teži novoj reorganizaciji društvenih odnosa u kojima bi ti sustavi iz prošlosti bili suvišni i predmet smetnje.

Možda je sve tako, možda živimo u vrijeme stvaranja anaerobnog i tehnologiziranog društva u svim područjima života, ali znam da je priroda čovjeka socijalna, duhovna i politička. Ako su pojedinci u stanju željeti, sanjati i nakon toga danima pričati drugim ljudima o svojem vlasništvu, obitelji, težnjama i planovima, onda je velika većina u potrebi. Pripadnost i posjedovanje su prirodne osobine ljudi, države su trenutna prirodna organizacija većih društvenih cjelina, a pripadnost obiteljskoj, plemenskoj, narodnoj ili kakvoj god tranzajednici novijeg vremena je prirodna osobina zamalo svih ljudi. Samodostatne i samoostvarujuće jedinice su rijetkost, one nisu u bilo kakvom formalnom sustavu obrazovanja, nisu dio ljudske zajednice i nisu predmet ove radnje.

³¹ <https://www.facebook.com/hia.com.hr/videos/klapa-astoria-izvodi-ameri%C4%8Dku-himnu-u-madison-square-gardenu-u-sklopu-ve%C4%8Deri-hrv/538080870043595/> (8. travnja 2019.)

Imamo himnu čiji tekst nikoga ne vrijeđa, nikoga ne napada, nikome ne prijete i ničim ne pobuđuje niske strasti baš ni u kojem smislu. Veliča prirodne ljepote zavičaja, podneblja i ljudi koji u domovini (rodnoj grudi) žive. Gotovo da se radi o pastoralu. Na taj tekst dodana je melodija koja u potpunosti slijedi ritam jezika i čini nerazdvojnu cjelinu i nepobitno dokazivu autohtonost napjeva. Visoka umjetnička vrijednost, a mislim da je *Lijepa naša domovino* posjeduje, nije jedini takav primjer. Španjolska je himna jedna od najstarijih i ima u glazbenom smislu visoku vrijednost. Bečka klasika iznjedrila je trojicu veličanstvenih kompozitora i svi su danas titulirani kao autori glazbe za himnu: van Beethoven Europske unije, Haydn Njemačke, a Mozart Austrije.

Dokad će postojati današnji narodi, dokad će postojati današnje države, trebaju postojati i državni simboli. Možemo se potruditi da ih osuvremenjujemo, dizajniramo, promičemo i činimo boljima i kvalitetnijima na ponos svih sunarodnjaka i državljana. A velika je sreća da nam je himna tako lijepa.

8. LITERATURA

- Aljaž, J. (1896). *Slovenska Pesmarica. I. zvezek*. Celovec: Družba sv. Mohorja v Celovcu.
Dostupno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-L4NUKRZJ/9907fce0-9e7e-4a3d-9d9b-b6ad9373aae0/PDF> (17. siječnja 2019.)
- Bošković, I. (2003). „*Lijepa naša*“ od rodoljubne popijevke do državne himne. Split: Matica hrvatska Split. 426-429.
- Butina, R. (1972). *Lijepa naša domovino*. Stare Hrvatske Pjesme. Zagreb: Muzička naklada
- Cichon, A. (1946). *Hej Slaveni*. Ruske narodne pjesme: za klavirsku i kromatsku harmoniku. Zagreb: Albini
- Čerin, J. (1897). *Zbori za štiri moške glasove*. Ljubljana: Glasbena Matica. elektroničko izdanje. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-DRTTDPO1/acc4923-fd6b-448c-9f8d-01cbc3b92b32/PDF> (17. siječnja 2019.)
- Deželić, Gj. S. (1865). *Pjesmarica. Zbirka najpoznatijih i rado pjevanih hrvatski pjesamah*. Zagreb: Naklada A. Jakića. Dostupno na:
https://books.googleusercontent.com/books/content?req=AKW5Qacu8OgfMxjnX-VoqTFbEC8UcanfBV3UZrjlfPk6PuJS3wuTYe8s7xlEhVr9mjOGN_BbO4acTE4XT0tAWV7VrLfuz77FLWVfzuwqFZ7gxzVI96lYJxg4zH2bzuRg_Too0sz4LnVoQrpb4aeBpoo3l1R3OUoueIFzt330LnGzLMGceolLM13pPsLbd5sNtj6GTEPpZ1fS9-2qh3r_ggZSukWESwlFtBBVAhpY3uGHGo6smH4_I0 (2. veljače 2019.)
- Deželić, Gj. S. (1872). *Nova pjesmarica ili Sbirka rado pjevanih pjesamah*. Zagreb: Naklada i tisak Dragutina Albrechta. Dostupno na:
https://books.google.hr/books?id=bclUAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=duh%20slavjanski&f=false (2. veljače 2019.)
- Deželić, Gj. S. (1873). *Nova pjesmarica ili Sbirka rado pjevanih pjesamah*. Zagreb: Naklada Lav. Hartmana. Dostupno na:
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112082098515;q1=duh%20slavjanski%20de%20C5%BEeli%20C4%87;page=root;seq=1;view=image;size=100;orient=0> (2. veljače 2019.)
- Diem, P. (2009, 2018). *Gott erhalte... die österreichische Volkshymne*. Dostupno na:

- https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Symbole/Kaiserhymne_Gott_erhalte
(2. veljače 2019.)
- Dragun, T. (2011). *120 godina hrvatske himne*. Zagreb: Ognjište. ISBN 978-953-7750-26-8
- Draženović, M. (2010). *Viribus Unitis*. Dostupno na:
<http://www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=1814.0> (7. ožujka 2019.)
- Drugo zasjedanje AVNOJ-a (1943). *Predsjedništvo AVNOJ-a*. U: M. Šimunković (Ur.),
Digitalna baština NOB-a. ISBN 978-953-7587-33-8 (digitalno izdanje)
- Duh Slavjinski (1842). U: *Pěsmarica ... Drugo izdanje. Sbirka 1. Pěsme domorodne izdane po D[ragutinu] R[akovacu]i L[judevitu] V[ukotinoviću]*. Zagreb: tisak Franje Suppana. Dostupno na: [https://books.googleusercontent.com/books/ i](https://books.googleusercontent.com/books/i)
<http://kgzdz.arhivpro.hr/?kdoc=11016908> (2. veljače 2019.)
- Faller, N. (1894). *Kolo: sbirka izabranih hrvatsko-slovenskih mužkih sborova*. Zagreb: Hrvatsko pjevačko društvo Kolo. Knjižnice grada Zagreba. elektroničko izdanje (2008). str. 1-2. Dostupno na:
<https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=view&hash=vLbdzIDvaA> (2. veljače 2019.)
- Gerbić, F. (1907). *Slovanske himne za glasovir (Hymnes Slaves) arrangés pour Piano*. Ljubljana: L. Schwentner
- Gotovac, P. (2003). *Moj otac Jakov Gotovac*. ur. J. Martinčević. Muzički informativni centar KDZ. *Uz 30. obljetnicu smrti Jakova Gotovca* (2012). MIC. Dostupno na:
<http://www.mic.hr/editorial/uz-30-obljetnicu-smrti-jakova-gotovca-16-10-1982-16-10-2012> (2. veljače 2019.)
- Hadow, W. H. (1897). *A Croatian Composer: Notes toward the study of Joseph Haydn*. London: Seeley and Co. Ltd.
- Hobsbawm, E. i Terence Ranger, ur. 1983. *Izmišljanje tradicije / The Invention of Tradition*. Cambridge University Press. Beograd: Biblioteka XX. vek 2002.
- Hribar-Ožegović, M. (1975). Obilježja partizanskog kazališta u jedinicama NOV u Hrvatskoj. U: I. Jelić, Ivan (Ur.), *Kultura i umjetnost u NOB-u i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj* (str.272) Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske
- Hubad, M. ur. (1922). *Bože pravde*. Glasbena matica Zbori za štiri moške glasove. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostupno na:
<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-FGJDF7FE/?euapi=1&query=%27keywords%3dbo%C5%BEE+pravde%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25> (2. veljače 2019.)
- Izbor muških zborova*. (1967). Zagreb: Savez muzičkih društava i organizacija Hrvatske.

- Jelić, I. (1976). *Prvi kongres kulturnih radnika Hrvatske, Topusko, 25-27. VI 1944. Građa*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske.
- Jenko, D., Jenko, S. (1875). *Naprej zastava slave!*. Ljubljana: Klein in Kovač.
URN:NBN:SI:DOC-4M2UXMLN. Dostupno na: <http://www.dlib.si> (17. siječnja 2019.)
- Klaić, V. (1893). Hrvatska domovina. U: *Hrvatska pjesmarica: Sbirka popjevaka za skupno pjevanje*. Zagreb: Matica Hrvatska. Dostupno na:
<https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=view.os&hash=mrBoUjrOgm> (2. veljače 2019.)
- Klaić, V. (1893). Oj Hrvati. U: *Hrvatska pjesmarica: Sbirka popjevaka za skupno pjevanje*. Zagreb: Matica Hrvatska. Dostupno na:
<https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=view.os&hash=m13kiKIOvP> (2. veljače 2019.)
- Komesarović, Ž. (2018). *Hrvatski državni sabor Nezavisne Države Hrvatske*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Koprivica-Oštrić, S. (1993). *Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba*. U: Časopis za suvremenu povijest 25 (1), 45-71. Zagreb: Institut za suvremenu povijest. UDK
- Kraker, V. i Mirnik, I. (2018). Zvučni zapisi vojne glazbe u Hrvatskoj. U: V.H. Kaurić (Ur.). *1914. Prva godina rata u Trojedinj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji: Zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska. 2018. 383-408. Dostupno na:
www.academia.edu/36732337/Zvučni_zapisi_vojne_glazbe_u_Hrvatskoj._Summary_Military_music_records_in_Croatia_and_the_Austro-Hungarian_Monarchy._1914._prva_godina_rata_u_Trojedinj_Kraljevini_i_Austro-Ugarskoj_Monarhiji._Zbornik_radova._Vijoleta_HERMAN_KAURIĆ_Ed._Zagreb_2018_383-408._Co-authored_with_Velimir_KRAKER (17. siječnja 2019.)
- Krizman, B. (1978). *Ante Pavelić i Ustaše*. Ur. D. Šepić. Zagreb: ČGP Delo. OOUR Globus.
- Krmpotić, B. (1991). Obljetnice hrvatske himne. U: S. Tenšek Ur. *Obljetnice hrvatskih velikana*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda.
- Krnić, G. (1935.) *Tko je uglazbio Lijepu našu?* U: Portal Hrvatskog kulturnog vijeća.
Dostupno na: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/ostalo/prilozi-graana/21841-je-li-josip-runjanin-zaista-uglazbio-lijepu-nasu.html> (17. siječnja 2019.)
- Kučinić, T. (2018). *Prsten moći nad Hrvatskom u dvadesetom stoljeću*. Zagreb: vlastita naklada.
- Kuhač, F. Š. (1893). *Ilirski glazbenici*. Zagreb: Matica hrvatska. 230-244. Dostupno na:
<http://knjiga.gskos.hr/~descap/files/Hrvatska%20himna.pdf> (17. siječnja 2019.)

- Kuhač, F. Š. (1880). *Josip Haydn i hrvatske narodne popievke*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare. Dostupno na: <http://www.kuhac.net/digiarchive/note/haydn/index.html> (17. siječnja 2019.)
- Kuhač, F. Š. (1897). *Prva hrvatska uputa u glasoviranje. Drugi dio*. Zagreb: Naklada Kr. sveučilišne knjižare Fr. Suppana. Knjižnice grada Zagreba. Dostupno na: <https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=view&hash=6mgnlUpn5L&pft=11> (2. veljače 2019.)
- Kuhač, F. Š. (1885). *Pjevanka. Sto dječjih popievaka*. Zagreb: Naklada Hrv. pedagog.-knjiž. zbora. 112-113. Dostupno na: <http://kgzdz.arhivpro.hr/?kdoc=301004457> (17. siječnja 2019.)
- Kuhač, F. Š. (1941). Oj Iliri. U: B. Širola, V. Dukat (Ur.), *Južno-slovenske narodne popijevke*. Peta knjiga. Zbornik jugoslavenskih pučkih popjevaka II. svezak. Zagreb: JAZU. Dostupno na: <http://kgzdz.arhivpro.hr/?kdoc=11012987> (2. veljače 2019.)
- Leibnitz, T. (2018). *Joseph Haydns Gott erhalte*. Dostupno na: https://ioem.net/programmhefte/musiksalon2018_haydn.pdf (17. siječnja 2019.)
- Lěpa naša domovina*. (1880). U: *Zbirka slovenskih napevov*. Ljubljana: Glasbena matica. Zvezek 7. Dostupno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-DIEO12RF/1dad9c1f-e1a4-468e-9e14-09a983d23cc1/PDF> (17. siječnja 2019.)
- Lichtenegger*. (1910). U: A. Cuvaj (Ur.). Zagreb: Građa za Povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. svezak V. drugo dopunjeno izdanje. Kr.Hrv.Slav.Dalm.zem.vlade, odjel za bogoštovlje i nastavu. Dostupno na: http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?t=1&v=1&C=1084&godina=&broj=1&stranica=00217&H=METELGRAD&vrsta=&grupa=&lang=&u=lijepa*na%9Aa (2. veljače 2019.)
- Lijepa naša domovino. (1942). U: *Proljeće: Glazbeno glasilo Ustaške mladeži-Koračnice*. Zagreb: Državni izvještajni i promičbeni ured. 12060
- Lijepa naša domovino. (1944). U: *Naše pjesme*. Kult.-umjetnički otdjel propandnog odjela ZAVNOH-a
- Lijepa naša domovino*. (1990). Konstituirajuća sjednica prvog višestranačkog Sabora 30. svibnja 1990. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=3f7GCZNvubk> (9. ožujka 2019.)
- Macan, T. (1999). *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb: Školska knjiga
- Magjer, R. F. (1921). Hrvatsko-slovenačka i srpska himna. U: Klub hrvatskih književnika u Osijeku (Ur.), *Hrvatska himna A. Mihanovića i J. Runjanina*. Dostupno na: <http://knjiga.gskos.hr/~descap/files/Hrvatska%20himna.pdf> (17. siječnja 2019.)

- Magjer, R. F. i Antunović, V.F. (1918). *Jugoslavenska himna*. Osijek: Tisak i tipografija štamparskog zavoda d.d.
- Minić, D. (1982). *Konkursi prolaze, „Hej Sloveni“ ostaju*. U: Osmica. Dostupno na: <http://www.yugopapir.com/2018/04/jugoslavija-zemlja-bez-zvanicne-himne.html> (9. ožujka 2019.)
- Mratinić, B. (2011). *Sto dvadeset godina od prvog izvođenja „Lijepa naše domovine“ kao himne*. Arh. vjesn. 54, UDK 342.228(497.5)1891/2011(091). str. 277-281.
- Mučalo, M. (2010, 2016). *Radio medij 20. stoljeća*. Zagreb: AGM. ISSN: ISBN-13:978-953-6457-90-8. Dostupno na: https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Mucalo_Marina-Radio-medij_20._stoljeca%5B1%5D.pdf (2. veljače 2019.)
- Mumlek, Z. (2014). *Muzički automati – svjedoci naše glazbene povijesti*. Dostupno na: <http://www.radiomuseum-croatia.com/new/images/2dio.pdf> (2. veljače 2019.)
- Nazor, A. (1990). Pjesme međunarodnog radničkog pokreta u revolucionarnim previranjima u Jugoslaviji. *Narodna umjetnost*, 27 (1), 151-186. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/56430> (9. ožujka 2019.)
- Nezavisna Država Hrvatska; Zakoni, zakonske odredbe, naredbe itd.* (1941). U: A. Mataić (Ur.), Knjiga I. (Svezak 1.-10.), Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.
- Novak, V. (1904). *Pjevanka za djecu pučkih škola*. Zagreb: St. Kugli. Knjižnice grada Zagreba. elektroničko izdanje (2008). str. 32. Dostupno na: <https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=view&hash=8AkzgUlznm> (17. siječnja 2019.)
- Pavešković, A. N. (2001). *Skladatelj Josip Haiden (Haydn) Hrvat ili Nijemac*. Split: Poljica, br. 26, 61-107.342.31(497.5:497.1)1918. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/209969> (17. siječnja 2019.)
- Pavlović, M. (1986). *Knjiga o himni: jugoslovenski narodi u himni i himna medju narodima*. Beograd: Nova knjiga. YU ISBN 86-7335-009-3
- Požar, P. (1990). *Hrvatske pravice*. Split-Zagreb: vlastita naklada.
- Proslava 52 rođendana vođe Velikog Reicha Adolfa Hitlera u Sisku. (1941). Sisak: *Hrvatske novine*. 11. 1-2
- Rakovac, D. i Vukotinović, Lj. (1842). *Pěsmarica. Sbirka I: Pěsme domorodne*. Zagreb: K. P. ilir. nar. tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja
- Razlag, J. R. (1863). *Pěsmarica*. Graz: Jožef A. Kienreich. Dostupno na: https://books.google.hr/books?id=ZtXJLhKwPQC&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (17. siječnja 2019.)

- Repar, K. (2013). *Interdisciplinarno poučavanje pomoću glazbenih primjera u nastavi povijesti*. Stručni rad. Zagreb: Ženska opća gimnazija Družbe sestara milosrdnica, Zagreb. UDK: 78:372.894(091).
- Ružić, V. R. (oko 1895). *Album hrvatskih i slovenskih pjesama: za gusle uz pratnju glasovira*. Zagreb: Naklada Kraljevske sveučilišne knjižare Fr. Zupana. KGZ. MN-ZF 787.1 ALB.H r
- Schwertberger, G. (2009). *Zur Herkunft des Haydn'schen Kaiserliedes*. Wien: Taktlos-Protaktschen.
- Stöhr, A. (oko 1910). *Album hrvatskih pjesama. Sbirka hrvatskih popjevaka*. Zagreb: Knjižare Lav. Hartmana (Stj. Kugli). Knjižnice grada Zagreba. Dostupno na: <https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=view&hash=amoJdU33JL&pft=11> (17. siječnja 2019.)
- Stuparić, D. (1971). Zašto mijenjati Lijepu našu? U: Vjesnik u srijedu. U: *Lijepa naša je bila svečana himna partizana, a ne NDH*. Dostupno na: <https://www.index.hr/magazin/clanak/lijepa-nasa-je-bila-svecana-himna-partizana-a-ne-ndh/2024433.aspx> (17. siječnja 2019.)
- Suppan, A. (2016). Je li Austro-Ugarska bila osuđena na propast? U: *Rad Hrvat. akad. znan. i umjet. Razred za druš. znan. 51=525: 65-81*.
- Šojat-Bikić, M. ur. (2010). *Glazba iz kutije: Mehanička glazba*. Zagreb: Muzej grada Zagreba
- Tijardović, I. (1959). *Hej Slaveni: za mješoviti zbor i klavir*. Zagreb: Muzička naklada
- Tomašek, A. (1990). „Lijepa naša“ - Pripovijest o hrvatskoj himni. Zagreb: Muzički informativni centar Koncertne direkcije Zagreb. UDK 784.71(497.13)(091)
- Tomašek, A. (2001). Lijepa naša domovino: Kratka povijest hrvatske himne. U: *Lijepa naša domovino: Hrvatska državna himna*. CD izdanje. Zagreb: Cantus
- Troebst, S. (2014). *Belgrad, Dezember 1946: Der letzte Slavenkongress*. U: Themenportal Europäische Geschichte. www.europa.clio-online.de/essay/id/artikel-3776 (2. veljače 2019.)
- Turizam: Planinarski dom na Ivančici* (1939). U: Hrvatsko jedinstvo. Varaždin: Konzorcij varaždinskih Hrvata. 7/1939. Dostupno na: <http://library.foi.hr/novine/broj1.aspx?v=1&t=1&C=32&godina=1939&broj=000090&stranica=006> (2. veljače 2019.)
- Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (1921). Dostupno na: <http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr->

- latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije.html (2. veljače 2019.)
- Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije* (1946). Dostupno na:
http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr/latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije.html (2. veljače 2019.)
- Ustav Narodne Republike Hrvatske* (1947). U: Zbirka zakona, uredba i naredaba Narodne Republike Hrvatske br. 5. Zagreb: Narodne novine. U: P. Požar (1990), *Hrvatske pravice* (str. 208-214).
- Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (1963). Dostupno na:
http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr/latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije.html (2. veljače 2019.)
- Ustav Socijalističke Republike Hrvatske* (1963). U: P. Požar (1990), *Hrvatske pravice* (str. 217-220).
- Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (1974). Dostupno na:
http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr/latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije.html (2. veljače 2019.)
- Ustav Socijalističke Republike Hrvatske* (1974). U: P. Požar (1990), *Hrvatske pravice* (str. 224-247).
- Ustav Republike Hrvatske* (2010). Dostupno na:
https://www.kif.unizg.hr/_download/repository/Ustav_RH.pdf (2. veljače 2019.)
- Varjačić, Lj. (1897). *Lira: pjesmarica s kajdama*. Zagreb: Kr. sveučilišna knjižara Fr. Suppana
- Vučetić, R. (2009). *Jugoslavenstvo u umjetnosti i kulturi – od zavodljivog mita do okrutne realnosti (Jugoslavenske izložbe 1904.-1940.)* U: Časopis za suvremenu povijest. br. 3. 701.-714. Zagreb.
- Zakon o upotrebi grba, zastave i himne SFRJ i o upotrebi lika i imena predsjednika Republike Josipa Broza Tita*. (1977). Dostupno na:
https://sr.wikisource.org/wiki/Zakon_o_upotrebi_grba,_zastave_i_himne_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_i_o_upotrebi_lik_a_i_imena_predsednika_Republike_Josipa_Broza_Tita (9. ožujka 2019.)
- Zakon o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te zastavi i lenti predsjednika Republike Hrvatske*. (1990). Zagreb: Narodne novine. Dostupno na:

https://hr.wikisource.org/wiki/Zakon_o_grbu,_zastavi_i_himni_Republike_Hrvatske_t_e_zastavi_i_lenti_predsjednika_Republike_Hrvatske (9. ožujka 2019.)

Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925 (1925). E. Laszowski (Ur.), Zagreb: Tisak i oprema hrvatskog štamparskog zavoda. Dostupno na:
<http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?C=1270&broj=1> (2. veljače 2019.)

Zu traurig (1983). U: *Der Spiegel* 24. Dostupno na: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14022590.html> (9. ožujka 2019.)

Žganec, V. (1950). *Narodne popijevke Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

9. ZVUČNI ZAPISI

Lijepa naša

Marko Vušković (bariton)

Grammophon 10-12626 (10778 I)

<https://www.youtube.com/watch?v=abj8yoPBZnM>

Lijepa naša domovino:1907

Hrvatsko tipografsko pjevačko društvo Sloga

Gramophone Concert Record

<http://mz.nsk.hr/zbirka78/lijepa-nasa-domovina-josip-runjanin>

Lijepa naša domovina = Lepa naša domovina

J. [Josip] Batistić, tenor uz pratnju orkestra

Columbia D 31108 ; H 2282

<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view.a&id=10804>

Lijepa naša

ca. 1909 *Glasba sa pjevanjem*

Columbia Record E 1527

<https://www.youtube.com/watch?v=4W043di-fAg>

tonski zapis njemačke himne 1925

<https://www.deutsche-digitale->

[bibliothek.de/item/HY3L7STMAEJIF2LU3HQD52UIF6Q4PCGA?query=Joseph+Haydn&facetValues%5B%5D=type_fct%3Dmediatype_001&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=QCROMNTT3U62IV5SWEJYM67QNF7WZW4S&lastHit=lasthit&hitNumber=2](https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/HY3L7STMAEJIF2LU3HQD52UIF6Q4PCGA?query=Joseph+Haydn&facetValues%5B%5D=type_fct%3Dmediatype_001&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=QCROMNTT3U62IV5SWEJYM67QNF7WZW4S&lastHit=lasthit&hitNumber=2)

Lijepa naša domovino: Hrvatska državna himna:

Mihanović, A., Runjanin, J., Radica, R.

studenti Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu

dirigenti: I. Gjadrov i V. Kranjčević

Cantus, Zagreb, 2001.

Mihanović, A., Runjanin, J.: Hrvatska himna „Lijepa naša domovino“ u:

Zajc, I.: Nikola Šubić Zrinski

Die Südwestfällische Philharmonie und der Münchner Kammerchor – Chor der Münchner Sängerrunde

dirigent: I. Cerovac

Itonmusik, Krailling, 1985.

Mihanović, A., Runjanin, J., Gotovac, J.: Lijepa naša domovino: Himna Republike Hrvatske
Studijski simfonijski orkestar i mješoviti zbor

dirigent: P. Gotovac

Croatia Records, Zagreb, 1993, 1998.

Runjanin, J.: Lijepa naša. u:

Glazba iz kutije: Izbor iz repertoara mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera
Orkestrion, Austrija, oko 1900.

urednica: M. Šojat-Bikić

Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2010.

<https://www.deezer.com/hr/track/145447468>

Stal se jesem v jutro rano:

Narodna Družina RT Zagreb cca 1963.

Popevke Prigorja i Zagorja

dirigent Sergije Rainis

obrada Josip Stojanović

https://www.youtube.com/watch?time_continue=29&v=vxFC_4pWuw0

Jutro rano ja se stanem

KUD „Ban Josip Jelačić“ Zaprešić 2015.

obrada i dirigent: Hrvoje Banaj

<https://www.youtube.com/watch?v=6GYiDajT-kQ&vl=hr>

Jutro rano sam se ja stal

Lieder von Herzen 2014.

Tamburica Otava - Antau

<https://www.youtube.com/watch?v=3I4urSrYLM0>

Ustal sam se rano jutro, 2008.

<https://www.youtube.com/watch?v=FI6nU3MzNvI>

Stal sam se ja v jutro rano

Pjevački zbor „Josip Štolcer Slavenski“, Čakovec 2018.

dirigent: Senka Bašek-Šamec

obrada: Vinko Žganec

<https://www.youtube.com/watch?v=KYPQmoYi5CU>

himna Kraljevine Jugoslavije

orkestar zračnog pokrajinskog puka veze

dirigent: Karl Rojahn

Schallaufnahme des Deutschen Rundfunks

Stuttgart, 1939.

https://www.youtube.com/watch?time_continue=77&v=jMyatw3eiKw

Naprej zastave Slave 1909.

Augusta Danilova, sopran

Columbia E 4688

https://www.youtube.com/watch?v=qQG_iQqOWp8

Bože pravde

Filip Lipa Gruić i njegova družina

kapelnik: Marko Nešić

Beka 53179, 454. II

https://www.youtube.com/watch?v=_ThEhmDfX1M

himna Kraljevine SHS Muzika Kraljeve Garde Beograd 1927.

kapelnik: g. Pokorni, major

Odeon 300163; D 2 042 1

http://digitalna.nb.rs/sf/NBS/Zvucni_zapisi/virtuelna_brazda/Odeon/D_2_042_1

<https://www.youtube.com/watch?v=zGTgAYWEFw0>

Svečana pesma „Jugoslavijo“

skladatelj: Nikola Hercigonja

Mešoviti Hor i Simfonijski Orkestar Umetničkog Ansambla Doma J.N.A. Beograd

dirigent: Angel Šurev

<https://www.youtube.com/watch?v=GngtTp9071Y>

<https://www.youtube.com/watch?v=N45QLtD-aMM>

Svečana pesma „Jugoslavijo“

skladatelj: Nikola Hercigonja

Reprezentativni Orkestar Garde Jugoslovenske Narodne Armije

<https://www.youtube.com/watch?v=B10kFVAqRS0>

Svečana pesma 1973.

glazba: Taki Hrisik

https://www.youtube.com/watch?v=WCl_roDFWc8

tonski zapisi vojne glazbe:

Croatia Records

Lijepa naša domovino. K. K. Inf. - Reg. No. 70 mit Refraingesang.(Pjevaju Đuro Prejac i

Zvonko Strmac. Vojna glazba 70. carske i kraljevske pješačke pukovnije, Zagreb.

Dirigent: Josip Čermak.)

A.B.C. Grand Record 53771

Lijepa naša domovina. Vojnička glazba 70. c. i k. pješačke pukovnije.

Columbia E1465 67380

Bože živi blagoslovi. Glasba 53 Pješ pukovnije, Zagreb. Band Croatian. (MGR)

Columbia E1527 67891-1-1

Lijepa naša domovino. Glasba sa pjevanjem. Hrvatsko – Croatian. (Pjevaju Gjuro Prejac i Zvonko Strmac. Vojna glazba 70. carske i kraljevske pješačke pukovnije, Zagreb. Dirigent: Josip Čermak.) <https://www.youtube.com/watch?v=4W043di-fAg>

Favorite Record 1-21581

Lijepa naša domovino. K. K. Inf. - Reg. No. 70 mit Refraingesang. Zagreb. Hungarian Orchestra with Chorus. (Pjevaju Đuro Prejac i Zvonko Strmac. Vojna glazba 70. carske i kraljevske pješačke pukovnije, Zagreb. Dirigent: Josip Čermak.)

Gramophone Record – Gramophone and Typewriter Co. 2887-07-10077

Lijepa naša domovina. Vojnička glazba c. i kr. 16. pukovnije, Zagreb.

International Talking Machine C.om.b.H (ODEON Record) 20272 (Agx38)

Lijepa naša domovina! – pjevaju gg. Gjuro Prejac i Zvonimir Strmac uz pratnju vojn. glazbe c. i kr. pukovnije br. 70.

Hrvatski napjevi : II. dio / Gj. [Gjuro] Eisenhut [!] ; pjeva mješoviti zbor Hrvatskog tipografskog pjevačkog društva "Sloga" u Zagrebu.

Lijepa naša domovina od 0:54 min

<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view.a&id=11721>

Antologija hrvatske glazbe

Hrvatska Domovina (Lijepa Naša Domovina)

Mješoviti Zbor RTV Zagreb

Zagrebačka Filharmonija

Dirigent: Miro Belamarić

Jugoton, Matica Hrvatska 1973.

Antologija hrvatske glazbe

Hercigonja, N.: Svečana pjesma

Zbor: KUD Joža Vlahović

Orkestar: Simfonijski orkestar RTV Zagreb

dirigent: Emil Cossetto

Jugoton 1973.

Lijepa naša domovina
Zbor OKUD Joža Vlahović
Orkestar OKUD Joža Vlahović
dirigent: Emil Cossetto
Jugoton, Croatia Records 1970, 1974, 1980, 1990, 2017.
<https://www.youtube.com/watch?v=IEGYTYLyCk4>

Povijesne Hrvatske Budnice
Hrvatska domovina (Lijepa naša domovino)
Zbor RTZ i Zagrebačka filharmonija (1973)
Croatia Records – CD 5961772 (1992 / 2011)
<https://itunes.apple.com/ar/album/povijesne-hrvatske-budnice/479187166>

Hrvatska vojska 1: uz obrednik svečane prisege HV
Lijepa naša (državna himna)
Orkestar Hrvatske vojske
obrada: Nikica Kalogjera 1992.
HRT Orfej – CAO 4004

Za slobodu II
Lijepa naša
Krunoslav Cigoj
VHS, 1991.
HRT Orfej – V 003

Najljepše Hrvatske rodoljubne pjesme (Vol. 1)
Lijepa naša
Duško Lokin
Switzerland 1989.
International Video Service Suisa – C-1002

Stare slave djedovina 1992.
Đuro Prejac, Zvonko Strmac

Croatia Records – LP-6-1-F 2037476

<https://itunes.apple.com/us/album/stare-slave-djedovina/954266747>

https://play.google.com/store/music/album/%C4%90uro_Prejac_Zvonko_Strmac_Stare_Slave_Djedovina?id=B23tuqq7k7qfdtyzzuzmew3u3dy&hl=en_GB

10. POPIS SLIKOVNOG MATERIJALA

Slika 1. Haydnov original i autograf iz 1797. godine

Slika 2. Himna s tekstom iz 1854. do 1918.

Slika 3. Tekst prijevoda *Gott erhalte* iz 1865. objavljen u *Pjesmarici* Gjure Deželića

Slika 4. Napjev *V jutro rano se ja stanem* iz Čembe

Slika 5. Napjev *V jutro rano se ja stanem* iz Kolnova

Slika 6. Napjev *Stal sem se ja v jutro rano* iz Međimurja

Slika 7. Napjev *Stal se jesem rano jutro* iz Marije Bistrice

Slika 8. Napjev *Stal se jesem rano jutro* iz Svetog Ivana Zeline

Slika 9. Devet primjera iz zagorskih sela do prve polovice 20. stoljeća. Prikupio i objavio

Vinko Žganec

Slika 10. Primjeri početne teme zastupljene u literaturi, kako je navedena kod Tapperta, prema
Schwertbergeru

Slika 11. Primjeri druge teme zastupljene u literaturi, kako je navedena kod Tapperta, prema
Schwertbergeru

Slika 12. Prva objava *Horvatske domovine* Antuna pl. Mihanovića u „Daniczi“, 1835.

Slika 13. Naslovnica spomenute *Sbirke* u kojoj se pojavljuje Lichteneggerov zapis *Hrvatske domovine*

Slika 14. Lichteneggerova *Hrvatska domovina* iz 1874. kako prenosi Tomašek 1990.

Slika 15. Dio iz *Lucie di Lammermoor*, objavljen kod V. Klaića 1893.

Slika 16. Usporedni notni zapis cijele himne

Slika 17. Fragment iz Schubertovog *Allegretta*

Slika 18. Fragment iz Lortzingove opere

Slika 19. Fragment iz Schubertovog *Forellen* kvinteta

Slika 20. Runjaninova verzija, prema Kuhaču

Slika 21. Lichteneggerova verzija, prema Kuhaču

Slika 22. Bože živi! u melodijskom rješenju Vjekoslava Klaića i objavljena u Hrvatskoj
pjesmarici 1893.

Slika 23. Preradovićeva pjesma u glazbenoj obradi Ivana pl. Zajca kako je objavljena u *Liri*:
pjesmarici sa kajdama Ljudevita Varjačića i Klaićevoj *Hrvatskoj pjesmarici*

Slika 24. *Lěpa naša domovina*, objavljena 1880. godine u Ljubljani; kao autor glazbe se
navodi Lichtenegger

Slika 25. Zanimljiva verzija s nepoznatim autorom glazbe

- Slika 26.* Hrvatska domovina objavljena 1837. u Beogradu
- Slika 27.* Prijevodi himne na francuski, talijanski i engleski jezik
- Slika 28.* Klaićeva verzija himne iz 1893.
- Slika 29.* *Liepa naša domovino* u harmonizaciji Ivana pl. Zajca za muški zbor, 1894.
- Slika 30.* *Liepa naša domovino* u harmonizaciji F. S. Vilhara za muški zbor, 1894.
- Slika 31.* Sve tri himne na jednom mjestu u *Albumu* Vjekoslava Ružića
- Slika 32.* *Lepa naša domovina* u inačici 1896. i *Liepa naša domovino!* u varijanti 1897.
- Slika 33.* *Hrvatska himna* u Kuhačevoj klavirskoj početnici iz 1897.
- Slika 34.* Obrada himne u *Pjesmarici* Ljudevita Varjačića iz Varaždina 1897.
- Slika 35.* (lijevo) Orkestrion vam svira... Jugotonova ploča iz 1977. s *Lijepom našom*
- Slika 36.* Iz zbirke pjesama Vilka Novaka, 1904.
- Slika 37.* Glasovirska verzija Ante Stöhra iz 1910. godine
- Slika 38.* Središnje etikete ploča s vojnom glazbom koja izvodi *Lijepu našu* s početka 20. stoljeća
- Slika 39.* Dostupni tonski zapisi na mrežnim stranicama
- Slika 40.* Magjer/Antunovićev prijedlog državne himne iz 1918.
- Slika 41.* *Bože pravde* autora Davorina Jenka na tekst Jovana Đorđevića. Notni zapis potječe iz 1922.
- Slika 42.* *Naprej zastava Slave (narodna himna)* napisao je Simon Jenko 1860. godine, a uglazbio godinu kasnije Davorin Jenko. Navedeni notni zapis potječe iz 1875.
- Slika 43.* *Lijepa naša* iz 1919. godine u obradi Franje Dugana st.
- Slika 44.* Ružićeva varijanta himne za glas i glasovir
- Slika 45.* Vojna izvedba *Lijepa naše*. U katalogu Edison Bell Penkala iz 1928. na stranici 72 nalazi se pod oznakom MZ 1008
- Slika 46.* Himna Kraljevine Jugoslavije, kako je objavljena u časopisu *Freude und Arbeit* 1938.
- Slika 47.* Sredina ploče snimljene u Njemačkoj s himnom Kraljevine Jugoslavije u izvedbi njemačkog vojnog orkestra 1939.
- Slika 48.* HSS-ovo izdanje *Lijepa naše* iz vjerojatno 1939. godine
- Slika 49.* Note odsvirane na nogometnoj utakmici između Njemačke i Jugoslavije
- Slika 50.* Gotovčeva službena verzija za četveroglasni i sedmeroglasni mješoviti zbor, objavljena u izdanju Nakladnog zavoda Matice hrvatske 1971. s malo promijenjenim tekstom u odnosu na 1941.
- Slika 51.* Hrvatska državna himna u službenom Đačkom kalendaru 1941.

- Slika 52.* Prvi taktovi himne u novom (starom) pravopisu 1942.
- Slika 53.* Prva strofa hrvatske himne, objavljena u Glazbenom glasilu Ustaške mladeži 1942.
- Slika 54.* ZAVNOH izdaje 1944. knjižicu „Naše pjesme“ u kojoj se nalazi *Lijepa naša domovino* u dvoglasju
- Slika 55.* Tiskani program Kongresa kulturnih radnika Hrvatske
- Slika 56.* *Lijepa naša* u malo promijenjenom, drugom izdanju zbirke „Naše pjesme“ 1945.
- Slika 57.* Glazba koja je poslužila za sveslavenski tekst Samuela Tomášika. Notni zapis se nalazi u zbirci „Slovanske himne za glasovir“ koju je priredio Fran Gerbić, a objavljena je 1907.
- Slika 58.* Gajeva *Danica Ilirska* 1837. objavljuje Tomášikovu pjesmu *Hej Slovaci!*
- Slika 59.* Slovačka originalna verzija himne kod Gerbića
- Slika 60.* *Oj Slovaci* u srpskom prijevodu na stranicama *Serbske pčele*
- Slika 61.* Pjesma *Duh Slavjinski* objavljena u „Pšmarici ... Drugo izdanje. Sbirka 1. Pšme domorodne izdane po D[ragutinu] R[akovacu]i L[judevitu] V[ukotinoviću]“ 1842. Tekst je *O Iliri!*
- Slika 62.* Tekst himne kako je zabilježena 1865. u „Pjesmarici“ Gjure Deželića. Pojavljuje se *Oj Hrvati! i duh hrvatski*
- Slika 63.* Naslovna stranica Deželićeve pjesmarice iz 1872. i himna *Duh Slavjanski*, sada opet s *O! Iliri*
- Slika 64.* Ilirska inačica. Kuhač prenosi tekst onako kako ga je zabilježio Deželić 1872. pod nazivom *Duh Slavjanski*. Kuhač navodi da je napjev iz Slavonije?
- Slika 65.* Melodija Vatroslava Lisinskog kako ju donosi Franjo Kuhač
- Slika 66.* Deželićeva „Pjesmarica“ iz 1873. s Rakovčevom pjesmom *Duh slavjanski* s početnim stihom *O Hrvati!*
- Slika 67.* *Duh hrvatski* u izdanju Vjekoslava Klaića 1893.
- Slika 68.* „Album hrvatskih i slovenskih pjesama: za gusle uz pratnju glasovira“ s kraja 19. stoljeća sadrži napjev *Oj, Hrvati jošte živi*
- Slika 69.* Naslovna stranica i tekst prijevoda Tomášikove pjesme u zbirci Radoslava Razlaga 1863.
- Slika 70.* Slovenska varijanta napjeva, kako je objavljena kod Kuhača
- Slika 71.* U slovenskoj pjesmarici iz 1896. tiskanoj u Klagenfurtu (Celovcu) autor Jakob Aljaž donosi ovu inačicu *Hej Slovenci!*
- Slika 72.* Josip Čerin i njegova inačica sveslavenskog napjeva

- Slika 73.* „Jugoslavenske himne za glasovir“ u korijenskom pravopisu, a Rakovčeva pjesma je pod nazivom *Oj Slaveni*
- Slika 74.* *Oj Slaveni*, obogaćeni ideološkim tekstom 1944. godine
- Slika 75.* U zagrebačkom drugom izdanju zbirke „Naše pjesme“ vraćen je originalni tekst, samo bez nacionalnih predznaka, sa sveprihvaćenim *Hej Slaveni*
- Slika 76.* Pobjednički tekst Čedomira Minderovića za novu himnu FNRJ
- Slika 77.* Sveslavenski kongres održan u Beogradu. Zbog kasnije narušenih političkih odnosa unutar istočnog bloka, to je bio i posljednji.
- Slika 78.* Glazba Krešimira Baranovića, početak
- Slika 79.* Glazba Oskara Danona, početak
- Slika 80.* Glazba Milenka Živkovića, početak
- Slika 81.* Odluka povjerenstva za izbor glazbe za Državnu himnu FNRJ iz 1948.
- Slika 82.* Tekst Mire Alečković i glazba Nikole Hercigonje za novu himnu FNRJ iz 1959. Kasnije će tekst doživjeti male izmjene.
- Slika 83.* Hercigonjina skladba objavljena u „Antologiji hrvatske glazbe“ Matice Hrvatske i Jugotona 1973.
- Slika 84.* Melodija Takija Hrisika u harmonizaciji Uroša Kreka. Na A strani je u obradi Uroša Kreka i u interpretaciji zbora i Simfonijskog orkestra Doma JNA, a na B strani je snimljena instrumentalna obrada Krešimira Baranovića u izvedbi Reprezentativnog orkestra JNA. Ploča je snimljena 1973. godine i poslužila je kao matrica za natječaj kojim se tražio tekst.
- Slika 85.* Izdanje izmišljene i promijenjene himne koja nikada nije proglašena službenom
- Slika 86.* Evo *Hej Slaveni* i na ruskom jeziku u zagrebačkoj harmonikaškoj pjesmarici od prof. Antuna Cichona
- Slika 87.* Tijardovićeve inačice za zbor i klavir
- Slika 88.* U izdanju Saveza muzičkih društava i organizacija Hrvatske izašla je ova zbirka za mješoviti zbor
- Slika 89.* *Lijepa naša domovino* iz 1967. u obradi I. Zajca
- Slika 90.* Naslovnica zbirke u izdanju Nakladnog zavoda Matice hrvatske 1971.
- Slika 91.* Varijanta objavljena kod Romana Butine 1972.
- Slika 92.* Središnje naljepnice ploča: 1. *Lijepa naša domovino*, 1965. (Simfonijski orkestar i zbor RTZ, dirigent: Pavle Dešpalj); 2. *Lijepa naša domovino*, 1970. (Zbor OKUD „Joža Vlahović“ i orkestar, obradio: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 3. *Horvatska domovina (Lijepa naša domovina)*, 1973. (Mješoviti zbor RTV Zagreb i

- Zagrebačka filharmonija, dirigent: Miro Belamarić); 4. *Lijepa naša domovino*, 1974. (Zbor KUD „Joža Vlahović“ i orkestar, obradio: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 5. *Lijepa naša domovino*, 1974. (obrada: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 6. *Lijepa naša domovino*, 1980. (Zbor OKUD „Joža Vlahović“ i orkestar, obradio: Pero Gotovac, dirigent: Emil Cossetto); 7. *Lijepa naša*, 1977. (Muzej grada Zagreba: Orkestrion vam svira...); 8. *Horvatska domovina*, 1986. (Ivan Zajc – Zvonimir Bradić); *Lijepa naša domovina*, 1990. (Zagrebački simfoničari HRTV, obradio: Stjepan Šulek, dirigent: Pavle Dešpalj)
- Slika 93.* Novinski članak iz Večernjeg lista i službena fotografija 1988. godine
- Slika 94.* Omot kazete Duška Lokina u izdanju International Video Service snimljene u Švicarskoj 1989. s *Lijepom našom* u njegovoj izvedbi na početku i kraju cijelog albuma
- Slika 95.* Na albumu iz 1991. „Rock za Hrvatsku“ nalazi se na B strani *Lijepa naša domovino*. Potpisnik aranžmana je Saša Novak Radulović, a izvode Novak & Kopola.
- Slika 96.* Orkestar Hrvatske vojske izvodi himnu *Lijepa naša* u obradi Nikice Kalogjere, 1992.
- Slika 97.* *Horvatska domovina* snimljena 1973.; izvode Zbor RTZ-a i Zagrebačka filharmonija. Album je izdan 1992. i reizdan 2011.
- Slika 98.* Naslovnica iz 1992. s izvedbama vojne glazbe, među kojima je i *Lijepa naša domovina*
- Slika 99.* Naslovnica izdanja državne himne iz 1993./1998. Himnu je redigirao i obradio Jakov Gotovac, dirigira Pero Gotovac, a izvode Studijski simfonijski orkestar i mješoviti zbor.
- Slika 100.* Inačica Rubena Radice u izdanju Cantusa 2001.
- Slika 101.* Lijevo omot iz 2017. u izdanju Croatia Recordsa i desno originalni omot iz 1970. u izdanju Jugotona
- Slika 102.* Orkestrion u vlasništvu Muzeja grada Zagreba na kojem je zabilježena himna *Lijepa naša* i objavljena na gramofonskoj ploči 1977.
- Slika 103.* CD iz 2010. u izdanju Muzeja grada Zagreba s himnom *Lijepa naša* sa slikom vjerojatno drugog orkestriona na kojem se ne nalazi valjak s hrvatskom himnom
- Slika 104.* „Atlantic Orchester“ (orkestrion) u vlasništvu Zlatka Mumleka s valjkom na kojem se nalazi himna. To je ujedno i najstariji tonski zapis hrvatske himne.